

POVIJEST KATEDRI ZA KAZNENO I KAZNENO PROCESNO PRAVO PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU*

Aleksandar Maršavelski, LL.M. **

UDK: 378.14:343(497.5 Zagreb)(091)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: listopad 2014.

U radu se ponajprije istražuje povijesni razvoj kaznenopravne misli od Političko-kameralnog studija do današnjeg djelovanja Katedre za kazneno pravo i Katedre za kazneno procesno pravo na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Otkriveni podaci upućuju na to da su se predmeti kazneno i kazneno procesno pravo veći dio povijesti predavali u okviru jedne katedre. Osim analize nastavne djelatnosti, autor u većem dijelu rada daje kritičku ocjenu znanstvenih doprinosa pojedinih nastavnika kaznenog i kaznenog procesnog prava koji su djelovali u okviru te Katedre, koja se postupno razdvajala. Autor zaključuje da se njihov znanstveni doprinos ogleda ponajprije u razvitku hrvatskog kaznenog i kaznenog procesnog prava, kriminologije, penologije te viktinologije, a njihov društveni, pravosudni i politički angažman značajno je pridonio vladavini prava u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: povijest, kazneno pravo, kazneno procesno pravo, Pravni fakultet

* Posebnu zahvalnost dugujem prof. dr. sc. Davoru Derenčinoviću koji me potaknuo da istražim ovo područje te u više navrata davao svoje komentare, zatim prof. dr. sc. Leu Cvitanoviću, koji mi je pomogao u pribavljanju izvora i literature, te akademiku Davoru Krapcu na nekoliko korisnih sugestija. Prof. em. dr. sc. Željku Horvatiću čestitam na jubileju i posvećujem mu ovaj rad, čija izrada je dijelom financirana iz istraživačkog projekta Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

** Aleksandar Maršavelski, LL.M., asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

1. UVOD

Nakon kratkotrajnog vijeka Političko-kameralnog studija (1769. – 1777.)¹ i definitivnog ukidanja monopola isusovaca na cjelokupnom školstvu u Kraljevini Ugarskoj i pripadajućim joj pokrajinama 1773. god.², sljedeći potez apsolutističko-prosvjetiteljskih reformi Marije Terezije bio je ambiciozni pothvat osnivanja zagrebačke Kraljevske akademije znanosti (*Regia scientiarum academia zagrabiensis*, 1777. – 1850.). Nova je visokoškolska ustanova imala istovjetne ciljeve postavljene osnivanjem Političko-kameralnog studija – regrutiranje ško-

¹ Usporedi Klaić, V., *Preteče Sveučilišta, Sveučilište kraljevine SHS u Zagrebu 1874-1924*, u: *Spomenica Akademickog senata*, Zagreb, 1925., pretisak u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, knj. I, Zagreb, 1996., str. 101 – 107; Bayer, V., *Političko-kameralni studij u Hrvatskoj u XVIII stoljeću (1769-1770)*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 17, br. 2., 1967., pretisak u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, knj. I, Zagreb, 1996., str. 207 – 247; Pusić, E., *Političko-kameralne nauke u 18-om stoljeću i Joseph von Sonnenfels*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 17, br. 3-4, 1967., pretisak u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, knj. I, Zagreb, 1996., str. 412 – 438; Androić, M. i dr., *Varaždin u XVIII stoljeću i političko-kameralni studij 1769-1969*, Zagreb – Varaždin, 1972.; Vrančić, I., *Dr. Adalbert Barić i Političko-kameralni studij u Varaždinu u Zagrebu*, u: *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. do 20 stoljeća*, Zagreb, 1984., str. 97 – 108; Herkov, Z., *Iz povijesti javnih financija, financijskog prava i razvitka financijske znanosti Hrvatske*, Zagreb, 1985., str. 167 – 185; Čepulo, D., *Razvoj pravne izobrazbe i pravne znanosti u Hrvatskoj do 1776. godine i Pravni fakultet u Zagrebu od osnivanja 1776. do 1918. godine*, u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, Zagreb, 1996., str. 54 – 56. Općenito o povijesti Pravnog fakulteta u Zagrebu vidi cjelokupnu ediciju Pavić, Ž. (ur.), *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, knj. I-IV, Zagreb, 1996.

² Isusovački red – nositelj protureformacije s jakim utjecajem u školstvu i umjetnosti – osnovao je u Zagrebu 1607. prvu javnu školu. Nakon gimnazije, 1669. osnovana je Akademija s teološkim i filozofskim fakultetom kojoj su dodijeljeni uobičajeni privilegiji sveučilišta diljem Europe, uključujući pravo dodjele akademskih titula. Papa Klement XIV. je 21. srpnja 1773. god., pod pritiskom apsolutističko-prosvjetiteljskih vladara, bulom *Dominus ac redemptor noster* ukinuo red isusovaca i njihov monopol nad školstvom, čime je otvoren put reformama školstva i nastojanjima da se za službe u upravi Monarhije educira potrebni činovnički kadar. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 98 – 100; Bayer, V., *Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (1776) i njegovo definitivno uređenje (1777)*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 19, 1969., pretisak u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, I, *op. cit.* u bilj. 1, str. 242 – 249; Tkalčić, I., *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah*, Rad JAZU, vol. 93, 1888.; Šidak, J., *Opći pogled na tristogodišnji razvoj visokoškolske nastave u Zagrebu*, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, sv. I, Zagreb, 1969., str. 17 – 20; Šanjek, F., *Crkva i kršćanstvo u Hrvatskoj*, Zagreb, 1993.

lovanog činovničkog kadra osposobljenog za obavljanje upravnih, financijskih i policijskih funkcija u moderniziranoj upravnoj strukturi Monarhije. Dvogodišnji pravni studij (*cursus juridicus*) slijedio je, kao i dvogodišnji studij teologije (*cursus theologicus*) nakon prethodne naobrazbe također dvogodišnjeg studija filozofije (*cursus philosophicus*). U nastavne discipline jedne od katedri pravnog studija na Kraljevskoj akademiji uključeno je i kazneno pravo, a tri četvrt stoljeća kasnije, na listi od 12 “učevnih predmeta” Pravoslavne akademije (1850. – 1874.)³ *Pravo kazneno i postupnik kazneni* navedeni su kao samostalni predmet na samom pročelju te liste.

U najraniju povijest kaznenog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, premda nije riječ o institucionalnim počecima, s punim bi se pokrićem trebale uvrstiti i iznesene ideje i teze koje se odnose na kazneno pravo i koje je u svojim predavanjima zastupao Adalbert Barić, profesor Političko-kameralnog studija.⁴ U programu tog studija nije bilo pravnih predmeta, ali su se s profesorske katedre Adalberta Barića, sljedbenika novih naprednih ideja Josefa Sonnenfelsa, pobornika ideja francuskih enciklopedista i reformatorskih nastojanja u duhu prosvijećenog apsolutizma, mogli čuti jasni odjeci tih ideja. Zastupane “teze” u radovima Barićevih studenata koje se izravno tiču kaznenog prava bile su suprotne temeljima feudalnog poretka, radikalne i “revolucionarne” iz aspekta tog vremena, a jedna od njih predmet je još uvijek, premda usamljenih, recentnih rasprava i suprotnih mišljenja te ostaje “kamen spoticanja” i moderne kaznenopravne doktrine.

S osnutkom Sveučilišta 1874., a pogotovo nakon sveučilišne reforme 1894. god., kazneno pravo dobiva svoje pravo mjesto u nastavnom programu, a na čelu Katedre nalazi se od 1897. profesor Josip Šilović, jedan od korifeja zagrebačkog Pravnog fakulteta s kojim počinju značajna znanstvena istraživanja kaznenog prava i koji je, sa svojim suradnicima, podigao razinu fakultetske nastave te ostavio vrijedan znanstveni opus. Akademske godine 1920./1921. na Katedru dolazi profesor Stanko Frank, koji je svojim znanstvenim radom i nastavnim angažmanom na više disciplina doprinio velikom ugledu Katedre i kojeg nalazimo na listi profesora Pravnog fakulteta koji su svojim visokim moralnim nazorima i integritetom istinskih znanstvenika u burnom razdoblju

³ Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 107 – 128; Bayer, *op. cit.* u bilj. 2., str. 241 – 228; Šidak, J., *Regia scientiarum academia*, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, sv. I, Zagreb, 1969., str. 49 – 78 (u pretisku u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, I, *op. cit.* u bilj. 1, str. 299 – 328); Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 56 – 65.

⁴ Vidi literaturu navedenu u bilj. 1.

između dva svjetska rata te nakon 1926. god. "čuvali čast Fakulteta" i ostavili neizbrisiv trag.

Nakon 1945. god. Katedra se postupno dijeli na dvije katedre – za procesno (Bayer, Damaška, Krapac i dr.) i materijalno (Zlatarić, Šeparović, Bačić i dr.) kazneno pravo, a angažirani su profesori koji su svojim znanstvenim i nastavnim radom, sudjelovanjem na međunarodnim simpozijima, osnivanjem poslijediplomskog studija 1958. te, nakon konačnog razdvajanja dviju Katedri, od 1990. god. društvenim i političkim angažmanom, sudjelovanjem u donošenju aktualne legislative te brojnim inicijativama ugled ovih katedri podigli na međunarodnu razinu.

2. "TEZE" O KAZNENOPRAVNOJ REPRESIJI U PREDAVANJIMA ADALBERTA BARIĆA

Poštovatelj Josefa von Sonnenfelsa (1732. – 1817.)⁵ i njegovih ideja prožetih humanizmom i nazorima francuskih enciklopedista, bliskog suradnika i pobornika reformatorskih poteza Marije Terezije, *Adalbert Barić* (1742. – 1813.)⁶, profesor Političko-kameralnog studija, prevoditelj s njemačkog na latinski jezik Sonnenfelsova udžbenika, *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz* (Wien, 1769.), sa svojeg je profesorskog mjesta prenosio na svoje slušatelje nove progresivne stavove monarhističkog prosvijećenog apsolutizma na pragu novog građanskog i napuštanja starog feudalnog poretka. Studirao je u Beču i Budimu, doktorirao u Beču 1764. Prestankom rada Političko-kameralnog studija u Varaždinu i Zagrebu naznačen je profesorom na Kraljevskoj akademiji, a ubrzo zatim preuzeo je profesuru na Sveučilištu u Budimu (1777. – 1796.) te kasnije, 1786. god. bio izabran za rektora.

Teze i ideje prosvijećenog apsolutizma marijaterezijanskog i jozefinskog

⁵ O političkim i društvenim uvjetima u doba razvoja političko-kameralnih studija u Europi, posebno s procvatom apsolutističke države u Pruskoj i Austriji, njemačkim i austrijskim kameralistima koji su djelovali pod utjecajem doktrine prirodnog prava, teorije o društvenom ugovoru te prosvjetiteljskog moralnog i političkog stava Leibnitza, Grotiusa, Puffendorfa, kao i o ličnosti i djelu Josepha von Sonnenfelsa, usporedi Pusić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 191 – 217.

⁶ Usporedi Laszowski, E., *Adalbert Barić, prvi profesor državoslovnih financijskih znanosti u Varaždinu i na zagrebačkoj akademiji (1769-1777)*, Nastavni vjesnik, vol. 31, br. 4., 1922. – 1923., str. 232 – 239; Stahuljak, M., *Dr. Adalbert Barić*, Mjesečnik, br. 2, 1941., str. 49 – 50; Herkov, *op. cit.* u bilj. 1, str. 176 – 186; Vrančić, *op. cit.* u bilj. 1., str. 229 – 240. O sudbini Barićeva prijevoda na latinski jezik Sonnenfelsova udžbenika vidi Bayer, *op. cit.* u bilj. 1., str. 157 – 163.

razdoblja⁷, čiji je predstavnik Josef von Sonnenfels i čije su *Grundsätze* bile obvezna literatura na studijima u Monarhiji, imale su doslovni odjek na političko-kameralnom studiju.⁸ Sačuvani objavljeni završni radovi Barićevih studenata⁹, temeljeni na njegovim predavanjima – Ivana Bužana¹⁰ i grofa Janka Draškovića (iz 1770. god.)¹¹ te Matije Krčelića i Ivana Smendrovića (iz 1774. god.), pokazuju da je Adalbert Barić bio vjeran pobornik nazora napredne Europe 18. stoljeća.¹² Završni radovi Barićevih studenata pisani su u više “teza”, u kojima su izneseni i branjeni stavovi o politici, ekonomici, financijama, ali u kojima se našlo mjesta i za neka pravna pitanja (nasljeđivanje, djelatna sposobnost) te kaznenu politiku glede nekih kaznenih djela (čedomorstvo, djela protiv časti), ali napose dvije od branjenih teza zavređuju posebnu pozornost. U prvoj se postavlja pitanje opravdanosti torture kao dokaznog sredstva, osim kada je u pitanju javni interes. “*Tortura nije nikakvo sredstvo za iznuđenje istine (medium elicendae veritatis), nego sredstvo silovito, kojim se radi neizmernih boli okrivljenik sili na priznanje krivnje, bio on zaista kriv ili nedužan*”, stoji u stipendijom nagrađenom radu Matije Krčelića. U drugoj autor se deklarira kao pobornik ukinuća smrtne kazne. Svi se navedeni Barićevi studenti izjašnjavaju protiv smrtne kazne: “*Kazna dugotrajnog i teškog javnog rada najvećma odvraća od zločina pa je korisnija nego kazna smrti...*” konstatirano je u radu grofa Draškovića, dok se Matija Krčelić, zalažući se za zamjenu smrtne kazne kaznom dugogodišnjeg prisilnog rada ustvrđuje “*nijedan čovjek nije takav da se ne bi mogao popraviti*”. Kao posebnu zanimljivost ističemo činjenicu da su teze o “nedostojnosti” torture zastupane prije objavljivanja Sonnenfelsove studije *Über die Abschaffung der Tor-*

⁷ Usporedi Pusić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 298.

⁸ Popis radova A. Barića vidi u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, IV, *op. cit.* u bilj. 1, str. 23 – 24. U istoj ediciji (III, str. 63 – 69) objavljen je pretisak dvaju nastavaka nepoznatog rada A. Barića objavljenih u *Zeitschrift von und für Ungarn* iz srpnja i kolovoza 1804. god.

⁹ Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 105 – 106; Herkov, *op. cit.* u bilj. 1, str. 176 – 167.

¹⁰ Jedan od devetorice Barićevih studenata, Ivan Bužan, studirao je u Beču privatno pravo. Dva sačuvana primjera njegova objavljenog rada *Positiones ex universa politia selectae...ex praescriptionibus Adalberti Barits, scientiarum politicarum professoris regii*, branjen 4. svibnja 1770. god., nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Usporedi Herkov, *op. cit.* u bilj. 1, str. 122.

¹¹ Rad grofa Draškovića, posvećen Mariji Tereziji, branjen u prosincu 1770. sadrži “teze” iz “Policije”, gdje su i gore komentirane odredbe o torturi i smrtnoj kazni, te teza iz *političko-kameralnih* i ekonomsko-komercijalnih znanosti. Usporedi Herkov, *op. cit.* u bilj. 1, str. 121 – 127.

¹² Usporedi Pusić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 216.

tur¹³ i prije njezina oficijalnog brisanja s liste dokaznih sredstava 1776. god. te nekoliko godina nakon znamenitog djela *Dei deliti e delle poene* (1764.) Cesarea Beccarije.

3. KAZNENO PRAVO NA JURIDIČKOM FAKULTETU KRALJEVSKE AKADEMIJE

Mandatom o uređenju školstva iz 1776. god.¹⁴ postavljeni su okviri reforme obrazovanja u Ugarskoj i pripadajućim joj zemljama, koja će u opsežnom aktu iz 1777.¹⁵ dobiti detaljnu razradu i u kojem se nastojalo što preciznije riješiti sva pitanja vezana uz ustrojstvo zagrebačke Kraljevske akademije. Unatoč tim nastojanjima te unatoč činjenici da je organizacijska struktura, utvrđena osnivačkim aktom, ostala nepromijenjenom za čitavo vrijeme njezina tri četvrtine stoljeća dugog vijeka, pedantno pisani i “prosvjetiteljski optimističan” opširi

¹³ Sonnenfels, J., *Über die Abschaffung der Tortur*, Livorno, 1775.

¹⁴ Mandat Marije Terezije od 5. kolovoza 1776. god. (*Mandatum regium de systemate studiorum*) prvi je korak reforme koja će godinu dana kasnije biti do kraja definirana. Ovim je kraljičinim mandatom određena osnovna shema buduće zagrebačke Akademije – jedne od pet u Ugarskoj i pripadajućim joj provincijama – za koju je vrhovno ravnateljstvo povjereno Nikoli Škrlecu Lomničkom – višem direktoru svih škola i studija u Hrvatskoj. Na novouvedenom pravnom studiju (*cursus iuridicus*) određena su četiri profesora za četiri katedre – za kanonsko pravo (*professor iuris canonici*), prirodno i međunarodno pravo te opće javno pravo (*professor iuris naturae, gentium et iuris publici universalis*), katedra za institucije građanskog prava i teoriju domovinskog prava (*professor iuris civilis te iuris patrii theoretici*) te za policiju i kameralne i ekonomske nauke (*professor politiae qui accesserit studia cameralia quoque ac economica tractabit*). Određen je način izbora i imenovanja profesora, financiranja, koji bi bio u razmjeri s prihodima imovinske mase ukinutog (isusovačkog) reda, datum početka nastave (4. studenoga 1776.) te usvojen red predavanja. Ipak, mnogo toga ostalo je nedorečeno, pa je ovaj akt imao karakter prijelaznog propisa do donošenja definitivnog uređenja, što je uslijedilo sljedeće 1777. god. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 107 – 117; Bayer, *Osnivanje Pravnog fakulteta*, *op. cit.* u bilj. 2, str. 249 – 262; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 56 – 58; usporedi tekst Mandata iz 1776. (s paralelnim prijevodom na hrvatski jezik) u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, I, *op. cit.* u bilj. 1, str. 10 – 37.

¹⁵ U aktu *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Tomus I, Vindobonae 1777. (dalje u tekstu: *Ratio 1777.*) opširno je propisano najavljeno uređenje cjelokupnog školstva. *Academia scientiarum zagrabiensis* za distrikt Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bila je – kao i ostale četiri akademije u Ugarskoj – pod jurisdikcijom Sveučilišta u Budimu (istim je aktom dotadašnje sveučilište u Trnavi premješteno u Budim) na kojem se studij mogao nastaviti i steći akademski naslov. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 117 – 129; Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 262 – 282; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 56 – 65.

kraljičin mandat iz 1777. god. bio je u praksi teško provodljiv¹⁶, a kasnije su uslijedile dodatne promjene i preinake.¹⁷

Regia scientiarum academia zagabiensis – visokoškolska ustanova uključivala je tri dvogodišnja studija (*facultas, cursus*) – filozofski, teološki i pravni.¹⁸ *Cursus philosophicus* bio je koncipiran kao dvogodišnji “prethodni stupanj” daljnje naobrazbe na također dvogodišnjem pravnom (i teološkom) studiju. Činjenica da su studenti mogli eventualno nastaviti i okončati studij i dobiti akademsku titulu na Sveučilištu u Budimu sama po sebi otkriva namjere osnivača novoo-tvorene Akademije, koje su, doduše, bile ambicioznije od onih prigodom osni-vanja kratkotrajnog Političko-kameralnog studija, ali i nisu išle mnogo dalje od cilja stvaranja kadra kojim će se popuniti mjesta javnih službi uprave, financija i policije. To se, uostalom, može iščitati i iz komentara Nikole Škrleca Lomnič-kog, vrhovnog ravnatelja svih škola i studija, koji u nastupnom govoru ističe, među ostalim, da se profesori trebaju držati “*samo ispravnih temelja znanosti, što će dostajati onima, koji budu na svjetovne državne, budi na crkvene službe. Za one pak, koje je priroda nadarila tolikim duševnim darovima, da mogu prodirati u nutrinju nau-ke, bit će od profesora otvorena vrata, pa će lako daljnjim putem stupati...*”.¹⁹

Već aktom iz 1776. predviđeni broj od četiri profesora pravnog studija²⁰ ostao je isti, ali ne i nazivi katedri i discipline obuhvaćene njima.²¹ Osim pred-meta Političko-kameralnog studija²² koji su bili obuhvaćeni jednom katedrom,

¹⁶ Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 61.

¹⁷ Tek nekoliko godina nakon 1777. uslijedilo je uvođenje katedre *Opća povjesnica i povjesnica staleža*, povjerene profesoru M. Štivaliću, ali je nakon njegove smrti 1806. zamijenjena katedrom za *Statistiku i rudno pravo (Ius montanum)*. Premda *Kanonsko pravo* nije po *Ratio 1777.* bilo na popisu obaveznih predmeta, tek je 1784. premješteno na Sjemenište. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 121 – 122; Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 276 i 281; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 60 – 61.

¹⁸ Usporedi Šidak, *op. cit.* u bilj. 3, str. 299 – 329.

¹⁹ Vidi Klaićev komentar i djelomični prijevod s latinskog nastupnog govora N. Škrleca (Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 116).

²⁰ Tijekom čitavog studija održavane su javne disputacije (*publicae disputationes*) na teme određene od strane Kraljevskog savjeta u Budimu na kojima su studenti dokazivali svoje znanje u ulogama branitelja ili napadača iznesenih teza. Krajem svakog semestra polagali su se ispiti iz predavanog gradiva. Pretendenti za kraljevske stipendije morali su se podvrgnuti tzv. javnoj kušnji (*tentamen publicum*). Usporedi Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 272 – 274.

²¹ Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 276 – 282.

²² Predmet *Politica, commercium rei aerae scientia* obuhvaćao je dotadašnje predmete Političko-kameralnog studija te kao udžbenik u *Ratio 1777.* bile su propisane Sonnenfelsove *Grundsätze der Polizey- Handlung- und Finanzwissenschaft*, premda kao

povjereni Adalbertu Bariću, prije njegova skorog premještaja na sveučilište u Budimu, preostale tri katedre bile su:

- *Javno pravo i ono što se na to odnosi (Ius publicum et quae eodem pertinent)*²³
- *Domovinsko pravo s prihvaćenim običajnim pravom (Ius patrii una cum usibus receptis consuetudinibus) te*
- *Povijest europskih zemalja, Opća povijest i kolegij javnih novosti (Historia provinciarum europearum, Historia universalis et Collegium novorum publicorum).*²⁴

Prema odredbama *Ratio 1777.* katedra pod naslovom *Domovinsko pravo skupa s prihvaćenim običajnim pravom* obuhvaćala je studij *povijesti ugarskog prava, građansko i kazneno pravo*. Takva povezanost više ili manje srodnih disciplina u jednu katedru, povjerenu jednom profesoru, bila je uobičajena na europskim sveučilištima tog doba. Znameniti teoretičar prirodnog prava, von Martini, profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Beču, bio je primjerice angažiran na katedri koja je obuhvaćala prirodno pravo, povijest prava i institucije, koje je sukcesivno predavao na prvoj godini studija.²⁵ Sudeći po tablici o rasporedu (obaveznih) predavanja²⁶ dvogodišnjeg studija, kazneno pravo i postupak bili

privremeni, jer je materija u Sonnenfelsovu udžbeniku bila tretirana po specifičnim ugarskim, a ne austrijskim prilikama i pravilima trgovine i financija, pa je stoga i bio "nepodesan". Predmet je predavan tijekom čitavog studija. Usporedi Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 279 – 280.

²³ Nastavni plan te Katedre prema propisima *Ratio 1777.* obuhvaćao je četiri discipline: prirodno pravo (*jus naturae*), opće javno pravo (*jus publicum universale*), međunarodno pravo (*jus gentium*) i državno i crkveno javno pravo (*jus publicum Hungariae tam politicam quam ecclesiasticum*), koje su pod nešto drugim nazivom bile već predviđene aktom iz 1776. god. te kojima je pridodan predmet *Javno državno i crkveno pravo Ugarske*. Propisani udžbenik je *De lege naturali positionis* von Martinija, profesora prirodnog prava u Beču, pa je i naglasak u nastavi bio na izlaganjima prirodnog prava – predmeta koji je, temeljen na doktrini Grotiusa i njegovih sljedbenika, koji je tijekom druge polovice 18. stoljeća, kao uvod u pravo, dominirao na sveučilištima Europe i koji je sadržajem pokrivaostale navedene predmete. Predavao se u prvoj godini studija 10 sati tjedno, s tim da je drugi semestar bio rezerviran za javno pravo te crkveno i političko pravo Ugarske. Usporedi Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 276 – 278.

²⁴ Prema propisima *Ratio 1777.* *Povijest europskih zemalja* predavala se tijekom čitavog studija pet sati tjedno. *Opća povijest* predavala se također pet sati tjedno samo u drugoj godini studija, uz obvezni tjedni "kolegij javnih novosti" sa studentima na kojem su tumačeni aktualni događaji u Europi i svijetu. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 180 – 181; Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 280 – 281.

²⁵ Usporedi Kink, R., *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, Erster Band, II, Wien, 1854., str. 273. Usporedi Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 253 i 283 – 284.

²⁶ U Tabeli dvogodišnjih tečaja na Kraljevskoj akademiji (*Tabela cursus biennii juridici*

su na rasporedu oba semestra u drugoj godini po 10 sati tjedno. Predavanja su za predložak trebala imati opsežan, netom donesen terezijanski Zakonik²⁷ – prilagođen “duhu domaćeg (ugarskog) zakona i da se sve tumači prema njihovim normama.”²⁸

Za profesora na ovoj katedri 1777. god. bio je na provedenom natječaju izabran *Josip Petrović*²⁹, jedan od šestorice profesora kojima je na pravnom studiju Kraljevske akademije bila povjerena ova katedra. Carskim ukazom već sljedeće godine dobio je profesuru na sveučilištu u Budimu³⁰, pa nije ni dospio predavati kazneno pravo. Od sljedeće 1778. god. na katedri je *Ignjat Galjuf*. Završio je pravni studij na sveučilištu u Trnavi te bio na službi kod grofa Ivana Draškovića.³¹ S predavanjima iz kaznenog prava započeo je 1779., a profesuru je napustio 1785. godine. Na njegovo je mjesto došao izvjesni dr. *Ivan Budiach*, koji je međutim nakon kratkog vremena “odstupio sa dužnosti”, pa je profesorsko mjesto ostalo upražnjeno sljedećih šest godina. Njegov nasljednik, dr. *Ivan Svabelly*³² (1764. – 1840.) ostat će na ovoj katedri sljedećih 10 godina (1791. – 1801.), nakon čega će profesorsku karijeru zamijeniti odvjetništvom. Njegov nasljednik, *Imbrih (Imbro) Emerik Domin Petruševčki*, najznačajnije je ime na listi profesora na ovoj katedri s 34 godina dugim profesorskim stažom

in regiis Hungariae academiis) za obavezne predmete dan je raspored po danima kada se održavala nastava (svaki dan prije i poslije podne po dva sata, osim četvrtkom i nedjeljom) te nabrojane i tzv. neobavezne predmete, održavane prema internom dogovoru. Usporedi Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 282.

²⁷ Riječ je o *Constitutio criminalis Theresiana* iz 1768., koji sadrži odredbe materijalnog i procesnog kaznenog prava i koji u Ugarskoj nije nikada bio na snazi.

²⁸ Bayer izražava skepsu u izvodivosti zahtjevnih zadaća da se ugarsko krivično pravo predaje prema propisima austrijskog zakonika, a istodobno “u duhu domaćeg prava”. Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 279.

²⁹ Studirao je u Beču i Trnavi, a do izbora za profesora na Akademiji bio je angažiran kod brojnih plemića kao “fiškal”. Napisao je *Introductio in ius publicum regni Hungariae* (Viennae, 1790.). U Hrvatskom državnom arhivu pohranjen njegov rukopis s katalogom slušatelja pravnog studija Kraljevske akademije od 12. travnja 1777. god.

³⁰ Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 279.

³¹ Galjuf je prije dolaska na Akademiju u Pešti bio “za odvjetnika ispitan i prisegnut”. Usporedi *Hrvatski opći leksikon*, Zagreb, 1996., str. 373; Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 259.

³² Rođen je u Zagrebu, gdje je završio pravni studij na Akademiji. Sačuvana su dva njegova završna rada “iz svih znanosti” na Akademiji (*Positones quas in Rergia academia Zagrabienis finito cursu iuridico ex omnibus scientibus...*). Nakon 10 godina profesorskog staža bavio se odvjetništvom te bio prisežnik više “sudbenih stolova”. Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 293; IV, str. 149.

(1802. – 1836.) u doba kada su profesori, uključujući i njegove prethodnike, profesorsku karijeru mijenjali profitabilnijom i perspektivnijom karijerom.³³ Doktorirao je 1801. na Sveučilištu u Pešti, bio je “zapriseženi zemaljski odvjetnik”, obavljao je funkcije predsjednika Županijskog sudbenog stola, a svojom će kontinuiranom nastavom na ovoj katedri steći velik ugled te na Akademiji u više navrata obavljati dekansku dužnost. Autor je nekoliko udžbenika pisanih na kajkavskom narječju.³⁴ Nakon umirovljenja profesora Domina sljedećih 14 godina profesor na ovoj katedri i profesor kaznenog prava bio je *Antun Molnar* (1836. – 1850.)³⁵, koji će nakon ukinuća Akademije prijeći na novoosnovanu Pravoslavnu akademiju. Doktorirao je u Pešti 1824. god. Nakon kratke “juridičke prakse” na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Pešti predavao je rimsko i kazneno pravo 1834./35., a sljedeće je godine imenovan redovitim profesorom građanskog i kaznenog prava na zagrebačkom Juridičkom fakultetu. Bio je jedan od prvih profesora koji je – premda Mađar – predavao na hrvatskom jeziku. Na novoosnovanoj Pravoslavnoj akademiji “zapade Molnara zadaća da predaje mjenbeno i trgovačko i neparbno pravo.”³⁶

³³ “Mala plaća, skup život, slabe nade za dalje unapređenje... učiniše da se na katedre natječe tek malo ljudi. ... Poput nadničara nastoje samo na određene sate da na katedri deklamiraju, pa ponajviše mladeži iz skripata diktiraju ili loše tumače...”, piše u svojim memoarima grof Adam Oršić 1812. god. Klaić ocjenjuje njegov prikaz “pretjeranim i nepravednim”, premda se mala zainteresiranost za profesorsku karijeru može zaključiti već iz relativno kratkog zadržavanja izabranih ili imenovanih nastavnika. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 119; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 63.

³⁴ Vidi bibliografiju Imbriha Domina u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 93 – 96. Komentirajući činjenicu da je I. Domin pisao na kajkavskom narječju, Šidak konstatira da “od udžbenika, koji su potekli iz pera predavača, samo su priručnici Imbriha Domina (...) pisani hrvatskom kajkavštinom, te da se autor pri tom svjesno poveo za primjerom drugih evropskih naroda koji *jezik svoj narodni preštimaavaju natuliko, da vu njem iste vekše Navuke ispisavaju* (citat iz Dominovog priručnika *Predznaniya pravicz szamoszvojneh vugerskeh, I, Vu Zagrebu, 1818.*)” Taj primjer, smatra Šidak, upućuje na zaključak da je prvenstveno o samim nastavnicima ovisilo koliko će se narodnim jezikom služiti u nastavi, premda je premoć latinskog jezika bila već zbog toga neizbježna jer je među studentima bilo ponekad i dosta Mađara. Usporedi Šidak, *op. cit.* u bilj. 3, str. 306.

³⁵ Bio je veliki poznavatelj i poštovatelj klasične poezije te i sam autor brojnih oda, pisanih klasičnom latinštinom. Među ostalim, autor je i ode posvećene otvorenju Sveučilišta u Zagrebu. Vidi bibliografiju profesora Molnara – tiskanih priloga, članaka, studentskih ispitnih tema (*positiones, tentamina*) iz građanskog i kaznenog prava (*in iure civili et criminali*) u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, IV, *op. cit.* u bilj. 1, str. 93 – 104. Usporedi *Znameniti i Zaslužni Hrvati 925-1925*, Zagreb, 1925., str. 194.

³⁶ *Nekrolog*, Mjesečnik, br. 5, 1879.

Već su na primjeru ove katedre jasno vidljivi “kadrovski problemi” Juriđičkog fakulteta³⁷, problemi dostupne literature³⁸ i ostale brojne poteškoće s kojima se morala nositi zagrebačka Kraljevska akademija i koji su morali utjecati na kvalitetu nastave, koja je u memoarima jednog poznatog suvremenika predmet oštre kritike.³⁹ Ipak, s ove su tri četvrt stoljeća djelujuće jedine visokoškolske ustanove regrutirane prve⁴⁰ generacije intelektualne elite i sudionici preporodnog pokreta i događaja u burnoj 1848. godini.⁴¹

4. NASTAVA KAZNENOG PRAVA NA PRAVOSLOVNOJ AKADEMIJI

U §1. Propisa o uređenju Pravoslavne akademije⁴² u koju je, nakon raspuštanja Kraljevske akademije, bio reorganiziran Juridički fakultet, ističe se da nova ustanova ima cilj obrazovati vrsne državne urednike i odvjetnike “koji će biti dovoljno upoznati sa napretci znanosti i pozitivnoga zakonodavstva” te da se nova akademija što je moguće prije pretvori u “pravi fakultetski nauk s akademičkom slobodom učenja”.⁴³ Studij je trogodišnji, nakon kojeg su bila potrebna dodatna dva semestra i položeni rigorozi na nekom austrijskom ili inozemnom sveučilištu da bi se okončao “fakultetski nauk”. Kao i pravni studij na Kraljevskoj akademiji, i ovaj je novouvedeni studij bio tek prethodni, prije-

³⁷ Veliki problem pravnog studija i cijele Akademije bila je povremena ispražnjenost pojedinih katedri, pa je, kako navodi Čepulo u svojim istraživanjima, akademske 1810./1811. Imbro Domin bio jedini profesor na pravnom studiju, a 1824. god. sve su discipline “držala tek dva profesora”. Usporedi Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 63.

³⁸ U propisima *Ratio 1777.* posebno se, primjerice, ističe činjenica da za nastavu tzv. Domovinskog prava, na katedri u koju je bilo uključeno i kazneno pravo, nema niti jednog udžbenika koji bi se mogao preporučiti studentima i profesorima. Usporedi Bayer, *op. cit.* u bilj. 2, str. 279.

³⁹ Vidi bilj. 33.

⁴⁰ U jednom od prvih brojeva časopisa *Pravnik*, osnovanog 1853. god., Bogoslav Šulek piše da je 1851. god. na novoosnovanoj zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji bilo samo 33 polaznika, manje nego prije 1848. god., nakon koje se u svim zemljama ugarske krune broj pravnika osjetno smanjio. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 137; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 63; Nemeth, K., *Zagrebačka akademija uoči Narodnog preporoda*, Stari i novi Zagreb, sv. IV, Zagreb, 1957., str. 179.

⁴¹ Usporedi Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 64.

⁴² Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 129 – 148; Bosanac, M., *Pravoslavna akademija (1850-1874)*, u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, sv. I, Zagreb, 1969., str. 79 – 90; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 65 – 74.

⁴³ Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 129.

lazni stadij fakultetske naobrazbe, a političke prilike i zbivanja nakon 1848.⁴⁴ god. nisu pogodovala ciljevima proklamiranim u aktu o njegovu osnivanju. Dapače, u doba apsolutizma, reformom iz 1855. god.⁴⁵, dodatni studij na nekom od sveučilišta povećan je s dva na četiri semestra, a nastava se imala odvijati na njemačkom jeziku. Kraj apsolutizma i sve glasnjiji zahtjevi za osnutkom sveučilišta nakon 1860. rezultirali su i pokušajima novog ustrojstva ove ustanove. Reformom iz 1868. god.⁴⁶ studij je produljen na četiri godine, dopušten izravan prijelaz na neko od inozemnih sveučilišta te su propisane glavne “učiteljske stolice”, što sve zajedno nije značilo i promjenu razine i karaktera ovog studija kao prethodne stepenice sveučilišne naobrazbe. Mimo toga, problemi oko nastavnog kadra s kojima je bila suočena Kraljevska akademija za vrijeme cijelog njezina postojanja ostali su u biti isti. Unatoč svim problemima i nedostacima, u atmosferi priprema i nastojanja za osnivanje sveučilišta – cilj koji će biti ostvaren tek četvrt stoljeća nakon osnutka Pravoslavne akademije – ova je ustanova odigrala ulogu “matice oko koje bi se okupilo buduće sveučilište”.⁴⁷

Osnivačkim propisom od 1850. god. određeno je 12 “učevnih predmeta”⁴⁸, među kojima je na početku liste navedeno *Pravo kazneno i postupnik kazneni*, a reformom iz 1868. na programu četverogodišnje Akademije, sastavljen po uzoru na austrijski pravni studij, kazneno pravo jedno je od osam glavnih “učiteljskih stolica”.⁴⁹ Nedostatak kvalificiranog nastavničkog kadra i česte izmjene s povećanim brojem katedri kronični je problem funkcioniranja i Pravoslavne akademije, još više naglašen. Nastavnici su predavali više predmeta, često su

⁴⁴ Usporedi Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 65 *sqq.*

⁴⁵ “Ova je odredba bila u svezi s općom germanizacijom, koja se tada... na svim poljima provodila”. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 140; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 66 – 68.

⁴⁶ Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 143.

⁴⁷ O bezuspješnim opetovanim nastojanjima da se Pravoslavna akademija nakon pada apsolutizma reorganizira u “potpuni fakultet” vidi Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 65 *sqq.*

⁴⁸ Propisom o uređenju Pravoslavne akademije (§13) navedene su sljedeće katedre: *Filozofija prava s enciklopedičkim uvodom u pravo- i državoslovni nauk; Pravo kazneno i postupak kazneni; Dosad valjano pravo privatno; Austrijsko građansko pravo; Pravo trgovačko i mjenbeno; Teorija statistike, opća europska i austrijska statistika; Austrijsko državno pravo; Znanosti političke; Pravo rudničko; Pravo crkveno; Teorija postupka u parnicama građanskim te Razlaganje financijskih i administrativnih zakona.* Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 129 – 130.

⁴⁹ Ostale katedre su za *Rimsko pravo, Povijest prava, Kanonsko pravo, Građansko pravo, Građanski postupak*, dvije katedre rezervirane za *Političke znanosti* te “ako sredstva dosegnu” predviđena je katedra za *Povijest i filozofiju*. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 143; Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 71.

vrlo kratko vrijeme nosili teret nastave nekog predmeta, da bi već nakon jednog ili dva semestra preuzeli drugi predmet ili prešli na drugu katedru. Kao zamjena za profesore koji su prihvaćali pravosudne dužnosti ili političke funkcije angažirani su tek diplomirani prvi stipendisti Akademije, koji su također slijedili taj put ili su “zbog političkih razloga” morali nakon kratkog vremena napustiti profesuru.

Osnutkom Pravoslavne akademije pitanje popunjavanja mjesta profesora kaznenog prava stvaralo je očito dosta problema. Dotadašnji profesor Juričičkog fakulteta dr. Antun Molnar, nakon 14 godina dugog staža na katedri s koje je, u drugoj godini studija u sklopu Katedre *Domovinsko pravo* (ugarsko) *građansko i kazneno pravo i postupnik* predavao i kazneno pravo, preuzeo je katedru *Mjenbenog i trgovačkog prava* i držao predavanja “o neparbenom postupku, o sudovniku i o hipotekah do umirovljenja 1868. god.”⁵⁰ Tijekom 1851. rješenje je nađeno u izboru dr. *Ivana Burattija Sokčića*, političara i mecene, koji je doktorirao na Pravnom fakultetu u Beču 1849., ali se on već nakon nekoliko tjedana “zahvalio na dužnosti”⁵¹, pa je predmet *Austrijsko kazneno pravo 10 ura na nedjelju*, počevši od 1851. god., u svojstvu redovnog profesora i člana povjerenstva za državne ispite preuzeo dr. *Antun Rojc* (1820. – 1876.)⁵², stoji zabilježeno u popisu predavanja za zimski semestar 1853./54. u listopadskom broju časopisa *Pravnik*, osnovanog te iste godine.⁵³ Profesor Rojc za svoje je studente napisao

⁵⁰ Vidi bilj. 35.

⁵¹ Doktorirao je na Pravnom fakultetu u Beču 1849. god. Ministarstvo pravosuđa ga je 1850. imenovalo zajedno s I. Mažuranićem i D. Demetrom članom povjerenstva “za pregledavanja točnosti prijevoda građanskog zakona”. Zaslužan je za osnutak gimnazije u Sinju – prve gimnazije u Dalmaciji na hrvatskom jeziku. Osnovao je zakladu za stipendiranje studenata na Pravoslavnoj akademiji, dao svoj prilog za restauraciju dijela Dioklecijanove palače, donirao sredstva za potrebe bolnice te jedne katoličke i jedne pravoslavne crkve u Požegi, gdje mu je dodijeljena diploma počasnog građanina. Usporedi Novak, G., *Povijest Splita*, sv. 3, Split, 1965., str. 119 – 120 i 312 – 140; *Hrvatski biografski leksikon Leksikografskog zavoda M. Krleža*, sv. 2, Zagreb, 1989., str. 515 – 516; *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 371.

⁵² Rojc je studirao pravo i filozofiju na Sveučilištu u Beču. Prije doktorata stjecao je pravnu praksu na sudu u Trstu. Doktorirao je 1850., a već sljedeće je godine dobio profesuru na Pravoslavnoj akademiji. Objavio je dvadesetak komentara sudske prakse i članaka iz domena kaznenog prava. Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 573 – 575. Vidi popis radova profesora Rojca u istoj ediciji, IV, str. 269 – 270.

⁵³ *Pravnik*, časopis za pravne i državne znanosti, pokrenuo je početkom 1853. god., uz potporu P. Muhića, ravnatelja Pravoslavne akademije, zagrebački odvjetnik Matija Mrazović. Usporedi Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 135 i 138.

Osvrt na aktualni "Austrijski kazneni postupak od dana 29. srpnja 1853, razložen u dva primjera", izdan 1855. u tiskarnici Ljudevita Gaja⁵⁴ te je autor više članaka, komentara i prikaza iz kaznenog prava objavljenih u *Pravniku* tijekom 1853. i 1854. god. Rojc je od zimskog semestra 1854. god. bio od Ministarstva pravosuđa imenovan zamjenikom državnoga nadodvjetnika u Zagrebu te je, nažalost, iste godine napustio profesuru.⁵⁵

Nakon odlaska Rojca nastavu kaznenog prava, uz ostale predmete koje su mu bili povjereni (*Austrijsko državno pravo, državo- i pravoslovnu etiku i filozofiju prava* te od te godine uvedena nastava *rimskog prava*), preuzeo je dr. Emerik (Mirko) Šuhaj (1822. – 1889.)⁵⁶, koji je svoju profesorsku karijeru započeo 1848. god. na Juridičkom fakultetu Kraljevske akademije, zamijenivši Teodora Paulera na predavanjima prirodnog i međunarodnog prava. U spomenutom popisu predavanja za zimski semestar 1853./54. godine zabilježeno je da je Šuhaj predavao "*enciklopediju državo- i pravoslovnu, etiku u savezu sa filozofijom prava 10 ura na nedjelju*", a od ljetnog semestra iste godine i kazneno pravo i postupak te nastavu rimskog prava. 1867. god. nastavom preopterećeni i politički višestruko angažirani Šuhaj profesorsku karijeru definitivno je zamijenio političkom.⁵⁷ Šuhaja je, u svojstvu suplenta na kaznenom pravu i postupku (te rimskom pravu) zamijenio od 1865. do 1867. god. zastupnik u Hrvatskom saboru Ivan Milutin Matok⁵⁸ do dolaska prvog stipendista Pravoslavne akademije Milana Makanca (1843. – 1883.)⁵⁹ Makanec je doktorirao u Beču 1867.,

⁵⁴ Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 139 – 140.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 139. Odlazak profesora Rojca na tu dužnost Klaić kvalificira kao "jednu od nedaća koja je zadesila Akademiju" u doba opće germanizacije.

⁵⁶ Šuhaj je pravne studije završio u Pešti, a doktorirao je 1847. Bio je zastupnik u Hrvatskom saboru, "ministerijalni" savjetnik u Pešti, za vrijeme bana Bedekovića predstojnik za unutarnje poslove u Zagrebu te na kraju karijere sudac Vrhovnog suda u Pešti. Usporedi *Znameniti i zaslužni Hrvati 1925-1925*, *op. cit.* u bilj. 35, str. 259; *Nekrolog*, Mjesečnik, vol. 15, br. 12, 1889., str. 689; *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 305 – 306.

⁵⁷ Klaić, *op. cit.* u bilj. 1, str. 138.

⁵⁸ O suplentu Ivanu Milutinu Matoku poznato je samo da je bio odvjetnik u Zagrebu te da je autor *Otvorenog pisma gospodinu Anti Starčeviću* 1869. god. Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, IV, *op. cit.* u bilj. 1, str. 233.

⁵⁹ Do kraja burnog i kratkog života bavio se odvjetništvom u Petrinji i Zagrebu. Bio je "odličan pravnik i kriminalist a njegove su obrane poznate kao odlična djela dijalektičke vještine", piše u osvrtima u povodu njegove smrti. Iz bibliografije M. Makanca vidi *O zakonskoj pravednosti i čudorednoj pravičnosti*, Vienac, vol. 47, 1869.; *O poroti*, Novi pravnik, br. 6-8, 1871.; *Einige Worte über das Verfahren in Pressesachen*, Agramer Presse, vol. 86, 1877.; *Einig im Schütze der Press-Freiheit*, Agramer Presse, vol. 97, 1877.; *Općenite*

a već je iste godine imenovan izvanrednim profesorom, naslijedivši Šuhajeve predmete – austrijsko kazneno pravo i postupak te rimsko pravo – a od početka 1868. preuzeo je i predavanja međunarodnog prava.⁶⁰ Proforska karijera ovog angažiranog političara, briljantnog intelektualca i “hrvatskog Gambetta” okončana je već nakon dvije godine. Za vrijeme Rauchova režima 1870. Makanec “bi dignut sa službe”, pa je od zimskog semestra 1870. do 1874. god. i raspuštanja Pravoslavne akademije predavanja iz *Kaznenog prava i postupnika* u svojstvu suplenta “s plaćom od 600 forinti i 20 % doplatka”⁶¹ preuzeo državni odvjetnik *Napoleon Špun-Stričić* (1839. – 1913.).⁶² Špun-Stričić je nakon završenog pravnog studija u Pragu bio namješten kao “podbiležnik” požeške županije te “perovodni pristav” dvorske kancelarije u Beču, a godine 1867. imenovan je vijećnikom sudbenog stola u Križevcima. Od 1870. godine, na prijedlog bana Mažuranića, premješten je u Zagreb u svojstvu državnog odvjetnika, a od 1880. god. preuzeo je dužnost državnog nadodvjetnika. Bio je zastupnik u Saboru te je autor brojnih zakonskih prijedloga, među ostalim i “Zakonske osnove o ukinuću okova”, “O uvjetnom dopustu kažnjenika” te “O uvođenju novoga kaznenoga postupnika”. Jedan je od osnivača Pravničkog društva, koje će pokrenuti časopis *Mjesečnik*.

opaske o novom kaznenom postupniku i o njegovoj genezi, Primorac, Kraljevica, vol. 5, 1877.; *Objektivna osvrta na porotničku raspravu protiv Reusche-u*, Kroatiska Post, Zagreb, 1878.; *Kazan smrti*, Narodne novine, br. 28-33, 1880.; *Osnova novog kaznenog zakona*, Sloboda, Sušak, br. 1-2 i 5, 1880.; *Neshodne ustanove kaznenog postupnika*, Sloboda, Sušak, br. 6-7, 1880. *Uspoređi Mjesečnik*, vol. 9, br. 7, 1883., str. 529; *Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925*, op. cit. u bilj. 35, str. 170; *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, op. cit. u bilj. I, str. 489 – 493; IV, str. 219 – 222.

⁶⁰ Uspoređi Klaić, op. cit. u bilj. I, str. 144 – 145.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² U bibliografiji Špun-Stričića, pjesnika, među njegovim brojnim pjesničkim uradcima nalaze se i sljedeći radovi: *Teoretična podloga zakonarstva kaznenoga*, *Obzor*, vol. 4, br. 187 i 189, 1874.; *Ob ubroju kazneno-pravnom*, *Mjesečnik*, br. 1, 1875.; *Prinosi za povijest pravne filozofije*, *Mjesečnik*, br. 5 i 6, 1879.; *Bona fides u životu pravnom*, u: *Spomenknjiga na proslavu dvadesetpetogodišnjice obstanaka Pravničkoga društva u Zagrebu*, Zagreb, 1900., str. 175 – 178. *Uspoređi Nekrolog*, *Mjesečnik*, vol. 39, br. 10, 1913., str. 970 – 973; *Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925*, op. cit. u bilj. 35, str. 256; *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, op. cit. u bilj. I, str. 593 – 597; IV, str. 287 – 289.

5. NASTAVA KAZNENOG PRAVA NA PRAVOSLOVNOM I DRŽAVOSLOVNOM FAKULTETU OD OSNIVANJA SVEUČILIŠTA (1874. – 1926.)

5.1. Prvi profesori kaznenog prava na Pravo- i državoslovnom fakultetu⁶³

Opetovani naponi za osnivanje Sveučilišta, konkretizirani zakonskim prijedlogom u Saboru 1861. god., konačno su realizirani Zakonom o Sveučilištu 1874. god.⁶⁴ Pravo- i državoslovni fakultet, organiziran po uzoru na austrijsku (i njemačku) fakultetsku pravnu naobrazbu⁶⁵ s četverogodišnjim studijem, tri državna ispita⁶⁶ i polaganjem rigoroza za stjecanje doktorata⁶⁷, teško je već na

⁶³ Počevši od polovice 1926. god. Pravo- i državoslovni fakultet u Zagrebu na temelju Uredbe o izmjenama i dopunama Uredbe o univerzitetima i Uredbe Pravnog fakulteta (Službene novine od 18. 6. 1926. god.) nosi naziv Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

⁶⁴ O okolnostima osnivanja Sveučilišta u Zagrebu i donošenja Zakona o ustrojstvu Sveučilišta od 5. siječnja 1874. god. te organizaciji nastave na novoosnovanom Pravo- i državoslovnom fakultetu vidi Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 75 *sqq.*

⁶⁵ Režim studija slijedi koncepciju austrijskih sveučilišta, utvrđenu ministarskom naredbom od 2. listopada 1855. god. U prva četiri od osam semestra studija obuhvaćeni su povijesni predmeti i crkveno pravo te u daljnja četiri semestra pozitivni i "državoznanstveni" predmeti te nacionalna ekonomija. Usporedi Maurović, M.; Kostrenčić, M., *Juridički fakultet*, Sveučilište Kraljevine SHS u Zagrebu 1874-1924. Spomenica Akademičkoga senata, Zagreb, 1925. (pretisak u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, I, *op. cit.* u bilj. 1, str. 331 – 343). Na koncu četvrtoga semestra polagao se pravno-povijesni ispit (rimsko pravo, crkveno pravo, opća pravna i hrvatska pravna povijest), a uz povijesne predmete koje su slušali na svom fakultetu studenti su u prva tri semestra morali odslušati i jedan kolegij iz praktične filozofije te jedan iz hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu. Opširnije Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 84 – 85. Usporedi i Sirotković, H., *Povijesni osvrt na dvjestogodišnji razvoj Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 26, br. 4, 1976. (pretisak u ediciji *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, I, *op. cit.* u bilj. 1, str. 350 *sqq.*)

⁶⁶ Tzv. sudstveni ispit obuhvaćao je građansko, trgovačko i mjenbeno pravo, građanski parbeni i izvanparbeni postupak te kazneno pravo i postupak. Mogao se polagati već od konca osmog semestra. Treći, državno-znanstveni ispit obuhvaćao je statistiku Austrougarske Monarhije s osobitim obzirom na kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, političku ekonomiju i financijalnu znanost. Zakonom o Sveučilištu iz 1894. god. unesene su izmjene u pravno-povijesnom i državno-znanstvenom ispitu. Opširnije vidi Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 86 – 87.

⁶⁷ Prvi doktor prava s položenim rigorozima promoviran je 1877. god. Kazneno pravo i kazneni postupak su, uz opće privatno pravo (austrijsko), trgovačko i mjenbeno pravo i građanski postupak, bili predmeti drugog rigoroza. Ispiti su bili javni i obavljani pred povjerenstvom od četvorice od Zemaljske vlade imenovanih

početku na zadovoljavajući način mogao riješiti kronični problem nedostatka profesorskog kadra, naslijeđen još od Juridičkog fakulteta i Pravoslavne akademije.

U trenutku osnivanja Sveučilišta bilo je devet katedri koje su, zbog nedostatka kadra, uglavnom obuhvaćale svaka po više predmeta. U početku su one mogle biti osnivane jedino "kraljevom privolom" odnosno (kasnije) samo zakonom.⁶⁸ Na novoosnovanu Katedru *kaznenog prava i postupnika te filozofije prava* Zemaljska je vlada, na prijedlog profesorskog zbora, imenovala u akad. god. 1874./75. "honoriranog" docenta, dotadašnjeg suplenta na predmetu kaznenog prava i kaznenog postupnika na Pravoslavnoj akademiji Napoleona Špun-Stričića (više o njemu vidi u prethodnom poglavlju), na čije će mjesto nakon habilitacije biti imenovan, najprije kao privatni docent, dr. *Janko Čakanić*.

Profesor Čakanić (1848. – 1897.)⁶⁹ bit će na čelu Katedre do pred sam kraj života. Doktorirao je u Beču 1873., usavršavao se u Berlinu te je 1875. bio među prvima koji su habilitirali na novoosnovanom Pravo- i državoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Obnašao je dužnost dekana u dva mandata (1882./83. i 1890./91). U biblioteci Pravnog fakulteta u Zagrebu sačuvani su rukopisi njegovih predavanja iz pravne filozofije (1883.)⁷⁰ i Kaznenog prava i postupka (1889)⁷¹, a sudeći po sačuvanim bilješkama, kazneno pravo predavao je prema Ottu Dambachu.⁷² Čakanić je "pomno pratio ogromnu literaturu svojih predmeta i prilagođavao svoja predavanja prema najnovijem razvoju i stanju znanosti"⁷³, piše profesor Šilović, koji će ga kasnije naslijediti na čelu Katedre.

profesora, dekana i prodekana. Redoslijed polaganja rigorozna nije bio određen, a za stjecanje doktorata sva tri su morala biti polagana na zagrebačkom Sveučilištu. Vidi opširnije Čepulo, *op. cit.* u bilj. 1, str. 89 – 90.

⁶⁸ Tintić, N., *Pravni fakultet u Zagrebu*, u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, I, *op. cit.* u bilj. 1, str. 396.

⁶⁹ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 77 – 79.

⁷⁰ Više o Čakanićevoj ulozi u afirmaciji pravne filozofije na Pravnom fakultetu u Zagrebu, koja je kasnije prerasla u Katedru teorije države i prava usporedi Metelko, J., *Teorija i filozofija prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu*, u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, II, *op. cit.* u bilj. 1, str. 99 – 100.

⁷¹ Vidi umnožene rukopise *Pravna filozofija* – predavanja iz 1883., *Kazneni postupak*, *Kazneno pravo* – predavanja iz 1889. god. te *Strafrecht nach Dr. Dambach 1874/75*.

⁷² Kako je na usavršavanju prije habilitacije slušao u Beču predavanja profesora E. Wahlberga (*Das Prinzip der Individualisierung in der Strafspflege*, Wien, 1869.), kasnije je vjerojatno svoja predavanja temeljio i na njegovu udžbeniku *Grundriss zu Vorlesungen über oesterreichischen Strafrecht*, Wien, 1875.

⁷³ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 78.

Kratko vrijeme uoči sveučilišne reforme, akademske 1896./97., bolesnom profesoru Čakaniću u nastavi kaznenog prava pridružit će se dr. *Luka Marjanović* (1844. – 1920.)⁷⁴, dugogodišnji profesor kanonskog (1874. – 1903.) i rimskog prava (1894. – 1904.). Doktorirao je u Beču 1872. god., bio je predstojnik Odjela za pravosuđe Zemaljske vlade (1893.), višegodišnji dekan Pravo- i državoslovnog fakulteta te rektor Sveučilišta akademske 1889./1990.

Na Katedri je kratko djelovao i docent *Ivo Karlović* (1884. – 1922.).⁷⁵ Kao istaknuti učenik profesora Josipa Šilovića 1913./14. na njegov je prijedlog godinu dana boravio u Berlinu, gdje je proučavao kazneno pravo pod Lisztovim vodstvom. Po povratku uspješno je obranio habilitacijski rad pod naslovom *Kazna i sigurnosne mjere* (1915.) te postao docent kaznenog prava u akad. god. 1915./16. Međutim, financijske prilike u doba rata ubrzo su ga prisilile da prijeđe u odvjetništvo, premda je i nakon toga objavio nekoliko radova kaznepravne tematike.⁷⁶

5.2. Profesor Josip Šilović

Na čelu Katedre je, nakon umirovljenja profesora Čakanića, *Josip Šilović* (1858. – 1939.), koji će svojom nastavnom djelatnošću i znanstvenim opusom dati poseban obol ugledu Katedre. Doktorirao je 1884., a habilitirao 1890. i stekao *veniam legendi* te je 1890./91. i 1893./94. predavao predmet Kazneno pravo – posebni dio na Pravo- i državoslovnom fakultetu u Zagrebu. Studijska putovanja 1886. i 1887. god. u Beč, Leipzig, Bolognu i Napulj, gdje je slušao Bindinga, Luchinia i Pessinu – proslavljene profesore kaznenog prava – odredit će njegov “znanstveni smjer”. Manje je danas poznato da je Šilović prvi 1889. preveo kapitalno djelo Cesarea Beccarije *Dei delitti e delle pene* na hrvatski jezik⁷⁷, što je zasigurno determiniralo njegovu posvećenost teoriji kaznenog prava. Međutim, na početku profesorske karijere kratko je vrijeme bio prebačen

⁷⁴ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 591.

⁷⁵ Usporedi Šilovićev nekrolog u *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 179 – 181.

⁷⁶ Njegov kratak opus radova iz područja kaznenog prava obuhvaća *Kazna i sigurnosne mjere*, Mjesečnik, vol. 41, 1915.; *Odnos kazne spram sigurnosnih mjera*, Mjesečnik, vol. 41, 1915.; *Nepodoban pokušaj i sigurnosne mjere*, Mjesečnik, vol. 42, 1916.; *Zločin i kazna*, Pravni savjetnik, vol. 3, 1916.; *Neodređena osuda*, Mjesečnik, vol. 43, 1917.; *Uvjetni dopust s naročitim obzirom na naše pozitivno pravo*, Mjesečnik, vol. 43, 1917.; *Vanjska i unutarnja strana zločina*, Pravni savjetnik, vol. 4, 1917.

⁷⁷ Beccaria, C., *O zločinu i kazni*, Zagreb, 1889. Prije njega je postojao prijevod Milana Damjanovića (*O prestupima i kaznama od Cezara Bekarija*, Beograd, 1867.). Međutim, ni jedna ni druga knjiga nisu imale pretisak, niti novo izdanje, pa je zbog toga kod nas u široj upotrebi prijevod A. Cvitanića: Beccaria, C., *O zločinima i kaznama*, Split, 1984.

na Katedru građanskog parbenog i izvanparbenog postupka (1894. – 1897.), za koje vrijeme ne vrši nastavu na Katedri pravne filozofije, kaznenog prava i postupka. Nakon odlaska prof. Čakanica prof. Šilović preuzima Katedru filozofije prava, kaznenog prava i postupka, čiji će predstojnik biti sve do umirovljenja 1924. god., a zatim kao honorarni profesor i dalje biti aktivno angažiran do 1933. god. Dekansku dužnost obavljao je u više navrata (1896./97.; 1903./04.; 1911./12.), za rektora Sveučilišta izabran je 1898./99. te je tijekom dva desetljeća bio urednikom Mjesečnika. Bio je zastupnik u Hrvatskom i Hrvatsko-ugarskom saboru te nakon umirovljenja senator i ban Savske banovine.

Šilovićev opus obuhvaća znanstvene radove iz domena pravne filozofije⁷⁸ i kaznenog prava, zatim “prvi sustavni udžbenik” kaznenog prava, komentare zakona, osvrte i reakcije na inozemne objavljene radove kaznenopravne tematike te brojne radove u kojima iznosi svoja sociološka i stajališta iz kaznene politike.⁷⁹ Iz njegovih radova se vidi i dobro poznavanje povijesti hrvatskog kaznenog prava te poredbenog zakonodavstva.

⁷⁸ Predajući predmet *Pravna filozofija* napisao je istoimeno djelo u obliku skripata iz god. 1907. Više o Šilovićevoj ulozi u afirmaciji pravne filozofije na Pravnom fakultetu u Zagrebu, koja je kasnije prerasla u zasebnu Katedru teorije države i prava vidi Metelko, J., *Teorija i filozofija prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, II, *op. cit.* u bilj. 1, str. 100 – 102.

⁷⁹ Osim knjiga, o kojima će biti riječi u glavnom tekstu, iz Šilovićeve bogatog opusa mogu se izdvojiti sljedeći važniji radovi iz područja kaznenog prava: *Gesetzgebung und Literatur des Strafrechts in Kroatien*, *Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung*, vol. 6, 1898.; *Sloboda volje i kazneno pravo*, *Mjesečnik*, vol. 24, br. 11-12, 1898.; *Kaznenopravna narav liječničkih djela*, *Mjesečnik*, vol. 25, br. 12, 1899.; *Anarkizam i kazneno pravo*, *Mjesečnik*, vol. 27, br. 11-12, 1901.; *Ruski preventivni i kazneni zavodi*, *Mjesečnik*, vol. 28, br. 11-12, 1902.; *Über die psychischen Faktoren der Verbrechen*, *Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung*, vol. 11, 1904.; *Children's courts u Sjedinjenim državama sjeverne Amerike*, *Mjesečnik*, vol. 31, br. 12, 1905.; *Ciljevi reforme kaznenog prava u Austriji*, *Mjesečnik*, vol. 31, br. 2-3, 1905.; *Čedomorstvo*, *Mjesečnik*, vol. 33, br. 2, 1907.; *Uvjetna osuda i uvjetni dopust*, *Slovenski pravnik*, vol. 24, br. 4-5, 1908.; *Pogibeljan zločinac*, *Mjesečnik*, vol. 37, br. 2, 1911.; *O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu*, *Rad JAZU*, vol. 194, 1912.; *Međunarodno uređenje izručke zločinaca*, *Mjesečnik*, vol. 38, br. 1-3, 1912.; *Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu*, *Rad JAZU*, vol. 209, 1915.; *Pooštrenje kazne kod stečaja kažnjivih djela*, *Mjesečnik*, vol. 47, br. 4-5, 1921.; *Silovanje mladahne djevojke*, *Mjesečnik*, vol. 47, br. 3, 1921.; *Veneričke bolesti i kazneni zakon*, *Narodna zaštita*, vol. 5, br. 7-8, 1921.; *Nužna obrana za zaštitu spolnoga poštenja*, *Mjesečnik*, vol. 48, br. 9, 1922.; *Borba protiv međunarodnih zločinaca*, *Policija*, Beograd, vol. 13, br. 3-4, 1926.; *Nadzor nad uvjetno osuđenim ili uvjetno otpuštenim kažnjenicima*, *Policija*, Beograd, vol. 13, br. 11-12, 1926.; *Prikaz najglavnijih pitanja naše i čehoslovačke osnove kaznenog zakona*, *Mjesečnik*, vol. 52, br. 11-12, 1926.; *Anglosaksonsko shvaćanje neodredene osude*, *Branič*, Beograd, vol. 12, br. 9, 1927.; *Trgovina belim robljem kod nas i na strani*, *Politika*, Beograd, vol. 29, 1932.

Još prije dolaska na Katedru kaznenog prava Šilović je jasno demonstrirao svoje znanstveno opredjeljenje u nekoliko radova, među kojima su *Nuždna obrana* (1890.)⁸⁰ te *Sloboda volje i kazneno pravo* (1898.) – “strogo znanstveni rad”⁸¹, koji je iznio u nastupnom govoru kao rektor Sveučilišta. Pristup Međunarodnoj kriminalističkoj udruzi (1894.) te utjecaj Franza von Liszta, po kojem “znanost kaznenog prava traga za razjašnjenjem općih obilježja zločina”, od presudnog su značaja kod nastanka najznačajnijih djela u Šilovićevu opusu – *Uvjetna osuda* (1910.)⁸² i *Uzroci zločina* (1913.). Ukratko, za uspješnu prevenciju zločina bitno je imati dobar uvid u okolnosti i uzroke koji u pravilu imaju za epilog njegovo nastajanje. Pitanje represije je usko povezano s pitanjem prevencije, a institucije koje se bave odgojem, kao i kaznene ustanove od prvorazrednog su značaja kod kreiranja kaznene politike. Socijalni uvjeti, devijantna ponašanja, životni problemi koji utječu na čovjekovu volju, formiraju je i na koje se ne može utjecati bit će predmeti obrade i razlaganja u brojnim kasnijim Šilovićevim člancima. Premda “natrunjen”⁸³ klasicizmom Bindinga (*svaki zločinac radi primjereno kaznenom zakonu*) i indeterminizmom poznatijih pobornika pozitivističke škole Luchinija i Passine, Šilović se ipak u velikoj mjeri priklanja determinizmu Franza von Liszta (koji mu je bio i osobni prijatelj) – zločin je uzrokovan konkretnim, individualnim i društvenim okolnostima koji ne ovise o volji počinitelja zločina i na koje on ne može utjecati. To Šilovićevo “kolebanje” između pozitivističke i determinističke metode samo je prividno, smatra Frank u kritičkom osvrtu na *Uzroke zločina*. Jedna od centralnih tema kojih se Šilović dotaknuo u toj knjizi je problematika alkoholizma, koji je prema njegovu mišljenju jedan od glavnih uzroka zločina.⁸⁴ Ovim djelom autor “postavlja

⁸⁰ Ova kratka monografija doživjela je i drugo dopunjeno izdanje 1910.

⁸¹ *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 622.

⁸² U ovoj maloj monografiji Šilović je najprije dao poredbeni prikaz englesko-američkog probacijskog sustava (Šilović, J., *Uvjetna osuda*, Zagreb, 1910., str. 7 – 19) i belgijsko-francuskog sustava (*ibid.*, str. 19 – 47), zatim je prikazao povijesni razvoj ovog instituta u hrvatskom pravu (*ibid.*, str. 47 – 68), da bi na kraju kritički obradio prigovore uvjetnoj osudi (*ibid.*, str. 68 – 70). Šilović je 1907. izradio i Nacrt Osnove zakona o uvjetnoj osudi koji je objavljen kao prilog ovoj knjizi zajedno s njegovim komentarom (*ibid.*, str. 71 – 95). Vrijedi spomenuti da se o tom zakonu i Liszt “pohvalno izrazio”. *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 623.

⁸³ *Ibid.*, str. 620.

⁸⁴ Inače, Šilović u nizu radova raspravlja o problematici “pijanstva”: *Pijanstvo i kriminalitet*, *Jutarnji list*, vol. 2, br. 370, 1913.; *Pijanstvo u starom našem pravu*, *Novi život*, god. 1., br. 6, 1913.; *Alkohol i zločin*, *Novi život*, vol. 2, br. 1, 1914.; *Pijanstvo*

granice teoretskom radu, te mu ...praksa služi kao mjerilo za teoriju”, a teorija vrijedi samo ako se može provesti u praksu. *Uzroci zločina* predstavljaju radni program autora, a ostvarenje tog programa vodi ga konačno izvan područja pravne znanosti.⁸⁵

Šilovićev “relativni indeterminizam”⁸⁶ karakterizira i njegov udžbenik kaznenog prava, nastao na prijevodu udžbenika Karla Janke *Das oesterreichische Strafrecht* (1890.) u kojem će Šilović, preuzimajući njegov sustav, u novim izdanjima unositi preinake, dopune i kompromisna rješenja, suprotna pozitivizmu i determinizmu Janke. Upravo spomenuti “relativni indeterminizam” ovaj udžbenik – sa Šilovićevim intervencijama, preinakama i rješenjima – čini originalnim djelom. Konačno, ističe Frank u opširnom osvrtu na Šilovićev opus, u svakom je udžbeniku dobar postotak materijala svima jednak, svaki je udžbenik “presjek kroz nauku u nekom času”.⁸⁷

Kao što je već spomenuto, Šilović je s vremenom, prerađujući Jankin udžbenik, nakon ukupno pet izdanja, a i zbog zakonskih promjena koje su se dogodile uspostavom Kraljevine SHS⁸⁸, napisao vlastiti udžbenik iz kaznenog prava. Ta knjiga je ugledala svjetlo dana 1920. godine te se danas smatra prvim hrvatskim cjelovitim udžbenikom kaznenog prava. Struktura ovog udžbenika bila je sljedeća: *uvod* (pojam kazne, pojam i položaj kaznenog prava, povijesni razvoj kaznenog zakonodavstva, izvori kaznenog prava, pregled literature), *opća načela kaznenog prava* (kazneni zakon, važenje kaznenog zakona, tumačenje kaznenog zakona, pojam zločina, subjekt zločina, vanjsko ponašanje zločina, krivnja, pomanjkanje protupravnosti, pomanjkanje kažnjivosti, dovršenje i pokušaj zločina, zločinsko dioništvo, jedinstvo i stečaj zločina), *kazna* (pojam kazne, vrste kazni, određenje kazne, prestanak kazne), *pojedina kažnjiva djela* (delikti protiv pravnih dobara pojedinaca, imovinski delikti, delikti protiv interesa društva). Prema Šiloviću, pretpostavke kažnjivosti odnosno “opći ustroj zločina” obuhvaća: (1) subjekt (počinitelja), (2) protupravnu volju, (3) manifestaciju volje u vanjskom svijetu, (4) krivnju, (5) protupravnost i (6) kažnjivost. Ova struktura, premda je još uvijek imala određene dogmatske ne-

ili obiteljske prilike, Hrvatski list, Pula, vol. 1, br. 39, 1915.; *Odbacimo čašu, koja ubija*, Novi život, vol. 4, br. 1, 1919.; *Zlokobni upliv pijanstva na brak i porodicu*, Grafički radnik, Zagreb, vol. 7, br. 19, 1927.

⁸⁵ *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, op. cit. u bilj. 1, str. 639 – 640.

⁸⁶ *Ibid.*, str. 641.

⁸⁷ *Ibid.*, str. 640.

⁸⁸ Radilo se o proširenju prostorne primjene glave IX. i X. Kaznenoga zakona za Srbiju na područje čitave Jugoslavije. Šilović, J., *Kazneno pravo*, Zagreb, 1920., str. I.

dostatke⁸⁹, bila je dobra osnova za daljnja promišljanja o formalnom pojmu kaznenog djela.

Među Šilovićevim djelima posebno važno mjesto zauzimaju djela *O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu* (1910.) i *Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu* (1915.), u kojima Šilović obrazlaže povijesni razvoj navedenih instituta od "starog hrvatskog prava" (tj. srednjovjekovnog prava) do hrvatsko-ugarskog prava (do 1852.). U oba rada je na kraju priložio i zanimljiv prikaz narodnog shvaćanja navedenih instituta oslanjajući se na istraživanje koje je proveo Baltazar Bogišić među južnoslavenskim narodima.

Godine 1929. donesen je jedinstveni *Krivični zakonik* za cijelu državu, a prof. Šilović je s prof. Frankom priredio izdanje tog Zakonika popraćeno komentarskim bilješkama.⁹⁰ Također, ubrzo je trebalo prirediti i novi udžbenik te je Šilović obradio tematiku općeg dijela, koji je u pretežitom dijelu obuhvaćao tekst općeg dijela njegovog ranijeg udžbenika prilagođen novom zakonodavstvu, dok je Franku prepustio zadatak da napiše posebni dio.

Prof. Šilović se intenzivno bavio i karitativnom djelatnošću. Bio je dugogodišnji predsjednik Narodne zaštite – Saveza dobrotvornih društava te jedan od urednika publikacije Narodna zaštita. Upravo zbog predanosti humanitarnom radu, a posebno zbog njegovih zalaganja za zaštitu siromašne djece, prozvan je "ocem naše socijalne politike"⁹¹ te se i danas njegovo ime spominje u počecima socijalnog rada u Hrvatskoj.⁹²

5.3. Profesor Ernest Miler

Katedra je nakon dolaska profesora Josipa Šilovića bila "dopunjena" predmetima *Teorija o kazni* te *Kriminalne znanosti* koje je predavao Ernest Miler (1866.

⁸⁹ U prvom redu to se odnosi na redosljed elemenata, pri čemu Šilović postavlja protupravnost nakon krivnje, za što nema valjanog teorijskog, a ni praktičnog opravdanja.

⁹⁰ Šilović, J.; Frank, S., *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb, 1929.

⁹¹ *Proslava 70-godišnjice predsjednika Narodne zaštite dra Josipa Šilovića*, Zagreb, 1927., str. 74. "Šilovićevo je ime kao priznatog i uvaženog socijologa i filantropa poznato ne samo u najzabitijoj potleušici našeg naroda, nego možemo reći i po čitavom kulturnom svijetu s ovu i s onu stranu oceana. Šiloviću i njegovom plemenitom i blagotvornom radu na socijalnom polju imamo da zahvalimo, da se hrvatsko ime u stranom svijetu s poštovanjem spominje... Šilović je svojim altruističkim radom podigao ugled Narodnoj zaštiti u tolikoj mjeri, da ova svagdje uživa vrlo lijep glas i osobite simpatije". *Ibid.*, str. 6.

⁹² Ajduković, M.; Branica, V., *Počeci socijalnog rada u Hrvatskoj između dva svjetska rata*, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, vol. 13, br. 1, 2006., str. 29 – 45.

– 1928.).⁹³ Profesor Miler pravo je studirao u Beču i Zagrebu, gdje je promoviran u doktora prava 1890. godine. Najprije se zaposlio kao sudački vježbenik, da bi nakon toga prešao u državno odvjetništvo. Zbog posebnog interesa za kaznenopravnu znanost otišao je u Berlin, gdje je bio učenik Franza von Liszta koji ga je “poradi njegove neobične darovitosti i jake volje za proučavanje kaznenopravnih znanosti vrlo zavolio”.⁹⁴ Po povratku u Zagreb je habilitirao i 1901. mu je dodijeljen *veniam legendi* iz kaznenog prava i kaznenog postupka. Odmah po dolasku na Katedru predaje i predmet *Teorija kazne* (1901.), a zatim 1906. uvodi i predmet *Kriminalne znanosti*. Pod snažnim utjecajem Lisztove sociološke škole odlučuje povezati kriminalne znanosti i sociologiju te iste godine (1906.) osniva posebnu *Katedru za kriminalnu znanost i sociologiju*. Upravo zbog toga se profesor Miler danas smatra prvim hrvatskim kriminologom “koji je u najboljoj suvremenoj maniri živio znanstvenu multidisciplinarnost, spajajući kaznenopravne znanosti s kriminologijom i sociologijom, a radi proučavanja uzroka nastanka zločina i zločinaca”.⁹⁵ Osim toga, Ernest Miler bio je ujedno i prvi profesor sociologije u tadašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji.⁹⁶ Po vlastitom samoopredjeljenju bio je determinist⁹⁷, no stalno je propitkivao granice interdisciplinarnosti pravnih disciplina pa ga je, primjerice, zanimalo i odnos kaznenog prava i umjetnosti.⁹⁸ Autor je većeg broja članaka, rasprava, komentara zakona i sudske prakse te velikog broja prikaza aktualne literature iz područja kaznenih znanosti.⁹⁹

⁹³ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, *op. cit.* u bilj. 1, str. 392 – 405.

⁹⁴ Lovrić, E., u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 396.

⁹⁵ Getoš, A.-M., *Mjesto i uloga kriminologije i viktinologije u Hrvatskoj i u međunarodnom kontekstu*, u: Turković, K.; Maršavelski, A.; Roksandić Vidlička, S. (ur.), *Liber Amicorum Zvonimir Šeparović*, Zagreb, 2009., str. 136 (bilj. 84).

⁹⁶ Ključnu ulogu u osnivanju Katedre imao je Nikola Tomašić, profesor političke ekonomije na Pravnom fakultetu, saborski zastupnik i kasnije hrvatski ban (Lovrić, *op. cit.* u bilj. 94, str. 396) O počecima i daljnjem razvoju Katedre za sociologiju vidi Ravlić, S., *Sociologija i pravni studij: Uz povijest Katedre za sociologiju (1906.-2006.)*, u: Krbec, D. (ur.), *Hrvatska sociologija: razvoj i perspektive*, Zagreb, 2008., 59 – 67.

⁹⁷ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 620.

⁹⁸ Vidi Miler, E., *Zločinci u umjetnosti i književnosti*, Narodne novine, vol. 68, br. 8-11, 1902.; Miler, E., *Šekspir pred forumom jurisprudencije*, Vijenac, vol. 35, br. 1, 1903., str. 1 – 15 (prikaz pravničke raščlambe u dramama W. Shakespearea: Mletački trgovac, Hamlet, Mjera za mjeru).

⁹⁹ Vidi radove E. Milera kaznenopravne tematike: *Može li se tiskopisom počiniti prekršaj kaznenog zakona?*, Narodne novine, vol. 59, br. 184, 1893.; *Kriminalno pravna odgovornost liečnika*, Liečnički viestnik, vol. 24, br. 11, 1902., str. 361 – 385; *Pokušaj delikta s naročitim obzirom na t.zv. nepodoban pokušaj*, Mjesečnik, vol. 28, br. 2-8,

Manje je poznato da je na prijedlog prof. Milera na Fakultetu 1911. ustanovljen *Kriminalistički muzej*, a Vlada je naredbom u tu svrhu naredila svim kotarskim sudovima i sudbenim stolovima da nakon pravomoćnosti dostave razna *corpora delicti* na raspolaganje upravi Kriminalističkog muzeja.¹⁰⁰ Ovaj Muzej djelovao je do 1946. godine.

6. NASTAVA KAZNENOG I KAZNENOG PROCESNOG PRAVA NA PRAVNOM FAKULTETU SVEUČILIŠTA U ZAGREBU U RAZDOBLJU DVIJU JUGOSLAVIJA (1926. – 1990.)

6.1. Osnivanje Pravnog fakulteta i daljnji razvitak katedri

Na temelju odredaba Uredbe od 30. svibnja 1926. o izmjenama i dopunama u Općoj uredbi univerziteta i Uredbi Pravnog fakulteta od 18. lipnja 1926. Pravoslavni i državoslovni fakultet mijenja naziv u Pravni fakultet.¹⁰¹ U ovom

1902., str. 110 – 117; *Welche Konsequenzen ergeben sich in Rücksicht auf die zukünftige Strafgesetzgebung aus dem Prinzip der neuen Schule, dass den physischen Faktoren mehr Bedeutung zuzumessen sei als dem materiellen Erfolge*, Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung, vol. 10, 1902., str. 68 – 80; Nietzscheov “blijedi zločinac”, Dnevni list, Zagreb, vol. 1, br. 169, 1905.; *Norveški kriminalni zakon od 22. svibnja 1902. Komparativna studija*, Mjesečnik, vol. 31, br. 3, 1905., str. 189 – 197; *Cesare Lombroso. Za godišnjicu jubileja*, Mjesečnik, vol. 33, br. 1, 1907.; *Kriminalno-antropološki laboratorij*, Mjesečnik, vol. 38, br. 2, 1912.; *Glavne škole u kriminalnoj znanosti*, Veda, Gorica, vol. 3, 1913.; *Kriminalitet u Bosni i Hercegovini (Centralna kaznionica u Zenici)*, Mjesečnik, vol. 39, br. 1, 1913.; *Osnova zakona o sudskom postupku u krivičnim djelima od godine 1921*, Mjesečnik, vol. 48, br. 12, 1922.; *Osnova kaznenoga zakona za kraljevinu SHS od godine 1921 (Ministarstvu pravde podneseno mišljenje prof. dra E. Milera)*, Mjesečnik, vol. 49, br. 1, 1923.; *Zadaća kriminalne policije (Povodom umorstva u kraljevačkoj šumi)*, Mjesečnik, vol. 49, br. 4-5, 1923.; *Napomene zakonu o kažnjavanju i zaštićavanju mladeži od 23. juna 1922*, Mjesečnik, vol. 50, br. 5- 6, 1924. Prikazi: G. Aschaffenburg, *Das Verbrechen und seine Bekämpfung. Kriminal-psychologie für Mediciner, juristen und Soziologen. Ein Beitrag zur Reform der Strafgesetzgebung*, Heidelberg, 1903., Mjesečnik, vol. 30, br. 8, 1904.; *Kriminalpsychologie und strafrechtliche Psychopathologie auf naturwissenschaftliche Grundlage von R. Sommer*, Leipzig 1904., Mjesečnik, vol. 30, br. 10, 1904.; *Kriminaltaktik. Ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen von dr. Albert Weingart*, Leipzig, 1904., Mjesečnik, vol. 30, br. 10, 1904.; *Die Delikts- und Straffähigkeit der Personenverbände. Von Dr. Ernst Hafer*, Berlin, 1903., Mjesečnik, vol. 30, br. 11, 1904.; *Geschichte des oesterreichischen Strafrechts von dr. Hugo Hoegel*, Wien, 1904, Mjesečnik, vol. 31, br. 5, 1905.; A. Biankini, *Kriminalna sociologija*, Zadar, 1908, Savremenik, Zagreb, vol. 4, 1909.; Dr. J. Šilović, *Predavanja o kaznenom pravu*, Mjesečnik, vol. 44, br. 7-8, 1918.; J. Šilović, *Kazneno pravo*, Zagreb, 1920, Mjesečnik, vol. 45, br. 6-8, 1919.

¹⁰⁰ Usporedi Tintić, *op. cit.* u bilj. 68, str. 419.

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 391.

razdoblju, koje ustvari traje i danas, postupno dolazi do izdvajanja pojedinih predmeta u zasebne katedre, što je uvelike povećalo broj katedri (u odnosu na početnih devet), pa Fakultet 1940. broji ukupno 19 katedri.¹⁰² Tako su se i iz Katedre za filozofiju prava, kazneno pravo i kazneni postupak izdvojile zasebne katedre: “Najprije za *Kazneno pravo*, a zatim i za *Kazneni postupnik*, i *Filozofiju prava*”.¹⁰³ Međutim, nakon Drugog svjetskog rata su ponovo uslijedile promjene. Statutom Fakulteta od 1959. je, radi povezivanja nastavnika srodnih predmeta i bolje organizacije znanstvenog rada, došlo do formiranja devet većih katedri, među kojima je bila i *Katedra za krivično pravo*.¹⁰⁴ Kasnije se katedre ponovo reorganiziraju tako da u pravilu svaka obuhvaća jedan nastavni predmet.

U ovom razdoblju doći će do osnivanja drugih pravnih fakulteta u Hrvatskoj, pa tako i katedri za krivično pravo (Rijeka, Osijek, Split), međutim, zagrebačka Katedra će uvijek zadržati primat, kako u znanstvenim, tako i u nastavnim aktivnostima. U Jugoslaviji, članovi zagrebačke Katedre krivičnog prava uživali su poseban ugled na čuvenim interkatedarskim konferencijama katedri za krivično pravo pravnih fakulteta SFRJ te su zajedno s beogradskim i ljubljanskim kolegama uvijek imali vodeću riječ u diskusijama.

Nastavnici koji su obilježili ovo razdoblje su prof. Stanko Frank, akademik Vladimir Bayer, prof. Bogdan Zlatarić i prof. Mirjan Damaška.

6.2. Profesor Stanko Frank

Nakon umirovljenja profesora Josipa Šilovića 1921., na Katedru dolazi *Stanko Frank* (1883. – 1953.)¹⁰⁵ koji će kasnije postati “jedna od najmarkantnijih ličnosti jugoslavenske pravne nauke”¹⁰⁶ koja “se može mjeriti s bilo kojim suvremenim evropskim teoretičarom ove struke”.¹⁰⁷ Pravo je studirao u

¹⁰² *Ibid.*, str. 396.

¹⁰³ *Ibid.*, str. 406.

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 396. U jugoslavenskom pravu koristio se naziv “krivični” zakon pa otud i Katedra za “krivično” pravo, stavljajući po nekim shvaćanjima naglasak na “krivnji”, dok se po drugim shvaćanjima taj izraz temeljio na “krivici”, tj. “krivičnom djelu”, kao prijevodu iz lat. *crimen* odnosno zločin (npr. Zlatarić, B., *Krivično pravo: opći dio*, sv. I, Zagreb, 1970., str. 13 – 14). Izraz “krivično” pravo se i danas koristi u nazivu ove grane prave u Srbiji, Bosni i Hercegovini te Crnoj Gori.

¹⁰⁵ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 113 – 146.

¹⁰⁶ Zlatarić, B., u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 117.

¹⁰⁷ Bayer, V., *Predgovor*, u: Frank, S., *Teorija kaznenog prava*, Zagreb, 1955., str. IV.

Zagrebu i Beču, a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1907. i iste godine postao doktor prava. Najprije je radio kao sudski vježbenik i odvjetnički pripravnik, bavio se novinarstvom, a zatim je radio kao sudski pristav te kao zamjenik državnog odvjetnika. Nakon toga mu je dodijeljen *veniam legendi* na Pravnom fakultetu u Zagrebu, gdje najprije radi kao docent (1921.), zatim kao izvanredni profesor (1924.) i konačno kao redoviti profesor (1925.) filozofije prava, kaznenog prava i postupka. Katedru vodi do 1943., kada je prisilno umirovljen od strane režima NDH.¹⁰⁸ Međutim, ubrzo nakon oslobođenja (1945.) ponovno preuzima Katedru i vodi je do smrti (1953.). Tri puta je obnašao dužnost dekana (1927./28., 1932./33. i 1939./40.) te je bio dugogodišnji nadstojnik knjižnice Pravnog fakulteta (1924. – 1953.) koju je značajno unaprijedio.¹⁰⁹

Prvi opširniji Frankov rad je knjiga *Osnovi prava o štampi* (1927.). Ta knjiga nadilazi puki komentar tadašnjeg Zakona o štampi i sadrži vrijednu filozofsku i pravno-dogmatsku raspravu o problematici kaznenih djela počinjenih putem tiska uz detaljnu poredbenopravnu analizu njemačkog, austrijskog, belgijskog, francuskog i drugih zakonodavstava.

Godine 1929. izlazi Frankova kratka monografija *Suradivanje suca i psihijatra u utvrđivanju smanjene ubrojivosti*, u kojoj Frank obrazlaže tezu da psihijatar i sudac trebaju ravnopravno surađivati te da se bez psihijatra ne može utvrđivati smanjena ubrojivost (što je kasnije postala i obveza suda). Kao što je već spomenuto, te godine je donesen i jedinstveni *Krivični zakonik* za cijelu državu, a prof. Frank je zajedno s prof. Šilovićem priredio izdanje tog Zakonika popraćeno komentarskim bilješkama.¹¹⁰ Također, zajedno su priredili i novi udžbenik tako što je Šilović obradio tematiku općeg dijela, a Frank je dobio zadatak da napiše posebni dio. On je to i učinio u dva sveska koja su pokrila sadržaje odabranih kaznena djela “protiv pravnih dobara pojedinca”¹¹¹ (protiv života i

¹⁰⁸ U tom periodu su umjesto njega kazneno pravo predavali u akad. god. 1943./44. Antun Dabinović, profesor hrvatske pravne povijesti, a u akad. god. 1944./45. Vladimir Bayer, profesor kaznenog postupka.

¹⁰⁹ Kad je preuzeo vođenje knjižnice, ona je imala samo oko 2000 knjiga, a kad je umro imala je 45.000 knjiga grupiranih prema područjima u tri vrste kataloga (ukršteni, sistematski i mjesni). Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 135.

¹¹⁰ Šilović, J.; Frank, S., *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb, 1929.

¹¹¹ Usporedi Šilović J.; Frank, S., *Kazneno pravo*, II, Posebni dio, sv. I, Zagreb, 1934., str. 7 – 10.

tijela, protiv lične slobode i sigurnosti, protiv časti). Međutim, s obzirom na uvodno najavljenju strukturu posebnog djela, može se zaključiti da je ovo djelo zasigurno trebalo imati barem još dva sveska¹¹² koji bi pokrili sadržaje ostalih kaznenih djela protiv dobara pojedinca (u prvom redu kaznena djela protiv imovine) te kaznena djela “protiv pravnih dobara zajednice”.¹¹³

Prvi rad kojim se Frank predstavio međunarodnim znanstvenim krugovima bio je članak *Die theoretischen Grundlagen des jugoslavischen Strafrechts*¹¹⁴ u kojem je raspravio temeljne probleme općeg dijela jugoslavenskog kaznenog prava kroz prizmu najsuvremenijih dostignuća tadašnje kaznenopravne dogmatike, iznoseći pritom i neke vlastite originalne zaključke.

Godine 1934. prof. Frank objavio je vrlo vrijedan rad *O normativnim obilježjima bića krivičnog djela*¹¹⁵ u kojem je prikazao tada novu njemačku teoriju o normativnim obilježjima kaznenog djela, koje odstupa od tradicionalnog Lisztova poimanja bića kaznenog djela kao posve objektivne činjenične kategorije. Frank ovu teoriju načelno prihvaća, premda je u raspravi iznio i neke kritičke primjedbe te je na taj način zauzeo originalan teorijski stav prema poimanju bića kaznenog djela.

Još jedan značajan rad na njemačkom jeziku prof. Frank objavljuje 1938. pod nazivom *Analogie und Fiktion im Strafrecht*.¹¹⁶ U tom radu Frank odbacuje klasičnu dihotomiju *analogia legis* i *analogia iuris* te se zalaže za jedinstven pojam analogije, u koji ugrađuje i nove tekovine njemačkog nacionalsocijalističkog i sovjetskog prava u kojima se relativizira načelo zakonitosti (pojmovi “zdravog narodnog osjećanja” i “pravnog poretka izgrađenog od vlasti radnika i seljaka”). Riječ je, naime, o suprotstavljenim interesima pojedinca i zajednice, pa zbog toga prof. Frank smatra da su protivnici analogije u kaznenom pravu

¹¹² Zlatarić smatra da je “po širini zahvata ovaj rad prof. Franka trebao očitito da predstavlja njegovo životno djelo”. *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 2, *op. cit.* u bilj. 1, str. 117.

¹¹³ Usporedi Šilović; Frank, *op. cit.* u bilj. 111, str. 10 – 12.

¹¹⁴ Frank, S., *Die theoretischen Grundlagen des jugoslavischen Strafrechts*, *Revue internationale de la théorie du droit / Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts*, vol. 7, br. 1, 1932./33., str. 85 – 114.

¹¹⁵ Riječ je o posebnom otisku dvaju Frankovih radova: *Izgrađivanje nauke o normativnim obilježjima bića krivičnog djela*, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 24, br. 3, 1934., str. 201 – 216 i *Razvijanje nauke o normativnim obilježjima bića krivičnog sjela*, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 24, br. 4, 1934., str. 283 – 294.

¹¹⁶ Frank, S., *Analogie und Fiktion im Strafrecht*, u: *Spomenica na Dolenca, Kreka, Kušjeja i Škerlja*, Ljubljana, 1937., str. 1 – 72.

pristalice individualističko-liberalne struje, a njezini zagovaratelji su pak pobornici autoritarne, socijalističke ili kolektivističke struje.

Sljedeći rad koji će svakako ostati zapamćen u Frankovu opusu je *Pojam imovine u kaznenom pravu*.¹¹⁷ U tom radu prof. Frank je u tumačenju pojma imovine recipirao teoriju ustanove odnosno teoriju društvenog vitalizma francuskog pravnog teoretičara Mauricea Haurioua. Prof. Frank tako zaključuje da je imovina ustvari ustanova (institucija) koja se ne može napadati ni oštećivati, nego ju se samo može smetati u njezinu funkcioniranju. Po potonjem kriteriju je iznio i novu podjelu imovinskih delikata. Na kraju prof. Frank zaključuje da bi se vjerojatno sva zaštićena pravna dobra iz posebnog dijela mogla shvatiti kao ustanove s određenom funkcijom, čime bi se došlo do posve novog dinamičnog poimanja kaznenog prava: kazneno djelo nije puki napad na pravno dobro, nego zahvat u društveno kretanje.

Nakon oslobođenja Jugoslavije postavlja se pitanje donošenja novog Kaznenog zakona, pa prof. Frank po povratku na Katedru 1945. objavljuje rad *O osnovnim načelima novog kaznenog zakonika*.¹¹⁸ U ovom djelu Frank u cijelosti odbacuje odmazdu, što možemo ocijeniti kao izrazito napredno shvaćanje u vrijeme kada su prevladavale misli Kanta i Hegela o pravednom kažnjavanju.¹¹⁹ Umjesto toga, smatrao je da kazna treba ponajprije služiti resocijalizaciji počinitelja te utjecati na druge labilne članove društva da ne čine kaznena djela. Osim toga, ključan faktor u određivanju kazne je stupanj krivnje, pri čemu treba uzeti u obzir i prirodu, tj. ličnost počinitelja te njegovu društvenu situaciju. U ovom radu odustaje od relativizacije načela zakonitosti, koju je iznio u prethodnom radu o analogiji, te se zalaže za strogo postavljeno načelo zakonitosti kako bi se izbjegla pravna nesigurnost jer "pogled zakonodavca seže dalje od pogleda suca". Frankove ideje iznesene u ovom radu su imale utjecaj na kasniji cjeloviti Krivični zakonik iz 1951.

¹¹⁷ Frank, S., *Pojam imovine u kaznenom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1, 1939. – 1940., str. 61 – 129.

¹¹⁸ Frank, S., *O osnovnim načelima novog kaznenog zakonika*, Arhiv za pravne i društvene nauke, vol. 32, br. 6-8, 1945., str. 292 – 303.

¹¹⁹ Tek je 1960-ih godina u Njemačkoj, a kasnije i u zemljama koje su bile pod utjecajem njemačkog prava, prevladalo odbacivanje retribucije. Usporedi npr. Klug, U., *Abschied von Kant und Hegel*, u: Baumann, J. (ur.), *Programm für ein neues Strafgesetzbuch*, Frankfurt a. M., 1968., str. 36. Međutim, danas apsolutne teorije i dalje dobivaju na značenju kroz tzv. mješovite teorije o svrsi kazne. Vidi Novoselec, P.; Bojanić, I., *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb, 2013., str. 374 – 376.

Usljedi su dva Frankova rada koja su pisana s obzirom na Krivični zakonik – opći dio iz 1947.: *Značenje načela zakonitosti u Krivičnom zakoniku*¹²⁰ i knjiga *Kazneno pravo: Bilješke o Općem dijelu Krivičnog zakonika od 4. XII. 1947.* Premda je Ustav FNRJ usvajao načelo zakonitosti, taj zakonik je, po uzoru na sovjetsko pravo, predviđao mogućnost širenja odnosno stvaranja novih bića kaznenih djela putem analogije. Interpretirajući ovako relativizirano načelo zakonitosti, prof. Frank polazi od shvaćanja da bi to načelo trebalo odgovarati tzv. socijalnom (materijalnom) pojmu kaznenog djela, gdje kazneno pravo ima selektivnu funkciju da iz skupa društveno opasnih radnji izvuče ona koja ugrožavaju osobito važne društvene interese. Međutim, vodeći računa o dinamici društvenih odnosa, javljaju se novi takvi važni interesi kojima je potrebna kaznenopravna zaštita, pa se ovdje Frank vraća na svoja ranija stajališta o primjeni analogije. Smatra da upravo analogija služi kao posrednik između socijalnog i zakonskog pojma kaznenog djela, rješavajući suprotnost između statike zakona i dinamike društvenog života.

Knjiga *Kazneno pravo: Bilješke o Općem dijelu Krivičnog zakonika od 4. XII. 1947.* (1950.) predstavlja veliko djelo u kojem prof. Frank detaljno raspravlja o pitanjima općeg dijela poslijeratnog jugoslavenskog kaznenog prava. U toj knjizi prof. Frank definira formalni pojam kaznenog djela usvajajući dvije pretpostavke. Prva je objektivne prirode: da je počinjeno društveno opasno djelo; dok je druga subjektivne prirode: krivnja. Također, osim sadržaja kaznenog djela, ova knjiga obrađuje i novo uređenje kazni te primjenu kaznenog zakona u vremenu i prostoru. Sadržaj knjige ubrzo je zastario s obzirom na to da je godinu dana od njezina objavljivanja došlo do velikih promjena u jugoslavenskom kaznenom zakonodavstvu, ali su bezvremenske Frankove ideje sadržane u njoj svakako poslužile kao temelj za njegovo kapitalno djelo *Teorija kaznenog prava*.

Nakon što je stupio na snagu novi jugoslavenski Krivični zakonik iz 1951., prof. Frank iste godine objavljuje rad *Problem krivnje*¹²¹ u kojem uspoređuje nove odredbe o krivnji s pojmom *mens rea* u anglosaksonskom pravu. U radu upozorava na nedostatke anglosaksonskog prava, koje ne poznaje nesvjesni nehaj, pa zbog toga često pribjegava objektivnoj odgovornosti. Novo uređenje krivnje u jugoslavenskom pravu ocjenjuje boljim ne samo u odnosu na anglosaksonsko pravo, nego i u odnosu na druga poredbena zakonodavstva.

¹²⁰ Frank, S., *Značenje načela zakonitosti u Krivičnom zakoniku*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 1, 1948., str. 231 – 253.

¹²¹ Frank, S., *Problem krivnje*, Arhiv za pravne i društvene nauke, vol. 38, br. 1, 1951., str. 84 – 99.

Posljednji znanstveni rad koji je prof. Frank objavio za života je kriminološka studija *O nekim pojavama suvremenog kolektivnog kriminaliteta*.¹²² I u ovom radu prof. Frank nastavlja proučavati američke poglede na kazneno pravo i kriminalitet pa je ovaj put u njegovu fokusu organizirani kriminal. Okosnicu tog rada čini njegova rasprava o uzrocima organiziranog kriminala, u kojoj analizira ideje američkih kriminologa Edwina Sutherlanda (kulturni konflikt i socijalna dezorganizacija) i Thorstena Sellina (konflikt normativnih sistema). Prof. Frank zaključuje da se ovdje ustvari radi o sukobu unutar same vladajuće klase – o borbi između nepriviligiranog i privilegiranog kapitala – upućujući na to da je organizirani kriminal simptom raspada kapitalizma i izgrađivanja novih socijalnih struktura.

Jedino djelo u kojem sustavno obrađuje opći dio kaznenog prava prof. Frank je završio neposredno prije smrti, zbog čega je bilo objavljeno postumno – 1955. – pod naslovom *Teorija kaznenog prava*. U ovu je knjigu prof. Frank ugradio i kriminološke teorije koje su ga zaokupljale posljednjih godina te je zbog toga prvi dio knjige (uvod) pretežito posvećen kriminološkoj analizi o uzrocima kaznenih djela, nakon čega raspravlja o pojmu i svrsi kazne. U raspravi o svrsi kazne prof. Frank kritizira apsolutnu i relativnu teoriju, smatrajući da su obje teorije individualističkog¹²³ i statičkog karaktera¹²⁴ te se opredjeljuje za socijalističku ili dinamičnu teoriju koja se bavi društvom u cjelini, a ne samo pojedincima – kazna je sredstvo upravljanja društvom, služi zaštiti društvenih interesa i postizanju dobrobiti što većeg broja ljudi.¹²⁵ Drugi dio knjige bavi se kaznenim zakonom (njegovim tumačenjem, vremenskim i prostornim važenjem), a zatim slijedi treći dio koji se bavi “kažnjivim djelom”. Pretpostavke kažnjivosti prema prof. Franku su sljedeće: (1) “vladanje, koje shvaćamo kao nepravo”, (2) “odnos tog ponašanja prema kaznenom zakonu, t.j. da li je pro-

¹²² Frank, S., *O nekim pojavama suvremenog kolektivnog kriminaliteta*, Arhiv za pravne i društvene nauke, vol. 39, br. 1, 1952., str. 1 – 21.

¹²³ Prof. Frank ovo stajalište obrazlaže riječima: “dok apsolutne idu za tim da spasavaju duše zločinaca za drugi nadzemaljski život, relativne imaju kao cilj da čovjeka kao psihofizičko biće spase za ovaj svijet”. Frank, S., *Teorija kaznenog prava*, Zagreb, 1955., str. 63.

¹²⁴ Po Frankovu mišljenju obje teorije zamišljaju svijet kao stalan i nepromjenjiv – apsolutne teorije zbog toga što se temelje na vjerskim dogmama, a relativne zato što vide samo pojedinca kao objekt kazne, međutim, tko je zločinac, zavisi o društvenim procesima i pravilima koji se stalno mijenjaju. *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*, str. 63 – 64. Možemo zaključiti da se prof. Frank ovdje ustvari opredijelio za jednu inačicu generalno-preventivnih teorija o svrsi kazne.

tupravno” i (3) “skriviljenost”.¹²⁶ Ova struktura je u načelu dobra i aktualna i danas, jedino se čini izlišnim shvaćanje radnje kao “neprava”, što pobliže ne obrazlaže, a jasno je da je nepravo vezano za drugi element (biće kaznenog djela i protupravnost). Krivnju prof. Frank definira, povezujući psihološki sa socijalnim odnosno normativnim konceptom, kao dvojaki odnos počinitelja: prema djelu i prema društvenim vrednotama. Time prof. Frank ustvari usvaja jednu inačicu psihološko-normativne teorije krivnje. Posljednji (četvrti) dio knjige prof. Frank posvećuje kaznenopravnim sankcijama.

Nakon ovog pregleda glavnih Frankovih djela valja zaključiti da je prof. Frank vrsni pravni teoretičar. Iznimna sposobnost apstraktnog razmišljanja prof. Franka ide tako daleko da ponekad čitatelj s puno napora uspijeva dokučiti njegova teorijska razmišljanja o pojedinom problemu. Tu mu se donekle može i uputiti prigovor jer čista rasprava o pravnim teorijama nerijetko ostaje bez praktičnog, životnog značenja. Ipak, valja se složiti s tvrdnjom da bi se “misliocem njegova kalibra mogla ponositi svaka pravna škola”.¹²⁷ Upravo zbog toga su mu kolege 1954. prvi put priredili poseban broj Zbornika Pravnog fakulteta u Zagrebu kao spomenicu povodom njegove smrti.

6.3. Dr. Lavoslav Hönigsberg

Uz Franka je 1933. za honorarnog nastavnika na Katedri imenovan *Lavoslav (Lav) Hönigsberg* (1877. – 1936.) na predmetu krivični postupak. Pravo je studirao u Grazu i Beču, gdje je 1899. promoviran u doktora prava. Nakon diplomiranja radio je kao vježbenik na Okružnom sudu u Zagrebu, kasnije kao državni odvjetnik u Varaždinu te Petrinji, a nakon toga u državnom nadodvjetništvu u Zagrebu. Od 1925. radio je kao sudac Kraljevskog banskog stola u Zagrebu, a od 1931. kao sudac Stola sedmorice u Zagrebu. Od 1933. radi i kao honorarni nastavnik na Pravnom fakultetu u Zagrebu do smrti 1936. godine.

Njegov doprinos Katedri i nastavi sastojao se ponajprije u njegovu dugogodišnjem iskustvu u praksi, čime je zasigurno predstavljao dobru protutežu apstraktnosti učenja prof. Franka. Međutim, on je još kao praktičar pokazao zavidno poznavanje kaznenopravne teorije, što se vidi iz radova koje je objavljivao. Glavnina njegovih radova bila je iz područja kaznenog postupka, od kojih kao važnije treba spomenuti: *K reformi kaznenoga postupnika* (1905.)¹²⁸,

¹²⁶ *Ibid.*, str. 97.

¹²⁷ Damaška, M., *Zahvala*, u: *Mirjan Damaška: Doctor Honoris Causa*, Zagreb, 2013., str. 32.

¹²⁸ Hönigsberg, L., *K reformi kaznenoga postupnika*, Mjesečnik, 1905., str. 754 sqq.

Osnova zakona o krivičnom postupku (1922.)¹²⁹, *Komentar zakona o sudskom krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije od 16. II. 1929.* (1929.), *Krivični postupak o pravnim lijekovima* (1933.), *Osnovni propisi sudskog krivičnog postupka* (1934.). Ipak, zanimao se i za materijalno kazneno pravo te je uz opće analize domaćih¹³⁰ i poredbenih¹³¹ kaznenih zakona posebno raspravljao o problemima rehabilitacije¹³² te kaznenih djela protiv poštenja (časti i ugleda)¹³³. Osim toga, kao i prof. Frank, posebno se bavio tzv. štamparskim pravom.¹³⁴

6.4. Akademik Vladimir Bayer

Nakon Hönigsbergove smrti ostalo je upražnjeno mjesto na predmetu krivičnog postupka te je godine 1940., rješenjem bana Banovine Hrvatske, na mjesto docenta za Katedru kaznenog postupka¹³⁵ postavljen *Vladimir Bayer* (1912. – 1990.)¹³⁶, veliki erudit i “originalan teoretičar, kadar duboko ponirati u procesnu problematiku i pisati o njoj kristalno jasnom prozom”.¹³⁷

Na Pravnom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1935. godine i postao doktor prava. Godine 1936. otišao je na studij na Kriminološkom institutu Sveučilišta u Parizu, gdje je, među ostalim, imao priliku slušati predavanja iz kaznenog prava čuvenog Henrija Donnedieua de Vabresa, te diplomirao 1937. na temu *La question de la responsabilité pénale dans le nouveau Code pénal yougoslave* (*Pitanje kaznene odgovornosti u novom Krivičnom zakoniku Jugoslavije*). Po povratku u Jugoslaviju radio je kao odvjetnički i sudski pripravnik. Nakon toga se zaposlio na Pravnom fakultetu, najprije kao docent (1940.), a zatim kao izvanredni (1945.) i redoviti profesor (1951.) do umirovljenja 1982. godine. U pedeset godina stručnog i znanstvenog djelovanja prof. Bayer ostavio je neizbrisiv trag

¹²⁹ Hönigsberg, L., *Osnova zakona o krivičnom postupku*, Mjesečnik, 1922., str. 161 sqq.

¹³⁰ Hönigsberg, L., *O austrijskoj osnovi kaznenoga zakona*, Mjesečnik, 1910., str. 682 sqq.; Hönigsberg, L., *Ka projektu kaznenoga zakona za Kraljevinu SHS*, Mjesečnik, 1923., str. 121 sqq.

¹³¹ Usporedi npr. Hönigsberg, L., *Studije po švicarskoj Stoosovoj osnovi kaznenoga zakona*, Mjesečnik, 1902., str. 763 sqq.

¹³² Hönigsberg, L., *Kazna na poštenje i rehabilitacija*, Mjesečnik, vol. 7, 1907., str. 477 sqq.

¹³³ Hönigsberg, L., *Zaštita poštenja i reforma kaznenoga zakona*, Mjesečnik, 1909., str. 519 sqq.

¹³⁴ Hönigsberg, L., *Novi Zakon o štampi sa gledišta prakse*, Mjesečnik, 1926., str. 17 sqq.; Hönigsberg, L., *Komentar Štamparskog prava*, Beograd, 1932.

¹³⁵ Kao što je već rečeno, katedre kaznenog prava i kaznenog postupka će se kasnije ponovno ujediniti i ponovno razdvojiti.

¹³⁶ Usporedi *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 3, op. cit. u bilj. 1, str. 144 – 202.

¹³⁷ Damaška, op. cit. u bilj. 127, str. 33.

u našoj kaznenopravnoj znanosti. Premda su njegovi prvi radovi bili iz područja materijalnog kaznenog prava¹³⁸, a objavio je i kasnije u Kairu dvije vrijedne monografije materijalnopravne tematike na francuskom jeziku¹³⁹, najveći doprinos dao je kaznenoprocenim temama.

Godine 1940. objavljuje monografiju *Problem sudjelovanja nepravnik u savremenom kaznenom sudovanju*, gdje najprije raspravlja o porijeklu engleske i francuske porote, o povijesnom sustavu porotničkog i prisjedničkog suda, a zatim predlaže rješenja problema sudjelovanja laika u pozitivnom pravu.

Nakon toga prof. Bayer posvećuje se povijesti kaznenog postupka te 1943. objavljuje jedno od svojih kapitalnih djela pod naslovom *Kazneno postupovno pravo, prva knjiga: povijesni razvoj*, Zagreb, 1943. U njoj je prof. Bayer otkrio korijene austrijskog mješovitog kaznenog postupka, koji se s jedne strane razvio iz rimsko-kanonskog kaznenog postupka koji je bio preuzet u talijanski inkvizitorni običajni kazneni proces, a koji je zatim preko recepcije u njemačkom inkvizitornom kaznenom postupku preuzet i u austrijski Zakonik o kaznenom postupku iz 1873.; te s druge strane pod utjecajem engleskog i francuskog predrevolucionarnog kaznenog procesa koji je najprije ugrađen u francuski *Code d'instruction criminelle* iz 1808., a zatim također u austrijski Zakonik iz 1873. Doprinos ove knjige je izniman jer razumijevanje povijesnih korijena austrijskog mješovitog kaznenog postupka, na koje upućuje prof. Bayer u ovoj knjizi, ključno je za razumijevanje razvoja našeg kaznenog procesnog prava zato što je spomenuti Zakonik iz 1873. bio temelj za daljnju izgradnju hrvatskog odnosno jugoslavenskog kaznenog procesnog zakonodavstva. U ovoj knjizi prof. Bayer iznosi i stav o torturi: "Ne slažemo se s onima koji misle, da je tortura kao takva *a priori* nepodesna za pronalaženje istine. Smatramo da se pomoću torture zaista može ustanoviti istina, ako se okrivljenikovo priznanje dano na mukama savjesno provjeri ... No ustanova je torture za nas neupotrebljiva, jer iz ... načelnog razloga, stojimo na stajalištu da *okrivljenikovu ličnost moramo štedjeti*".¹⁴⁰

¹³⁸ Bayer, V., *Pojam političkog djela u francuskom kaznenom pravu i kriterij motiva*, Mjesečnik, 1937., str. 524 sqq.; Bayer, V., *Odnos pojma produženog krivičnog djela naših vrhovnih sudova prema istovrsnom idealnom sticaju Krivičnog zakonika*, Mjesečnik, 1938.; Bayer, V., *O pitanju odgovornosti za privredni kriminal*, Arhiv za pravne i društvene nauke, 1954., str. 362 sqq.

¹³⁹ Prva se bavi nehajnim kaznenim djelima (Bayer, V., *Les infractions non-intentionnelles*, Kairo, 1963.), a druga privrednim kaznenim djelima (Bayer, V., *Les infractions économiques, étude comparative*, Kairo, 1966.).

¹⁴⁰ Bayer, V., *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja II: Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*, Zagreb, 1995., str. 69.

Sljedeće važno Bayerovo djelo je *Teorija krivičnog postupka FNR Jugoslavije* (1950.). Prvi dio knjige bavi se uvodom u teoriju kaznenog procesa, objašnjavanjem općih temeljnih pojmova kaznenog postupka, kaznenog procesnog prava, klasne prirode kaznenog postupka, odnosa kaznenog prema drugim postupcima, odnosa kaznenog procesnog prava prema drugim granama prava te prikazuje izvore kaznenog procesnog prava i pojedine stadije kaznenog postupka. Drugi dio posvećen je izlaganjima o osnovnim subjektima kaznenog postupka.

Ovo djelo je poslužilo prof. Bayeru kao osnova za pisanje njegova kapitalnog djela: knjige *Jugoslavensko krivično procesno pravo* (1960.) u dva sveska, koje je doživjelo čak devet izdanja u razdoblju od 1960. do 1991. Prva knjiga s podnaslovom *Uvod u teoriju krivičnog procesnog prava* dugo se koristila kao udžbenik kaznenog procesa na većini fakulteta bivše države. U njoj prof. Bayer sustavno analizira opće osnovne pojmove kaznenog procesnog prava, odnos kaznenog procesnog prava prema srodnim granama, izvore kaznenog procesnog prava, granice važenja kazneno-procesnih propisa, stadije kaznenog postupka te osnovna načela jugoslavenskog kaznenog postupka. Ovdje je prof. Bayer dao i svoj originalni doprinos u teoriji o traženju materijalne istine u kaznenom postupku, odbacujući učestalo shvaćanje prema kojem se pojam materijalne istine poistovjećivao s pukom suglasnošću u postupku utvrđenih činjenica s objektivnom stvarnošću. Umjesto toga, prof. Bayer pridaje pojmu traženja materijalne istine smisao metode koju određuje zakonodavac zabacujući one forme postupanja organa kaznenog postupka koje bi sputavale slobodu tih organa da istinito utvrđuju činjenice. U drugoj knjizi *Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku* prof. Bayer napušta tada učestalo shvaćanje u teoriji kaznenog procesa prema kojem su činjenice tek puki predmet dokazivanja u postupku, stavljajući težište na kategorizaciji činjenica (pravno relevantne činjenice, činjenice-indiciji i pomoćne činjenice), način utvrđivanja činjenica, subjekte koji utvrđuju činjenice te na stupanj uvjerenosti kojim se utvrđuju pravno relevantne činjenice pri donošenju sudskih odluka. Glavni dio knjige je treći odsjek u kojem prof. Bayer izlaže svoju teoriju dokaznog prava analizirajući različite teoretske i praktične probleme utvrđivanja činjenica pomoću dokaza: korištenje službenih bilježaka policije, upotrebljivost poligrafa, dokazi koji se smiju upotrijebiti pri donošenju sudske odluke, upotrebljivost tehničkih snimki i sl.

Ipak, najpoznatije djelo prof. Bayera, koje često nailazi na čitatelje i izvan pravne struke, jest *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u*

Hrvatskoj (1953., 2. izd. 1969., 3. izd. 1982.). Ova knjiga je prof. Bayera svrstala “u sam vrh svjetske literature o zločinu magije”.¹⁴¹ U ovoj knjizi prof. Bayer daje povijesnu i društveno-ekonomsku analizu progona vještica i čarobnjaka u Europi, pritom temeljito analizirajući i pravne ustanove tadašnjeg kanonskog i svjetovnog prava vezane uz to kazneno djelo, upozoravajući na izopačenost primjene tih ustanova u praksi zbog ideološke zaslijepljenosti odnosno težnji za očuvanje vlasti tadašnjih vlastodržaca. Odlike ove knjige su visoka utemeljenost na povijesnim dokumentima (više od 77 dokumenata s odredbama pape Ivana XXII. iz 1318.) i literaturi iz tog doba (npr. čuveni *Malleus maleficarum* iz 1487.), preciznost povijesnih izlaganja, temeljitost analize društvenih pojava i pravnih instituta te visoka kvaliteta zaključaka o njihovim uzrocima. Imajući u vidu da je ova knjiga nastala neposredno nakon užasa Drugog svjetskog rata, u ovoj knjizi ima mnogo simbolike i aktualnosti koje se veže uz svako kolektivno ludilo. To vrijedi i za političke progone koji su uzeli maha u drugoj Jugoslaviji zbog ideološkog neslaganja s tadašnjim režimom – izgleda da je prof. Bayer upravo na to mislio u predgovoru drugog izdanja *Ugovora s đavлом*: “Prestankom progona vještica čovjek se nije oslobodio onoga što je činilo suštinu te pojave, slijepa, nekritična vjera u određene dogme koje opredjeljuju određeni nazor na svijet, istovremeno popraćene krajnjom mržnjom i bešćutnosti prema svima onima koji ne dijele isto mišljenje.”

Sljedeće važno djelo prof. Bayera je *Problematika pravnih lijekova protiv prvostepenih krivičnih presuda u kontekstu suvremene reforme krivičnog procesnog prava* (Rad JAZU, XXI, 1982.), u kojemu raspravlja ključna pitanja teorije pravnih lijekova u kaznenom postupku (opseg prava na pravni lijek, način ispravljanja pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja u prvostupanjskoj presudi, posljedice povrede kaznenoprocesnih pravila na ispravnost i potpunost utvrđenja činjeničnog stanja).

O prof. Bayeru kao pedagogu svjedoče oni koji su imali prilike slušati njegova predavanja: “Svaki onaj koji je bio slušateljem Bayerovih predavanja i seminara prisjetit će se koliko je na njima stekao znanja i spoznaja ... Njegove je slušatelje privlačila ne samo konzekventna racionalnost, nego i duboko human ... pristup ljudima i problemima, to više što je taj pristup bio duboko proživljen, daleko od svakog kabinetskog, od života udaljenog kontempliranja apstraktne pravde i prava”.¹⁴² “Svojim slušačima je jednostavnim, kristalno jasnim izrazom znao približiti i razjasniti najkompliciranije probleme krivič-

¹⁴¹ Krapac, D., u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 3, *op. cit.* u bilj. 1, str. 153.

¹⁴² Margetić, L., u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 3, *op. cit.* u bilj. 1, str. 157.

nopravne materije”.¹⁴³ Posebno valja istaknuti i zaslugu prof. Bayera u osnivanju (1958.) i razvoju Poslijediplomskog studija iz kaznenopravnih znanosti na Pravnom fakultetu u Zagrebu koji je danas najstariji pravni poslijediplomski studij u Hrvatskoj, koji bilježi već više od pola stoljeća tradicije.¹⁴⁴

Opus prof. Bayera je veoma bogat: obaseže dvadesetak knjiga te više od stotinu članaka, prikaza i recenzija. Zbog toga smo nastojali u ovom prikazu njegova života fokusirati se na radove koji su obilježili njegov znanstveni rad. Spomenut ćemo i neke od funkcija koje je prof. Bayer obnašao. Od 1965. do 1968. bio je glavni urednik Zbornika Pravnog fakulteta u Zagrebu. Od 1977. bio je izvanredni, a od 1986. bio je redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Prof. Bayer je umirovljen 1982., a kolege su mu posvetile 1984. poseban broj Zbornika Pravnog fakulteta kao spomenicu.

6.5. Profesor Bogdan Zlatarić

Nakon smrti prof. Franka na upražnjeno mjesto na Katedri došao je *Bogdan Zlatarić* (1912. – 1977.).¹⁴⁵ Na Pravnom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1937. i prema tadašnjem sustavu stekao zvanje doktora prava. Nakon toga se dvije godine usavršavao u *Institut de droit comparé* u Parizu. Po povratku u Jugoslaviju najprije je radio kao sudac, a zatim je postao savjetnik u Ministarstvu pravosuđa. Nakon smrti prof. Franka na Pravnom fakultetu u Zagrebu počinje predavati kazneno pravo – u početku kao honorarni nastavnik – od 1954., kada je održao nastupno predavanje pod naslovom *Nove tendencije u suvremenoj nauci krivičnog prava* (koje je zatim i objavio). U toj raspravi prof. Zlatarić analizira stanje kaznenopravne znanosti u Europi sredinom 19. stoljeća te prikazuje njezin razvoj do druge polovice 20. stoljeća, kad se javljaju nove struje u kaznenopravnoj znanosti. Tu prije svega analizira stajališta pokreta nove društvene obrane i daje vlastitu kritičku ocjenu.

Ubrzo se definitivno zapošljava na Fakultetu – 1957. kada je bio izabran za izvanrednog profesora kaznenog prava. Već godinu dana kasnije s profesorom Vladimirom Bayerom osnovao je Poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti (kao tzv. treći stupanj). Prof. Zlatarić bio je i dekan Pravnog fakulteta u akad. god. 1970./71. i 1971./72.

¹⁴³ Krapac, D., u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, III, sv. 3, *op. cit.* u bilj. 1, str. 191.

¹⁴⁴ Više o tome vidi Krapac, D., *Pedest godina poslijediplomskih studija iz kaznenopravnih znanosti na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2009.

¹⁴⁵ Usporedi Maršavelski, A., *Bogdan Zlatarić (1912-1977.)*, *Pravnik*, vol. 41, 2007., str. 19 – 21. Vidi i poseban broj Hrvatskog ljetopisa za kazneno pravo i praksu iz 1997. (br. 2), posvećen 20. godišnjici Zlatarićeve smrti.

O njegovoj izvrsnosti u nastavnoj djelatnosti svjedoče oni koji su imali prilike slušati njegova predavanja: "Bogdan Zlatarić bio je omiljen i popularan među svojim studentima."¹⁴⁶; "...predavao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu kao redoviti profesor, okružen brojnim njemu privrženim studentima, koji su cijenili njegova originalna, životna predavanja – ispunjena praktičnim prikazima i pravničkim moralom."¹⁴⁷; "nastava na tzv. trećem stupnju dala je prilike da se iskaže njegov svestrani talent nastavnika i znanstvenog radnika, da se u nezaboravnim diskusijama i seminarima, u slobodnim improvizacijama nad slučajevima iz prakse, pokaže u svom sjaju njegova erudicija i pravna kultura. Šarm i dubina kojom je vodio i zaključivao takve diskusije bile su najsvjetlije točke poslijediplomskog studija za svakog polaznika. Njegovo izlaganje razvoja krivičnopravnih ideja i nekih odabranih poglavlja krivičnog prava ostaju neponovljivi za dugo vremena."¹⁴⁸; "Zbog svoje široke pravne kulture i erudicije, lucidnosti i oratorskih sposobnosti bio je rado viđen gost na mnogim katedrama domaćih i stranih fakulteta, međunarodnim kongresima, stručnim sastancima i raznim pravnim skupovima ... Za svoje učenike i mlađe kolege uvijek je pokazivao mnogo razumijevanja, stimulirao ih i podsticao u radu."¹⁴⁹; "Prof. Zlatarić je znao složena teorijska pitanja i osnovne institute prikazati jednostavno i jezgrovito, više puta popraćeno tužnim i veselim slikama iz života suca krivičara."¹⁵⁰

Međunarodnu reputaciju stekao je kao sudionik brojnih međunarodnih skupova u području kaznenog prava. Kao ekspert za međunarodno kazneno pravo sudjelovao je u donošenju niza međunarodnih konvencija: *Konvencija o kažnjivim djelima i nekim drugim radnjama počinjenim u zrakoplovima* (Tokio, 1963.), *Konvencija o suzbijanju nezakonite otmice zrakoplova* (Haag, 1970.) te *Deklaracija o zaštiti svih osoba od mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kazne* (Rezolucija UN 3452(XXX) iz 1975.). Zbog doprinosa razvitku međunarodnog kaznenog prava 1969. bio je izabran za generalnog tajnika *Association Internationale de Droit Pénal* (AIDP).

¹⁴⁶ Horvatić, Ž., *U povodu dvadesete godišnjice smrti prof. dr. Bogdana Zlatarića*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 4, br. 2, 1997., str. 354.

¹⁴⁷ Jescheck, H. H., *Zlatarić zum Gedächtnis*, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, vol. 89, br. 2, 1977., str. 473 – 474.

¹⁴⁸ Bačić, F.; Šeparović, Z., *Život i rad profesora Bogdana Zlatarića*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 28, br. 3-4, 1978., str. 161.

¹⁴⁹ Carić, A., *In memoriam Prof. dr. Bogdan Zlatarić*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 1977., str. 269.

¹⁵⁰ Bačić, F., *Marginalije uz novi Kazneni zakon*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 4, br. 2, 1997., str. 419.

Također, bio je jedan od utemeljitelja *Istituto Superiore Internazionale di Scienze Criminali* (ISISC) 1972. u Sirakuzi¹⁵¹ te dugogodišnji suradnik u *Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht* u Freiburgu.¹⁵²

U radovima *Legislativna problematika krivičnih djela protiv lične i privatne imovine* i *Problematika u zakonodavstvu krivičnog djela krađe* prof. Zlatarić sistematski i kritički prikazuje rješenja i problematiku imovinskih delikata suvremenih kaznenih zakonodavstava, u velikoj mjeri koristeći stranu literaturu.

Držao je predavanja u više zemalja, a posebno su vrijedna njegova predavanja iz međunarodnog kaznenog prava koja je održao kao gostujući profesor u Parizu (u njegovoj “duhovnoj domovini”¹⁵³) te Kairu. Upravo je iz drugog ciklusa predavanja za doktorande u Kairu nastala izvrsna monografija *Participation Criminelle* (1964./65.), u kojoj je obradio složenu problematiku sudioništva u kaznenom djelu. Osim navedene monografije, objavio je i niz drugih radova na francuskom jeziku, u kojima, uspoređujući različita poredbenopravna rješenja, ujedno i informira međunarodnu javnost o našem kaznenom pravu: *Le droit pénal social et économique en regard spécialement à la législation yougoslave*, *Les sanctions en matière de droit pénal économique* i *L'intervention administrative ou judiciaire en matière d'enfance et d'adolescence socialement inadaptée*.

Od 1950. prof. Zlatarić aktivno sudjeluje u reformiranju jugoslavenskog kaznenog prava¹⁵⁴, pri čemu treba istaknuti Krivični zakonik iz 1951. te Krivični

¹⁵¹ Članovi Katedre za kazneno pravo i danas redovito pohađaju poslijediplomske tečajeve na ovom Institutu, vidi prikaze: Munivrana, M., *Prikaz seminara “Doktrinarni temelji i karakteristike međunarodnog kaznenog prava”*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 13, br. 2, 2006., str. 1157 – 1167.; Getoš, A.-M., Bonačić, M., *6. specijalistički tečaj iz međunarodnog kaznenog prava za mlade penaliste: Postkonfliktna pravda: političke opcije i modaliteti*, Siracusa, 20.-30. svibnja 2007., Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu vol. 14, br. 1, 2007., str. 319 – 327; Burić, Z.; Dragičević Prtenjača M., *9. specijalistički tečaj iz međunarodnog kaznenog prava za mlade penaliste: Pravni status i odgovornost nedržavnih entiteta prema međunarodnom humanitarnom pravu, međunarodnom pravu i međunarodnom pravu o ljudskim pravima*, Siracusa, Italija, 24. svibnja - 3. lipnja 2009., Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16, br. 1, 2009., str. 401 – 408.; Bonačić, M.; Maršavelski, A., *13. Specijalistički tečaj iz međunarodnog kaznenog prava za mlade penaliste: Budućnost međunarodnog kaznenog prava u eri globalizacije*, Siracusa (Italija), 19.-29. svibnja 2013., Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1, 2013., str. 293 – 311.

¹⁵² Krana dugogodišnje suradnje Katedre za kazneno pravo s ovim Institutom, koju je započeo prof. Zlatarić, jest osnivanje Max Planck partnerske grupe “Balkan Criminology” na Pravnom fakultetu u Zagrebu 2013. godine.

¹⁵³ Jescheck, *op. cit.* u bilj. 147, str. 474.

¹⁵⁴ Bio je prof. Zlatarić motor i mozak za izradu našeg kaznenog zakonodavstva. Bez njega bivše savezno ministarstvo pravosuđa bilo je nemoćno. (Bačić, *op. cit.* u bilj. 150, str. 419).

zakon SFRJ i Krivični zakon SR Hrvatske, čije stupanje na snagu (1. srpnja 1977.) nije doživio. Ti zakoni su, uz neke izmjene, 1991. preuzeti u kazneno zakonodavstvo Republike Hrvatske. Međutim, treba reći da se i u važećem Kaznenom zakonu iz 1997. "neizmijenjeni nalaze neki dijelovi koje je 1976. zamislio i napisao osobno prof. Zlatarić".¹⁵⁵ Uz to, njegova je koncepcija o kaznenoj odgovornosti maloljetnika izražena u noveli KZ-a iz 1959. i "danas poslije toliko godina svjež, živa i aktualna i u temeljima je i novog Zakona o sudovima za mladež."¹⁵⁶

Veliko znanje iz područja međunarodnog kaznenog prava želio je pretočiti u pisano djelo, ali ga zbog smrti nije uspio ostvariti – objavljen je postumno manji dio (*Međunarodno krivično pravo, Prvi dio: rasprostranjenost represivne vlasti države*, 1979.). Ipak, iza njega je ostala vrijedna monografija *Otmice aviona i drugi oblici ugrožavanja međunarodne i civilne zračne plovidbe* (1974.). Prof. Zlatarić je u tom radu posebno isticao da se pravници trebaju zalagati za uklanjanje uzroka terorizma te svojim znanjem unapređivati doktrinu o neutralizaciji određenih međunarodnih vrijednosti.

Prof. Zlatarić je želio zaokružiti svoj opus pisanjem udžbenika iz kaznenog prava, ali ga nažalost nije uspio dovršiti – objavio je samo dio – *Krivično pravo, opći dio, I. svezak, Uvod i Krivični zakon* (1970.).

Međutim, svoje svestrano poznavanje kaznenopravne dogmatike prof. Zlatarić je pokazao u djelu *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni* I. i II. (1956. i 1958.), koje je ostalo njegovo kapitalno djelo. Ta knjiga je prožeta idejom o neodvojivosti teorije i prakse. Kako Zlatarić sam ističe u latinskim sentencama *praxis sine theoria – caecus in via, theoria sine praxi – rota sine axi*.¹⁵⁷ Uz kvalitetan kritički pristup sudskoj praksi, u ovom djelu nalazimo i poredbenopravne analize, a njegov bezvremenski karakter očituje se u činjenici da se ova dva sveska mogu naći "i danas na radnom stolu ne malog broja sudaca, državnih odvjetnika i odvjetnika".¹⁵⁸ Razlog tome je prije svega jednostavnost i preciznost u pisanju, zbog čega ga i današnje generacije studenata koriste pri izradi svojih seminarskih i diplomskih radova.

¹⁵⁵ Horvatić, *op. cit.* u bilj. 146, str. 354.

¹⁵⁶ Bačić, *op. cit.* u bilj. 150, str. 419 – 420.

¹⁵⁷ Zlatarić, B., *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni*, I, Zagreb, 1956., str. 16 i 19. ("Praksa bez teorije – slijepac na putu, teorija bez prakse – kola bez osi.")

¹⁵⁸ Novoselec, P., *Novo hrvatsko prometno kazneno pravo*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 4, br. 2, 1997., str. 437.

Još jedno korisno djelo za studente i pravnike napisao je u koautorstvu s profesorom Mirjanom Damaškom: *Rječnik krivičnog prava i postupka*.¹⁵⁹ Važnost ove knjige jest u tome da se u njoj mogu pratiti njegovi stavovi o ključnim temama kaznenog prava. Primjerice, u sustavu tadašnjeg kaznenog prava koji je razlikovao “krivično djelo” i “krivičnu odgovornost”, sastojci krivičnog djela su za prof. Zlatarića: ponašanje čovjeka, predviđenost u zakonu, protupravnost i društvena opasnost.¹⁶⁰ S druge strane, krivična odgovornost je “odnos uračunljivog i krivog učinioca krivičnog djela prema društvenoj zajednici na temelju kojeg je ova ovlaštena da ga u okviru zakona kazni” te se “redovito zasniva na krivnji”.¹⁶¹ Krivnju pak definira kao “psihički odnos uračunljivog učinioca prema njegovu djelu uslijed kojeg zaslužuje društveni prijekor i time postaje krivično odgovoran”.¹⁶²

Ovdje su spomenuti samo najvažniji Zlatarićevi radovi, jer njegov znanstveno-stvaralački opus nije ni moguće u ovako kratkom tekstu u cjelini prikazati. Na kraju treba istaknuti Zlatarićev doprinos razvitku ljudskih prava. U pojedinim njegovim radovima se vidi njegova osjetljivost za tu problematiku, a treba imati u vidu da se tada sustav zaštite ljudskih prava tek počeo izgrađivati i bio je još na veoma niskim granama. Međutim, to ga nije pokolebalo da znalački, pa čak i vizionarski promišlja i piše o tome. Tako je, primjerice, Zlatarić vrlo rano (1966.) postavio pitanje opravdanosti smrtne kazne (bar u vrijeme mira)¹⁶³ na *Petom savjetovanju Jugoslavenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju* u Ohridu, koje je zbog toga imalo i svjetski odjek, ali nije utjecalo na tadašnjeg zakonodavca. Svoje stavove je vrlo jasno izrazio riječima: “Ne može biti nikakve sumnje, da je koncept o ljudskim pravima i slobodama postao jedan od temelja suvremene civilizacije, bez obzira na konkretno društvo i političko uređenje pojedinih država današnjice. Taj koncept postao je u neku ruku sastavni dio savjesti čovječanstva...”¹⁶⁴

¹⁵⁹ Zlatarić, B., u: Zlatarić B.; Damaška, M., *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Zagreb, 1966.

¹⁶⁰ *Ibid.*, str. 145.

¹⁶¹ *Ibid.*, str. 142.

¹⁶² *Ibid.*, str. 147.

¹⁶³ Koliko je ovo pitanje bilo rano postavljeno svjedoči, primjerice, činjenica da je Protokol 6. uz *Europsku konvenciju o ljudskim pravima i temeljnim slobodama*, koji ukida smrtu kaznu u vrijeme mira, donesen tek 1983., a Protokol 13. koji donosi apsolutno ukidanje smrtne kazne tek 2002.

¹⁶⁴ Zlatarić, B., *Ljudska prava i jugoslavensko krivično pravo*, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3-4, 1968., str. 307.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je prof. Zlatarić zasigurno jedan od najutjecajnijih hrvatskih teoretičara kaznenog prava uopće te jedan od najistaknutijih hrvatskih profesora prava s međunarodnom reputacijom.

6.6. Profesor Mirjan Damaška

Godine 1956. prof. Bayer je na Katedri dobio asistenta *Mirjana Damašku* (rođ. 1931.).¹⁶⁵ Prof. Damaška diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1955. godine. Već za vrijeme studija istaknuo se kao izvrstan student – najprije svojim znanjem latinskog jezika na seminaru prof. Horvata čitajući Gajeve Institucije u izvorniku; bio je zatim demonstrator prof. Franka; a kasnije ga je zapazio prof. Andrassy kada je pročitao Damaškin seminarski rad o teoriji *dédoublement fonctionnel* (“podvostručenje funkcija”) francuskog profesora Georgea Scellea, koji je smatrao da države mogu stvarati međunarodno pravo i unilateralnom praksom. S tim radom se prijavio na natječaj za stipendiranje studijskog boravka na Akademiji za međunarodno pravo u Haagu, što je kao student četvrte godine i dobio, te proveo u Haagu ljetno zasjedanje Akademije. Nakon diplomiranja i kraćeg rada u praksi, na poziv prof. Bayera izabran je 1956. za asistenta na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Iduće godine objavljuje svoj prvi rad iz kojeg se vidi rani interes za poredbeno pravo: *Novi engleski zakon o krivičnim djelima lišenja života*. U njemu zauzima i prvi stav o angloameričkom pravu: “Pravniku, odgojenom u kontinentalnim pravnim školama, koji je naučio da se kreće unutar pravnih sustava, zaista je neobično da se snađe u tom stranom svijetu pravne kazuistike (case-law), koja gotovo onemogućuje sistematizaciju i gdje pored naprednijeg duha novijih zakona, nalazimo u okviru ‘common-law’-a na prave anahronizme za moderni pravni poredak”¹⁶⁶ te na kraju zaključuje “kako su kontinentalni i anglo-saksonski pravni krug dva odvojena svijeta”.¹⁶⁷ Iste godine, nakon studijskog boravka na Fakultetu poredbenog prava u Luksemburgu, stekao je diplomu iz poredbenog prava, a

¹⁶⁵ Usporedi *Mirjan Damaška: Doctor Honoris Causa*, Zagreb, 2012.; Ackerman, B., *My Debt to Mirjan Damaška*, Yale Law Journal Pocket Part, vol. 118, 2009., str. 171 – 176; Turković, K., *Predgovor hrvatskom izdanju*, u: Damaška, M., *Lica Pravosuđa i državna vlast: usporedni prikaz pravosudnih sustava*, Zagreb, 2008.; Jackson, J.; Langer, M.; Tillers, P. (ur.), *Crime, Procedure and Evidence in a Comparative and International Context: essays in honour of Professor Mirjan Damaška*, Hart Publishing, Oxford, Portland, 2008.

¹⁶⁶ Damaška, M., *Novi engleski zakon o krivičnim djelima lišenja života*, Naša zakonitost, br. 4-5, 1957., str. 306.

¹⁶⁷ *Ibid.*, str. 311.

na tom Sveučilištu će kasnije biti čest gost predavač iz komparativnog prava. Doktorirao je 1960. na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani s disertacijom o okrivljenikovom iskazu kao dokaznom sredstvu u suvremenom kaznenom procesu. Na Katedri je brzo napredovao: 1961. izabran za docenta, 1966. za izvanrednog profesora, a 1970. za redovitog profesora.

U međuvremenu je u akad. god. 1966./67. bio gostujući profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Pennsylvaniji. Taj boravak, a zatim i poraz pokreta *Hrvatskog proljeća* (1971.) koji je podržavao, predodredili su nastavak karijere u Americi: 1972. prihvatio je ponudu tog Sveučilišta da se tamo zaposli kao redoviti profesor. Međutim, ubrzo se ispostavilo da je Pennsylvania bila samo prolazna stanica u njegovoj američkoj karijeri. Prof. Damaška je, naime, impresionirao američku akademsku sredinu svojim bogatstvom kritičkog razmišljanja, elokvencijom, istančanim humorom te izvrsnim poznavanjem poredbenog prava i pravne teorije, pa je već 1976. dobio ponudu profesure na prestižnom Sveučilištu Yale, na kojem predaje i danas kao *Sterling professor emeritus*.

Prof. Damaška objavio je više od stotinu članaka i desetak knjiga, među kojima su najvažnije *Faces of Justice and State Authority* (1986.) i *Evidence Law Adrift* (1977.), koje su obilato citirane¹⁶⁸ i višestruko prevedene (na španjolski, talijanski, kineski, japanski i hrvatski). Zbog toga ćemo se najprije osvrnuti na ove dvije knjige.

Knjiga *Faces of Justice and State Authority*¹⁶⁹ je nesumnjivo kapitalno djelo prof. Damaške, koje se već danas smatra klasikom u literaturi komparativnog procesnog prava. U ovoj knjizi prof. Damaška je razvio "ideal-tipove" ili modele pravosudnih sustava, zbog čega se njegove koncepcije često dovode u vezu s učenjem Maxa Webera.¹⁷⁰ Dotadašnji pogledi na komparativni proces su se

¹⁶⁸ Također, brojni prikazi ovih knjiga izašli su u vodećim američkim pravnim časopisima, usporedi Friedman, R. D., *Anchors and Flotsam: Is Evidence Law 'Adrift'?*, *Yale Law Journal*, vol. 107, br. 6, 1998., str. 1921 – 1967; Reimann, M., *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*, *American Journal of International Law*, vol. 82, 1998., str. 203 sqq.; Demleitner, N. V., *More Than "Just" Evidence: Reviewing Mirjan Damaška's Evidence Law Adrift*, *American Journal of Comparative Law*, vol. 47, 1999., str. 515 sqq.; Markovits, I., *Playing the Opposites Game: On Mirjan Damaška's "The Faces of Justice and State Authority"*, *Stanford Law Review*, vol. 41, 1989., str. 1313 sqq.; Park, R. C., *An Outsider's View of Common Law Evidence: Evidence Law Adrift*, *Michigan Law Review*, vol. 96, 1998., str. 1486 sqq.

¹⁶⁹ Damaška, M., *Faces of Justice and State Authority*, New Haven, London, 1986.

¹⁷⁰ Međutim, prof. Damaška sam ističe: "Prvi poticaj za njihovu izgradnju nije mi pružio taj veliki njemački sociolog nego dramatični kontrasti koje sam ... zamijetio u kontinentalno-europskom i američkom pravosuđu." (Damaška, *op. cit.* u bilj. 127, str. 36).

uglavnom temeljili na opreci između adversarnih i inkvizitornih tendencija, dok je ova knjiga uvela u poredbenopravni diskurs termine hijerarhijskog i paritetnog modela pravosuđa. Hijerarhijski model karakterizira profesionalizacija službenika, odnosi nadređenosti i podređenosti te strogi tehnički standardi. S druge strane, paritetnom modelu svojstveni su laički službenici, horizontalna distribucija autoriteta te elastičnost pravila odlučivanja. Osim toga, prof. Damaška promatra pravosudne modele i kroz prizmu dvaju oprečnih tipova državne vlasti: reaktivne i aktivističke. Čista reaktivna država nastoji ostvariti i održati institucionalni okvir unutar kojeg građani ostvaruju svoje ciljeve pa u takvim uvjetima sudski postupak služi rješavanju sporova. S druge strane, čista aktivistička država ide za ostvarenjem sveobuhvatne ideje blagostanja građana, a njezin sudski postupak služi provođenju državne politike. Svoje koncepte na originalan način primjenjuje u analizi pravosudnih sustava angloameričkog, kontinentalnog i komunističkog tipa.

Dokazno pravo je nesumnjivo uža specijalnost prof. Damaške, što je pokazao knjigom *Evidence Law Adrift* (1997.). U toj knjizi predviđa propast *common law* dokaznih pravila. Smatra da su tri središnja stupa angloameričkog procesa već uzdrmana: (1) porota se gotovo više uopće ne primjenjuje, (2) dolazi do proliferacije faza inicijalno vremenski koncentriranog postupka, (3) adversarna suđenja kao kontradiktorne rasprave tužiteljstva i obrane zamijenjena su jačanjem sudačke funkcije i učestalim nagodbama tužiteljstva i obrane. Prof. Damaška zaključuje da će se i dokazna pravila suočiti s “opasnošću pretvaranja u zastarjele fragmente jednog vremena koji kao intelektualni kurioziteti ostaju zatvoreni u tamnici palače pravde”.¹⁷¹ Osim toga, iz ove knjige potječe i njegova poznata metafora u kojoj ukazuje na kognitivne nedostatke tijela pravosuđa kod akuzatornog tipa postupka: dokaze izvedene na sudu usporedio je sa svijetom u noći kojeg obasjavaju samo dva uska snopa svjetlosti automobila.¹⁷²

Osim knjiga, bogatstvo znanstvenog rada prof. Damaške ogleda se i u njegovim člancima, posebno onima koje je objavio na engleskom jeziku, a koji su imali snažne odjeke u poredbenopravnoj literaturi te su prevedeni i na druge jezike. Nemoguće je osvrnuti se na sve radove, pa ćemo se usredotočiti na jednu tematsku skupinu članaka, koja će donekle upotpuniti pogled na cjelokupan Damaškin znanstveni opus. Tema ove skupine članaka je međunarodno kazneno pravo, koje posljednjih godina posebno zaokuplja stvaralački duh prof. Damaške. Razlog tome je dvojak. Prvo, kao vrsni komparativist

¹⁷¹ Damaška, M., *Evidence Law Adrift*, New Haven, London, 1997.

¹⁷² *Ibid.*, str. 92.

on izvrsno razumije problematiku miješanja kontinentalnih i angloameričkih pravnih instituta na kojima se temelji današnje međunarodno kazneno pravosuđe. Drugo, prof. Damaška je rodom iz bivše Jugoslavije (rođen u Sloveniji, a odrastao u Hrvatskoj), gdje je proveo i prvu polovicu života, zbog čega je razumljiv njegov poseban interes za procese koji su pokrenuti uslijed zločina počinjenih na području bivše Jugoslavije.¹⁷³ Tako je, osim komparativnog prava i dokaznog prava, treća uža specijalnost prof. Damaške postalo i međunarodno kazneno pravo.

U članku *Negotiated Justice in International Criminal Courts* (2004.)¹⁷⁴ prof. Damaška najprije daje povijesni pregled različitih pristupa pregovorima stranaka u zemljama kontinentalnog i angloameričkog pravnog kruga. Zatim razmatra argumente za i protiv sporazuma stranaka u kaznenim predmetima, pri čemu zaključuje da se jedini uvjerljivi argumenti u korist takve prakse pred nacionalnim sudovima odnose na praktičnu nužnost: preveliko opterećenje sudova i dokazne poteškoće u postupcima organiziranog kriminala. Do sličnog zaključka dolazi i nakon analize posebnosti sporazuma stranaka u međunarodnim kaznenim postupcima, zalažući se za to da međunarodni kazneni sudovi trebaju imati što više suđenja, a sporazume stranaka primjenjivati samo kada je to nužno.

U kraćem osvrtu na slučaj Slobodana Miloševića pod naslovom *Assignment of Counsel and Perceptions of Fairness*¹⁷⁵ podvrgnuo je kritici odluku Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu: MKSJ) kojom je Miloševiću protiv njegove volje dodijeljen branitelj, smatrajući je problematičnom s pozicije percepcije pravičnosti postupka zbog toga što je ona bila donesena u trenutku kada je optužba završila s izvođenjem dokaza, a neposredno prije nego što je Milošević započeo sa svojom obranom. Osim toga, prof. Damaška je zaključio da je ona bila preuranjena s obzirom na to da je Milošević tada još bio u dobrom zdravstvenom stanju.

¹⁷³ I prije nego što su zločini počinjeni, prof. Damaška je upozoravao svjetsku javnost, medijski opijenu padom Berlinskog zida i raspadajućim Sovjetskim Savezom, da bi kriza u Jugoslaviji mogla dovesti do nasilja i građanskog rata. Pritom je smatrao da je najbolje rješenje (barem privremeno) stvaranje konfederacije jugoslavenskih republika. Usporedi Damaška, M., *Remarks on the Rule of Law and on Yugoslavia*, *Cumberland Law Review*, vol. 21, 1991., str. 506.

¹⁷⁴ Damaška, M., *Negotiated Justice in International Criminal Courts*, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 2, 2004., str. 1039.

¹⁷⁵ Damaška, M., *Assignment of Counsel and Perceptions of Fairness*, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 3, 2005., str. 3 – 8.

Rad *Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata*¹⁷⁶ započinje analizom razvoja pojma “zajedničkog zločinačkog pothvata”, koji je nastao u praksi međunarodnih kaznenih sudova radi olakšavanja dokazivanja postojanja zapovjedne odgovornosti u slučajevima sudionništva kod međunarodnih zločina. Nakon izlaganja pitanja koja nastaju u primjeni pravnih konstrukcija zapovjedne odgovornosti prof. Damaška iznosi kritičku analizu objektivnih i subjektivnih elemenata pojma “zajedničkog zločinačkog pothvata”. Pritom ukazuje na njegovu neodređenost i elastičnost, zaključujući da se protivi ne samo modernom kaznenom pravu, utemeljenom na postulatima načela zakonitosti (posebice u odnosu na zahtjev određenosti zakonskih opisa i zabranu retroaktivnosti kaznenog zakona) i načela krivnje, nego proturječi i općim laičkim shvaćanjima o razlici između namjernog i nehajnog delikta. Na kraju zaključuje da će, ako buduća praksa međunarodnih kaznenih sudova ne precizira taj pojam i ograniči njegovu primjenu, ovaj institut ostati slaba točka međunarodnog kaznenog prava i štetno djelovati na još uvijek krhku legitimnost međunarodnog kaznenog pravosuđa.

U radu koji u naslovu sadrži retoričko pitanje *What is the Point of International Criminal Justice?*¹⁷⁷ raspravlja o ciljevima međunarodnog kaznenog pravosuđa. Prof. Damaška smatra da bi se rad međunarodnih kaznenih sudova mogao osjetno poboljšati ako bi se preispitali njihovi ciljevi. Prvi problem koji pritom uočava jest da su ti ciljevi suviše ambiciozni, pa dovode do razočaranja zbog raskoraka između očekivanja i dostignuća. Drugi problem na koji ukazuje su proturječja između pojedinih ciljeva, a da nema jasne predodžbe o tome kako razriješiti takve tenzije. Treći problem vidi u tome da su međunarodni kazneni sudovi neprikladni za postizanje nekih preuzetih zadataka. Prof. Damaška stoga predlaže da se međunarodni kazneni sudovi odreknu nekih od zadanih ciljeva ili umanje njihovu važnost te da usvoje socijalno-pedagošku funkciju, tj. pozitivnu generalnu prevenciju kao svoju glavnu zadaću. Međutim, pritom postavlja pitanje tko je prvenstveni adresat socijalno-pedagoških poruka: međunarodna zajednica ili sredine u kojima su zločini počinjeni? Nadalje problematizira nesklad između pojedinih teorija međunarodnog kaznenog prava i

¹⁷⁶ Damaška, M., *Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 12, br. 1, 2005., str. 3 – 11.

¹⁷⁷ Damaška, M., *What is the Point of International Criminal Justice?*, Chicago-Kent Law Review, vol. 83, 2008., str. 329 – 365. Članak je objavljen i u skraćenom prijevodu na hrvatski jezik: Damaška, M., *Pravi ciljevi međunarodnog kaznenog pravosuđa*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br. 1, 2008., str. 13 – 33.

laičkih moralnih intuicija, što otežava prihvaćanje odluka međunarodnih kaznenih sudova od strane adresata socijalno-pedagoškog djelovanja. Konačno, prof. Damaška se bavi problematikom pomirenja didaktične funkcije međunarodnog kaznenog pravosuđa s činjenicom da se međunarodni kazneni postupci vode ponajprije protiv državljana malih i slabih država, što upućuje na sumnju u dvostruki moral međunarodnog kaznenog pravosuđa. Unatoč ovim nedostacima, prof. Damaška zaključuje da međunarodno kazneno pravosuđe mora opstati, a da izložena kritika upravo treba biti poticaj da se smanje njegove pretjerane aspiracije.

Sličnim problemima međunarodnog kaznenog pravosuđa prof. Damaška se bavio i u radu *The International Criminal Court Between Aspiration and Achievement*.¹⁷⁸ U njemu najprije ukazuje na paradoks da si je međunarodno kazneno pravosuđe postavilo zadatke od iznimne važnosti za cijelo čovječanstvo, a da si nije osiguralo mehanizme prisilnog provođenja. Prof. Damaška smatra da ova praznina između ambicija i realizacije naoružava oponente međunarodnih kaznenih sudišta argumentima kojima mogu uzdrmati njihov legitimitet. Unatoč tim nedostacima, međunarodni kazneni sudovi su uspijevali dovesti velik broj osoba pred lice pravde. Međutim, novom Međunarodnom kaznenom sudu postavljen je još jedan dodatan težak zadatak: aktivno uključiti žrtve u postupak. Prof. Damaška smatra da bi trebalo odustati od toga, suprotstavljajući se time široko raširenom mišljenju u suvremenoj literaturi da međunarodno kazneno pravosuđe treba biti ponajprije orijentirano na žrtve teških međunarodnih zločina. Međutim, prof. Damaška u svojem prijedlogu također vodi računa o žrtvama jer smatra da bi se odustajanjem od ove aspiracije mogla izbjeći dodatna trauma žrtava kojima se najprije daju nerealna očekivanja, a zatim slijedi razočaranje zbog nemogućnosti njihova ostvarenja.

Još jedan rad u ovom nizu je *The Competing Visions of Fairness: The Basic Choice for International Criminal Tribunals*¹⁷⁹ u kojem postavlja fundamentalno pitanje koje muči današnje međunarodno kazneno pravosuđe: mogu li uopće međunarodni kazneni sudovi ostvariti temeljni zahtjev okončanja nekažnjivosti u uvjetima usvojenih rigidnih standarda pravičnog suđenja? Na primjeru samozastupanja ukazuje na različitost u pristupu angloameričke i kontinen-

¹⁷⁸ Damaška, M., *The International Criminal Court Between Aspiration and Achievement*, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, vol. 14, 2009., str. 19 – 35.

¹⁷⁹ Damaška, M., *The Competing Visions of Fairness: The Basic Choice for International Criminal Tribunals*, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, vol. 36, 2011., str. 365 – 387.

talnoeuropske tradicije: dok je u zemljama *common law* samozastupanje pravo koje ovlaštenik može upotrijebiti ako to želi, u zemljama *civil law* tradicije za najteža djela predviđena je obvezna obrana, tj. zabranjeno je samozastupanje. Međutim, ključan problem, prema prof. Damaški, ne leži u konfliktu dviju tradicija, već u suvremenoj ambiciji međunarodnog kaznenog pravosuđa da u središte svoje misije postavi ostvarivanje pravde za žrtve. Smatra da ovakav pristup dovodi do ozbiljnog narušavanja ravnoteže međunarodnog kaznenog postupka, koji bi vrlo lako mogao biti preplavljen zahtjevima tisuća žrtava koje se mogu pojaviti uslijed međunarodnih zločina. Zatim, zbog značajnih razlika u odnosu na nacionalno kazneno pravosuđe, prof. Damaška postavlja pitanje ne bi li međunarodno kazneno pravosuđe trebalo uspostaviti standarde pravičnosti suđenja *sui generis* – na način da obuhvati i druge sudionike u postupku, a ne samo okrivljenika. To bi riješilo neke tenzije u međunarodnom kaznenom postupku na koje je ukazao, ali u konačnici bi dovelo do nižih standarda pravičnosti u pogledu okrivljenika. Međutim, prof. Damaška smatra da se ne bi smjelo ići ispod minimuma međunarodno priznatih standarda ljudskih prava.

Prof. Damaška se nastavio baviti problemom pravičnosti i u svom idućem članku *Reflections on Fairness in International Criminal Justice*.¹⁸⁰ U njemu polazi od pretpostavke da međunarodni kazneni postupak treba voditi prema standardima pravičnosti, međutim, to ne znači nužno da zahtjevi pravičnosti moraju biti identični onima koji se primjenjuju u nacionalnim postupcima, već je potrebno uzeti u obzir kontekst u kojem međunarodni kazneni sudovi djeluju (ponajprije nemogućnost vođenja samostalnih istraga i prikupljanja dokaza bez pomoći država). Pritom treba uravnotežiti oprečne zahtjeve kao što su brzina suđenja nasuprot temeljitom rješavanju kompleksnih predmeta, pravo na samostalnu obranu nasuprot korištenju suđenja u propagandne svrhe. Konačno, smatra da pravičnost u međunarodnim kaznenim postupcima zahtijeva i da pojedini “kvaziokrivljenici”, kao što su npr. države čijim državljanima se sudi, smiju intervenirati kao *amicus curiae* kada bi ishod suđenja mogao značajno utjecati na nacionalni osjećaj krivnje.

Potonju problematiku posebno je obradio u radu *Unacknowledged Presences in International Criminal Justice*¹⁸¹, fokusirajući se na štetne posljedice inkrimi-

¹⁸⁰ Damaška, M., *Reflections on Fairness in International Criminal Justice*, Journal of International Criminal Justice, vol. 10, 2012., str. 611 – 620.

¹⁸¹ Damaška, M., *Unacknowledged Presences in International Criminal Justice*, Journal of International Criminal Justice, vol. 10, 2012., str. 1239 – 1256. Članak je objavljen i u skraćenom prijevodu na hrvatski jezik pod naslovom *Neuvažene prisutnosti u*

nirajućih ili difamantnih utvrđenja u odnosu na neoptužene osobe u presudama međunarodnih kaznenih sudova. Ističe da se često pred međunarodnim kaznenim sudovima *de facto* ne sudi samo optuženicima, već i drugim osobama protiv kojih se ne vodi postupak, a koje pripadaju u rukovodeće političke strukture neke države. Prof. Damaška upozorava da posljedice takvih presuda mogu ozbiljno naštetiti interesima neoptuženih pojedinaca i država. Pritom je, među ostalim, ukazao na nemogućnost Hrvatske da pred MKSJ-om zaštiti svoje interese u predmetima optužbe za zajednički zločinački pothvat, u kojima je bio obuhvaćen hrvatski državni vrh. Rješenje nalazi u preoblikovanju instituta *amicus curiae* kao prihvatljivom obliku intervencije neoptuženih pred međunarodnim kaznenim sudovima.

Akademik Krapac nam je jednom rekao da je prof. Damaška “naš penalistički dragulj svjetskog ranga”¹⁸², u što smo se i sami uvjerali slušajući njegova briljantna predavanja iz međunarodnog kaznenog prava na Yaleu. Za razliku od američkih profesora, čija su predavanja ponajprije fokusirana na diskusije sa studentima¹⁸³, koncept predavanja prof. Damaške bliži je kontinentalnoj europskoj tradiciji – savršeno strukturirana, koncizna i jasna – a opet obogaćena reminiscencijama čovjeka velikog životnog iskustva.

Profesor Damaška nikada nije zaboravio svoj matični Fakultet, ni katedre kojima je pripadao. Uvijek je spreman pružiti podršku našim nastavnicima koji odlaze u Ameriku, a posebno tijekom boravka na Yaleu.¹⁸⁴ Kruna ove dugogodišnje podrške našim nastavnicima postavljena je u lipnju 2014. godine osnivanjem Zaklade “Mirjan i Marija Damaška” pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, koja će služiti financiranju boravka naših mladih nastavnika u inozemstvu.

Kada je prof. Damaška odlučio biti pravni teoretičar, književnost je izgubila potencijalno velikog pisca. Naime, njegove radove odlikuje prekrasan stil

međunarodnim kaznenim predmetima, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 19, 2012., str. 3 – 14.

¹⁸² E-pismo akademika Krapca autoru ovog teksta od 7. studenoga 2011.

¹⁸³ O tome je prof. Damaška posebno pisao u radu Damaška, M., *O osnovnom obliku nastave na pravnim fakultetima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 4, 1971., str. 473 – 486.

¹⁸⁴ Posebno valja spomenuti da su uz podršku prof. Damaške dulje boravke na Yaleu ostvarili prof. Ksenija Turković, prof. Ivan Šimonović, predsjednik prof. Ivo Josipović, prof. Josip Kregar, prof. Zlata Đurđević, doc. Maja Munivrana Vajda i autor ovog članka, a u kraćim su posjetima bili, među ostalima, prof. Željko Horvatić, prof. Zvonimir Šeparović i akademik Davor Krapac.

pisanja (neovisno o tome piše li na hrvatskom ili engleskom), izrazito bogat vokabular, a povremeni citati iz književnosti ili filozofije, latinske sentence ili francuski idiomi te metafore dodatno uljepšavaju tekst. Ima nešto u Buffonovoj izreci – *le style c'est l'homme* – zbog koje radovi prof. Damaške danas tako visoko kotiraju u pravnoj književnosti. Koliki je pak doprinos prof. Damaške našoj i svjetskoj pravnoj znanosti, svjedoči izjava prof. Kregara povodom dodjele počasnog doktorata Sveučilišta u Zagrebu prof. Damaški: “Za pravo nema Nobelove nagrade. Šteta, jer bismo imali dobra kandidata.”¹⁸⁵

7. RAZDOBLJE KONAČNOG RAZDVAJANJA KATEDRE ZA KAZNE-NO PRAVO I KATEDRE ZA KAZNENO PROCESNO PRAVO I NJIHOVO DJELOVANJE U VRIJEME TRANZICIJE (1990. – 2013.)

Kao što je već rečeno, do podjele Katedre dolazilo je postupno te su u razdoblju druge Jugoslavije bile konačno razdvojene na Katedru za krivično pravo i Katedru za krivično procesno pravo. S osamostaljenjem Republike Hrvatske došlo je i do promjene naziva: Katedra za kazneno pravo i Katedra za kazneno procesno pravo. Ovi nazivi uvedeni su u skladu s pravnom tradicijom germanskog pravnog kruga (njem. *Strafrecht und Strafprozessrecht*) kojem je Hrvatska dugo propadala, a vidjeli smo da se još u vrijeme Pravoslavne akademije (1850. – 1874.) jedan od 12 “učevnih predmeta” zvao *Pravo kazneno i postupnik kazneni*. Ovdje se, dakle, naglasak stavlja na kazneno djelo i kaznu kao temeljnu sankciju ove grane prava, bez obzira na to što se izraz “kazna” pojavljuje i u drugim granama prava (npr. prekršajna kazna, ugovorna kazna i dr.) i bez obzira na to što kazneno zakonodavstvo poznaje i druge sankcije (u prvom redu sigurnosne mjere).

Kako ne bi došlo do potpunog razdvajanja usko povezanih predmeta, osnovan je Zavod za kaznene znanosti, kriminologiju i viktimologiju u kojemu članovi dviju katedri i dalje usko surađuju i međusobno razmjenjuju mišljenja i iskustva znanstvenog i nastavnog karaktera.

Raspad Jugoslavije je, nažalost, doveo i do cijepanja kaznenopravne znanosti, pa time i do nedostatka ljudi koji bi međusobno ostvarili kvalitetne znanstvene diskusije koje su se održavale na spomenutim interkatedarskim konferencijama katedri za krivično pravo SFRJ. Kako bi se premostio nedostatak kaznenopravnih nastavnika i teoretičara, nakon osamostaljenja Republike

¹⁸⁵ Kregar, J., *Govor promotora*, u: *Mirjan Damaška: Doctor Honoris Causa*, Zagreb, 2012., str. 22.

Hrvatske broj članova obiju katedri se povećava, kao i njihove aktivnosti. Ove katedre su položile kamene temeljce pojedinih udruženja (*Hrvatskog udruženja za kaznene znanosti i praksu*, *Hrvatskog udruženja za europsko kazneno pravo* i dr.); katedarskih jedinica (*Unit of UNESCO Chair in Bioethics*), osnivaju se novi časopisi (među kojima je najvažniji *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*); produbljuje se međunarodna suradnja u sklopu koje je najznačajnija ona s *Max Planck institutom za strano i međunarodno kazneno pravo*; uspostavljaju se brojni znanstveni, stručni i obrazovni projekti (Ministarstva znanosti i obrazovanja RH, Europske unije, Hrvatske zaklade za znanost, Pravnog fakulteta u Zagrebu, Sveučilišta u Zagrebu itd.); razvijaju se novi oblici nastavnih i izvannastavnih aktivnosti (vježbe s praktičarima, pravne klinike, *moot court* natjecanja, posjeti sudovima, kaznionicama i dr.), osnivaju se poslijediplomski tečajevi na Interuniverzitetskom centru (IUC) u Dubrovniku (*Victimology, Victim Assistance And Criminal Justice; Crime Prevention through Criminal Law and Security Studies*), katedre dobivaju svoje mrežne stranice¹⁸⁶, na Katedri za kazneno pravo kao gostujući profesori djeluju Fulbrightovi stipendisti¹⁸⁷ itd. Nakratko su oživjeli i interkatedarski sastanci u kojima su sudjelovale katedre za kazneno pravo iz Republike Hrvatske, međutim, nakon nekoliko sastanaka došlo je do stagnacije, a razmjenu mišljenja uglavnom zadovoljava godišnje *Savjetovanje Hrvatskog udruženja za kaznene znanosti i praksu* u Opatiji, kao i drugi povremeni skupovi. Brojne aktivnosti i znanstveni rad članova ovih dviju katedri čine ih vodećim u području kaznenopravnih znanosti u Hrvatskoj.

Neki od nastavnika koji će biti prikazani u ovom poglavlju bili su aktivni i u prethodnom razdoblju, međutim, kako su djelovali i u razdoblju nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, ostavljaju neizbrisiv trag za suvremenu hrvatsku kaznenopravnu znanost. To su prof. em. Zvonimir Šeparović, prof. Franjo Bačić, prof. em. Željko Horvatić i prof. Petar Novoselec. Međutim, prije nego što se posvetimo analizi njihova djela, treba spomenuti da su u ovom razdoblju na Katedri za kazneno pravo kratko djelovali i mr. sc. Goran B. Heršak¹⁸⁸, kasnije

¹⁸⁶ Vidi mrežne stranice Katedre za kazneno pravo (<http://www.pravo.unizg.hr/kp>) i Katedre za kazneno procesno pravo (<http://www.pravo.unizg.hr/kpp>).

¹⁸⁷ U ljetnom semestru akad. god. 2010./2011. gostovao je Mark A. Summers s Dwayne O. Andreas School of Law, Barry University (predavao je predmet *International criminal law*), a u ljetnom semestru akad. god. 2012./2013. gostovao je Peter J. Henning s Wayne State University Law School (predavao je predmet *Economic criminal law*).

¹⁸⁸ Heršak je bio asistent na Katedri za kazneno pravo. Magistrirao je 1994. godine obranivši magistarski rad pod naslovom "Organizirani kriminal i pranje novca"

sudac Općinskog suda u Zagrebu, te dr. sc. Ira Bedrač (Kokić)¹⁸⁹, danas savjetnica pučkog pravobranitelja za pravne poslove.

7.1. Profesor emeritus Zvonimir Šeparović

Zbog povećanja broja upisanih studenata uz Zlatarića je 1961. na Katedru primljen i *Zvonimir Šeparović* (rođ. 1928.). Šeparović je na Pravnom fakultetu u Zagrebu diplomirao 1953. Tijekom studija radio je u novinarstvu (Studentski list, Radio Zagreb), a nakon diplomiranja proveo je nekoliko godina u pravosuđu: Kotarski sud u Krapini, Okružni sud u Zagrebu i Okružni sud u Karlovcu (1955. – 1961.). Magistarski rad “Žrtva krivičnog djela” obranio je 1961. te iste godine postao asistent na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Doktorat pravnih znanosti stekao je na Pravnom fakultetu u Ljubljani 1966. godine s temom “Krivično-pravna zaštita sigurnosti saobraćaja”. Usavršavao se na Max Planck Institutu za kazneno i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu (1963./65.), zatim u Kölnu i Berlinu kao stipendist Humboldtove zaklade. Dobitnik je i Fulbrightove stipendije za specijalizaciju u Warrensburgu, MI, SAD (1972./73.). Bio je prodekan (1975./76.) i dekan Pravnog fakulteta (1985./86.) te rektor Sveučilišta u Zagrebu (1989. – 1991.). Predavao je na sveučilištima i skupovima u većem broju zemalja na svim kontinentima.

Predaje na poslijediplomskim studijima na Pravnom i Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te donedavno i na poslijediplomskom studiju iz viktimologije za Daleki istok, Tokiwa Sveučilište, Mito (Japan) i na Katoličkom sveučilištu San Salvador (2004.). Jedan je od utemeljitelja Svjetskog žrtvoslovnog društva (World Society of Victimology, WSV), bio njegov potpredsjednik (1982. – 1985.), predsjednik (1985. – 1989.). Utemeljitelj je prvog Jugoslavenskog viktimološkog društva (1985.) te utemeljitelj i prvi predsjednik Hrvatskog žrtvoslovnog društva (1990.) i njegova glasila “Viktimologija, časopis za pitanja stradanja ljudi”, kojeg je glavni i odgovorni urednik. Organizirao je

te je objavio desetak članaka iz područja kaznenog prava i knjigu u suautorstvu Šeparović, Z.; Heršak, G., *Aids/ Sida Pravni i socijalni aspekti*, Zagreb, 1989. Heršak je bio sudac Općinskog suda u Zagrebu do smrti 2008. godine.

¹⁸⁹ Ira Bedrač bila je asistentica na Katedri za kazneno pravo. Magistrirala je 1999. (tema: “Kaznenopravni sadržaj odnosa liječnika prema svojem pacijentu”), a doktorirala je 2011. obranivši doktorsku disertaciju pod naslovom “Sustav nadzora zaštite ljudskih prava zatvorenika u Republici Hrvatskoj”. Objavila je desetak članaka iz područja kaznenog prava, a danas je savjetnica pučkog pravobranitelja za pravne poslove.

Peti svjetski viktimoški kongres 1985. godine u Zagrebu na kojem je prihvaćen Nacrt Deklaracije o zaštiti žrtava zločina i zloporabe moći (usvojena od Opće skupštine UN-a krajem 1985.) i Rezolucija protiv nuklearnog naoružanja. Utemeljitelj je i prvi direktor Poslijediplomskog studija iz viktimologije u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku u kojem se svake godine od 1983. (s prekidom za vrijeme rata 1991. – 1993.) okupljaju viktimozi iz cijelog svijeta na godišnjoj konferenciji te na poslijediplomskom tečaju. Ovaj tečaj danas bilježi već 30 godina tradicije.¹⁹⁰

Prof. Šeparović se od 1965. kontinuirano javlja u domaćim i stranim stručnim i znanstvenim časopisima tretirajući raznovrsne pravne i viktimoške teme. Njegov opus je izrazito velik – obaseže 20 knjiga¹⁹¹ te oko 200 članaka, prikaza i drugih radova. Od toga je objavio 40-ak radova u međunarodnim publikacijama na nekoliko svjetskih jezika: engleskom, njemačkom i španjolskom.

¹⁹⁰ Godine 1983. u Mönchengladbachu prof. Šeparović, prof. G. F. Kirchoff i prof. P. C. Friday, kao ugledni svjetski stručnjaci za viktimologiju, došli su na ideju da organiziraju međunarodni poslijediplomski tečaj iz viktimologije. Kao najpogodnija lokacija se pokazao *Interuniverzitetski centar* (IUC) u Dubrovniku jer je bivša država, kao nesvrstana zemlja, mogla istodobno primati studente i s istoka i sa zapada, što u vrijeme hladnog rata drugdje nije bilo moguće. Prvi tečaj održao se 1984. te je tako Dubrovnik postao jedan od svjetskih centara za viktimologiju, a upravo je tamo na Petoj svjetskoj viktimoškoj konferenciji izrađen nacrt *Deklaracije o osnovnim načelima ostvarivanja prava za žrtve zločina i zlopotrebe ovlasti* koja je prihvaćena na Općoj skupštini UN-a rezolucijom 40/34 u studenome 1985. Vrijednost ovog poslijediplomskog tečaja osobito se očituje u činjenici da je on poslužio kao model za utemeljenje niza sličnih tečajeva u inozemstvu – posebice treba spomenuti one u Amsterdamu, Mitu (Japan), San Salvadoru, Caracasu i Bogoti. Ni ratna vremena nisu prekinula njegovo održavanje, kada se organizacija privremeno preselila na Vrije Universiteit u Amsterdamu. Svake godine polaznici ovog tečaja, kojih je dosad bilo više od tisuću, imaju prilike slušati predavanja profesora i stručnjaka iz cijelog svijeta o različitim viktimoškim temama. Usporedi Maršavelski, A., *XXV. poslijediplomski tečaj iz viktimologije (IUC, Dubrovnik, 11. – 23. svibnja 2009.)*, u: *Liber Amicorum Zvonimir Šeparović*, Zagreb, 2009., str. 283 – 285.

¹⁹¹ Najvažnije knjige prof. Šeparovića: *Sigurnost i odgovornost u saobraćaju*, Sisak, 1969.; *Krivično pravo Posebni dio – Zaštita čovjeka i njegovih vrijednosti*, Zagreb, 1979.; *Kriminologija i socijalna patologija*, Zagreb, 1981. (nagrađena Republičkom nagradom "Božidar Adžija", 1983.); *Krivično pravo – posebni dio*, Zagreb, 1982. (koautor: F. Bačić, II. izd. 1985., III. izd. 1989., IV. izd. 1993.); *Granica rizika – etičkopравни pristupi medicini*, Zagreb – Čakovec, 1985.; *Viktimologija – studije o žrtvama*, Zagreb, 1985.; *Pojave i odgovornosti – članci i eseji*, Zagreb – Beograd, 1986., *Aids/ Sida Pravni i socijalni aspekti*, Zagreb, 1989., (koautor: G. Heršak); *Sabrana djela u 6 knjiga*, Zagreb – Beograd, 1987.; *Kazneno pravo: posebni dio*, Zagreb, 1999. (grupa autora); *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*, Zagreb, 2003.

skom. Kako nije moguće osvrnuti se na svako djelo prof. Šeparovića, osvrnut ćemo se na najvažnije radove koji su objavljeni u njegovim *Sabranim djelima* (1987.) te na glavne radove koji su izašli nakon toga.

Sabrana djela prof. Šeparovića tematski su podijeljena u šest knjiga: 1. *Pojave i odgovornosti – članci i eseji*, 2. *Stradanje u prometu – sigurnost i odgovornost*, 3. *Zaštita čovjeka – Krivično pravo: posebni dio*, 4. *Kriminologija i socijalna patologija*, 5. *Granice rizika – etičkopравни pristupi medicini*, 6. *Viktimologija – studija o žrtvama*.

I – Pojave i odgovornosti. Prvi dio ove knjige nosi naslov “Odgovornosti” (str. 9 – 114) te u njemu prof. Šeparović, među ostalim, preispituje sustav odgovornosti subjekata udruženog rada, kaznenopravnu zaštitu samoupravljanja i društvenog vlasništva, teorijski pristup odgovornosti, krizu odgovornosti i morala, eroziju društvenog vlasništva, Titova stajališta o zakonitosti i odgovornosti te odgovornost za javnu riječ. U teorijskom pristupu odgovornosti prof. Šeparović dijeli odgovornost na: (1) *vanjsku*, koja se ogleda u “*prilagodbi ili adaptaciji* na zahtjeve zadanog poretka ... ili *preživljenje* odnosno *održanje* pri odgovornosti shvaćenju kao prilagodba za uvjete egzistencije”; i (2) *unutarnju*, kao “slobodnu odluku na temelju interesa i težnje volje ... i konačno odgovornost pojmmljenu kao samoispunjenje u zavisnosti od zadovoljenja društva”.¹⁹² Također, odgovornost dijeli i na: (1) *odgovornost prema nekom autoritetu*, u koji “ulaze funkcionalistički model prilagodbe i voluntaristički integritet”, i (2) *odgovornost za posljedice*, koji sadrži “bihevioristički model preživljenja (održanja egzistencije) i ispunjenja intencionalističkog modela”.¹⁹³ Sustav odgovornosti (pa tako i krivnje) koji zagovara prof. Šeparović je socijalno-etički zasnovana subjektivna odgovornost.¹⁹⁴ Drugi dio knjige bavi se *političkim deliktom, ratnim zločinima i ljudskim pravima* (str. 115 – 160). Ovdje prof. Šeparović ističe potrebu podizanja svijesti o ljudskim pravima i potrebu njihova uvažavanja¹⁹⁵, kritizira široko postavljen delikt mišljenja¹⁹⁶ te se zalaže se za tretman zatvorenika

¹⁹² Šeparović, Z., *Sabrana djela I – Pojave i odgovornosti: članci i eseji*, Zagreb – Beograd, 1986., str. 45.

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 43 – 44.

¹⁹⁵ “Pedagogija ljudskih prava mora postati predmetom odgoja od najmanjeg uzrasta da bi se razvila svijest o ljudskim pravima i potrebi njihova uvažavanja.” *Ibid.*, str. 132 – 133.

¹⁹⁶ Bila je riječ o tzv. kleveti države koja se sastojala u “zlonamjernom i neistinitom prikazivanju društveno-političkih prilika” uz propisanu kaznu do 10 godina zatvora te konfiskaciju imovine. Prof. Šeparović je ovo kazneno djelo naveo kao primjer da je jugoslavensko kazneno pravo u političkim stvarima “zadržalo krajnje konzervativan, autoritaran, etatistički pristup”. *Ibid.*, str. 125.

u skladu s međunarodnim standardima ljudskih prava.¹⁹⁷ Treći dio sadrži tematski različite članke, eseje i studije u kojima se prof. Šeparović prvi zalagao za kaznenopravnu zaštitu okoliša¹⁹⁸ i analizirao etičko-pravne probleme odnosa medicine i društvene prakse.¹⁹⁹ Također, u ovom je dijelu prof. Šeparović, raspravljajući o krizi represije i kazne u Jugoslaviji i svijetu, među ostalim, istaknuo da smrtna kazna predstavlja “grubi primjer relikta fizičke kazne totalne negacije ljudskog prava na život” te predložio njezino bezrezervno ukidanje²⁰⁰, kritizirao općenitu represivnost kaznenog zakonodavstva, zalagao se za povećanje registra kaznenih sankcija, a posebno za “obvezu suda da obrazloži zašto bira bezuvjetnu kaznu zatvora kad ima izbor na neku drugu sankciju”²⁰¹ te se zalagao za kriminalizaciju novačenja plaćenika.²⁰² Upravo su ove ideje prof. Šeparovića ugrađene u današnje hrvatsko kazneno pravo. Posljednji dio knjige sadrži različite intervjue i razgovore s prof. Šeparovićem.

2 – *Stradanje u prometu*. U drugom svesku *Sabranih djela* nalazi se izmijenjeno i dopunjeno izdanje knjige *Sigurnost i odgovornost u saobraćaju* (1969.) – doktorske disertacije prof. Šeparovića koju je branio na Pravnom fakultetu u Ljubljani. U prvom dijelu knjige (str. 17 – 150) prof. Šeparović raspravlja o pravnoteorijskim problemima kaznenopravne zaštite prometa i kaznenopravne odgovornosti u prometu, pri čemu zagovara uvođenje pojma “bezobzirnosti”, po uzoru na anglosaksonski institut *recklessness*, kod krivnje za osnovno prometno kazneno djelo.²⁰³ Drugi dio knjige sadrži analizu pozitivnopravnih odredbi o prometnim deliktima (str. 151– 180), gdje prof. Šeparović, među ostalim, zauzima stav da kod osnovnog prometnog kaznenog djela – tada ugro-

¹⁹⁷ *Ibid.*, str. 135 – 144.

¹⁹⁸ *Ibid.*, str. 163 – 166.

¹⁹⁹ *Ibid.*, str. 167 – 176.

²⁰⁰ *Ibid.*, str. 187 – 188. Prof. Šeparović je bio posebno kritičan prema ponovnoj primjeni smrtno kazne u SAD-u, nakon 10 godina stanke (1967. – 1977.), analizirajući slučaj Garyja M. Gilmorea – osuđenika koji je postao simbol abolicionizma. *Ibid.*, str. 197 – 208.

²⁰¹ *Ibid.*, str. 195. Upravo takva obveza sudovima je uvedena u odredbi čl. 45. novog Kaznenog zakona koja propisuje iznimnost kratkotrajne kazne zatvora.

²⁰² Usporedi *ibid.*, str. 209 – 218.

²⁰³ Usporedi Šeparović, Z., *Sabrana djela 2 – Stradanje u prometu: sigurnost i odgovornost*, Zagreb – Beograd, 1987., str. 89 – 92. Pritom prof. Šeparović definira bezobzirnost kao “svjesno i voljno ponašanje kojim se pokazuje grubi nemar za sigurnosti i zakonite, opravdane interese drugih, nepoštivanjem prava i interesa drugih, uslijed čega su pojedinačna ili opća istaknuta zaštitna dobra (život, tijelo, materijalne vrijednosti, sigurnost i sl.) ugrožena, povrijeđena ili uništena.” *Ibid.*, str. 90.

žavanje javnoga prometa na putovima – posljedica (tjelesna ozljeda, imovinska šteta) ne treba biti obuhvaćena namjerom odnosno nehajem jer predstavlja objektivni uvjet kažnjivosti.²⁰⁴ Treći dio (str. 181 – 283) posvećen je kriminološkoj i viktimološkoj analizi prometnih delikata, koji uključuje teoretska i empirijska istraživanja prometne delinkvencije.

3 – *Zaštita čovjeka: krivično pravo – posebni dio*. Radi se o pojedinim poglavljima udžbenika *Krivično pravo: posebni dio* koji je prof. Šeparović objavio u koautorstvu s prof. Franjom Bačićem. Na samom početku knjige prof. Šeparović iznosi stajalište da je pravo na život “apsolutno, prirodno pravo čovjeka”²⁰⁵, stajalište koje je toliko progresivno da je pitanje hoće li ikada biti prihvaćeno.²⁰⁶ U knjizi su obrađena sljedeća poglavlja: kaznena djela protiv života i tijela; kaznena djela “protiv dostojanstva ličnosti i morala” (spolni delikti); kaznena djela protiv braka, porodice i omladine; kaznena djela protiv časti i ugleda; kaznena djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine; kaznena djela ugrožavanja javnog prometa; kaznena djela protiv zdravlja ljudi; kaznena djela protiv radnih odnosa; kaznena djela protiv privatne i društvene imovine.

4 – *Kriminologija i socijalna patologija*. Ova knjiga je nastala kao rezultat predavanja prof. Šeparovića studentima prava, kriminalistike te forenzičke psihijatrije, kojima je najprije priredio skriptu “Osnove kriminologije” (1976.), a koja je zatim prerasla u udžbenik koji je povezao kriminologiju i socijalnu patologiju (1981.). Upravo za tu knjigu 1983. dobio je Nagradu “Božidar Adžija”. Kao što prof. Šeparović ističe, povezanost tih dviju disciplina je višestruka: “iz socijalno-patoloških oblika ponašanja (prostitucija, skitničenje, neradništvo, ovisnosti od alkohola i droga i dr.) izlaze mnoga kriminalna ponašanja. U mnogim slučajevima teško je povući granicu između tih pojava jer im je zajedničko devijantno, negativno ponašanje i odnošenje spram društvenih vrijednosti”.²⁰⁷ Ipak, prof. Šeparović je i sam svjestan da se pojam socijalne patologije sve više napušta zbog opterećenosti doslovnim značenjem “socijalne

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ Šeparović, Z., *Sabrana djela 3 – Zaštita čovjeka: krivično pravo – posebni dio*, Zagreb – Beograd, 1987., str. 11.

²⁰⁶ Ni u zemljama koje su ukinule smrtnu kaznu, kao što je to učinjeno u okviru Vijeća Europe, pravo na život nije apsolutno – jer postoje situacije u kojima je dopušteno oduzeti tuđi život – primjerice, prema pravu na nužnu obranu ili prema ratnom pravu.

²⁰⁷ Šeparović, Z., *Sabrana djela 4 – Kriminologija i socijalna patologija*, Zagreb – Beograd, 1987., str. 28.

bolesti”, ali ga ipak zadržava iz razloga tradicije.²⁰⁸ Prvi dio posvećen je kriminologiji, koja se dijeli na opći i posebni dio. U općem dijelu analizira opće pojmove ove discipline te opće značajke kriminaliteta (etiologiju i fenomenologiju), dok u posebnom dijelu obrađuje specifične pojavne oblike kriminaliteta (zločini nasilja, međunarodni terorizam, politički kriminalitet, kriminalitet migranata, kriminalitet u udruženom radu, kriminalitet žena, maloljetnička delinkvencija, delinkvencija starijih osoba, kriminalitet osoba s duševnim smetnjama, kriminalitet povratnika, organizirani kriminalitet i kriminalitet mase). U drugom dijelu prof. Šeparović izlaže osnove o znanostima koje su srodne kriminologiji: kriminalna politika, penologija i viktimologija; dok je treći dio posvećen osnovama socijalne patologije.

5 – *Granice rizika: etičkopravni pristupi medicini*. Ova knjiga je ustvari prvi udžbenik iz medicinskog prava u Hrvatskoj, novoj grani prava koju je prof. Šeparović prvi počeo razvijati u bivšoj Jugoslaviji. Prof. Šeparović je ujedno prvi i počeo predavati predmet *Medicina i pravo* na Pravnom fakultetu u Zagrebu, pa je ova knjiga bila od koristi mnogim generacijama studenata, a aktualna je i danas. Prvi dio knjige sadrži “Osnove medicinskog prava” (str. 15 – 73), u kojima prof. Šeparović izlaže o raznovrsnim temama medicinskog prava: zdravstvo i udruženi rad, ljudska prava u medicini, dužnosti i prava korisnika i zdravstvenih radnika, odgovornosti liječnika, liječnička tajna i sl. Drugi dio (str. 75 – 154) bavi se problemima početka i kraja života: zahvatima humane genetike i prokreacije (umjetna oplodnja, surogatno majčinstvo, sterilizacija i kastracija), pravnom položaju nakaznih fetusa, intenzivnom medicinom, eutanazijom, transplantacijom. U ovim osjetljivim temama i pojedinim spornim situacijama prof. Šeparović se u prvome redu oslanja na tada važeće etičke kodekse, pravnu regulativu i međunarodne standarde, ali ukazuje i na važnost liječničke savjesti, pogotovo u situacijama koje nisu regulirane: “Liječnik će u toj i većini drugih dvojbenih situacija najbolji odgovor naći u svojoj savjesti, ili pak u kodeksu svoje profesionalne etike ili deontologije. Ponekad i u sustavu pravnih normi, koji na žalost, kod nas još ni izdaleka nije dovoljno izgrađen, niti suvremen. No, gdje štiti svjetski zakon, progovorit će zakoni razbora i srca.”²⁰⁹ Treći dio (str. 155 – 238) posvećen je pojedinim kaznenim djelima za koja je relevantna primjena medicine (kaznena djela protiv života, tjele-

²⁰⁸ *Ibid.*, str. 10. O socijalnoj patologiji u našoj je literaturi prvi pisao dr. Andrija Štampar u knjizi *Socijalna medicina* (1925.).

²⁰⁹ Šeparović, Z., *Sabrana djela 5 – Granice rizika: etičkopravni pristupi medicini*, Zagreb – Beograd, 1987., str. 114.

snog integriteta, zdravlja, omladine, spolnosti, braka i obitelji). U četvrtom dijelu prof. Šeparović uglavnom raspravlja o pravnom tretmanu neubrojivih i smanjeno ubrojivih počinitelja te o ulozi psihijataru. Na kraju knjige prof. Šeparović zastupa stajalište teorije o “*radnji u granicama dopuštenog rizika* kojom se opravdava liječnički zahvat koji se kreće na liniji kantijanskog načela da je *čovjek uvijek cilj, nikada sredstvo*”.²¹⁰ Za izniman doprinos razvoju medicinskog prava prof. Šeparović je na XVIII. Svjetskom kongresu iz medicinskog prava 2010. u Zagrebu dobio nagradu Svjetskog udruženja za medicinsko pravo (WAML).²¹¹

6 – *Viktimologija: studije o žrtvama*. Ovo djelo je prva knjiga o viktimologiji na našim prostorima, a rezultat je dugogodišnjih istraživanja prof. Šeparovića u ovom području, koja su počela s njegovom magistarskom tezom *Žrtva krivičnog djela* (1961.). Prvi dio knjige bavi se viktimologijom kao novom znanosti o žrtvama (str. 13 – 42). Za prof. Šeparovića zadatak viktimologije kao interdisciplinarnе znanosti je trojak: 1. analizirati mnogostrukost problema žrtve, 2. objasniti uzroke stradanja (viktimizacije), 3. razvijati sustav mjera za redukciju stradanja ljudi.²¹² Drugi dio knjige bavi se pravima žrtve (str. 43 – 106) – analizira se razvitak međunarodnih standarda zaštite prava žrtve te položaj žrtve u domaćem pravu. Treći dio (str. 107 – 200) nosi naslov “Kriminalitet i žrtve (viktimitet)”, a bavi se pojedinim skupinama žrtava ovisno o tipu kriminaliteta: žrtve nasilja, žrtve međunarodnog terorizma, žrtve ubojstava, žrtve krvne osvete, žrtve seksualnog nasilja, žrtve obiteljskog nasilja, žrtve stradanja na radu, žrtve stradanja u okolišu. U četvrtom dijelu prof. Šeparović raspravlja o prevenciji i zaštiti žrtava (str. 201 – 222).

Poslije objavljivanja sabranih djela prof. Šeparović je objavio niz radova, između ostalog, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje *Viktimologije* (1998.), *Granica rizika* (1998.) te novi udžbenik *Kazneno pravo – posebni dio* (u koautorstvu Ž. Horvatić, Z. Šeparović i sur.), međutim, mnogi će se složiti da je njegovo najvažnije djelo iz ovog razdoblja knjiga *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju* (2003.). Prof. Šeparović i danas predaje prema ovoj knjizi predmet *Uvod u penologiju i penitencijarno pravo* na Poslijediplomskom doktorskom studiju, smjer

²¹⁰ *Ibid.*, str. 285.

²¹¹ Usporedi Roksandić Vidlička, S.; Maršavelski, A., XVIII. Svjetski kongres iz medicinskog prava - prikaz i zaključci (Zagreb, 8.-12. kolovoza 2010.), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 17, br. 2, 2010., str. 979.

²¹² Šeparović, Z., *Sabrana djela 6 – Viktimologija: studije o žrtvama*, Zagreb – Beograd, 1987., str. 21.

kaznenopravne znanosti, na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Veći dio knjige bavi se penitencijarnim pravom, međunarodnim i nacionalnim, dok se na početku nalazi uvod u penologiju, gdje se izlaže njezin sadržaj, metode i razvoj. Drugi dio knjige posvećen je međunarodnim standardima zaštite zatvorenika, gdje u prvom redu analizira konvencijsko pravo zabrane torture te međunarodna zatvorska pravila u krilu UN-a i Europske unije. Treći dio i četvrti dio bave se kaznenim izvršnim pravom, gdje prof. Šeparović ukazuje na prenapučenost hrvatskih zatvora te se zalaže za alternative kazni zatvora i postpenalnu pomoć. Na kraju knjige kritički raspravlja o smrtnoj kazni, koja je u Hrvatskoj ukinuta: "Republika Hrvatska 1990. godine u svom je božićnom Ustavu proglasila nepovredivost prava na život i ukinula smrtnu kaznu. Nadajmo se – zauvijek".²¹³

Prof. Šeparović ostavio je dubok i neizbrisiv trag u hrvatskom akademskom i političkom životu. U području kaznenog i medicinskog prava te kriminologije, viktimologije i penologije, istaknut je stručnjak i znanstvenik, pravni pisac te sveučilišni nastavnik. S druge strane, njegove političke zasluge teško je nadmašiti s obzirom na to da je bio jedan od stvaratelja moderne hrvatske države kao ministar vanjskih poslova u vrijeme međunarodnog priznanja Republike Hrvatske (1991./1992.), a 1999./2000. bio je i ministar pravosuđa Republike Hrvatske. Neki će mu možda prigovoriti da je zbog snažnog društvenog angažmana ponekad zapostavljao znanstveni rad. Ipak, nema sumnje da je mnogim problemima pionirski pristupio te je, s obzirom na višestrukost interesa prof. Šeparovića, teško reći koje je njegovo najveće postignuće na akademskom planu. Mnogi će se složiti da se u pola stoljeća akademske karijere njegova najveća zasluga sastoji u velikom doprinosu razvoju viktimologije u svijetu te postavljanju temelja za njezin razvoj u Hrvatskoj. Prof. Šeparović i danas djeluje na Katedri kao *professor emeritus*.

7.2. Profesor Franjo Bačić

Nakon Zlatarićeve smrti na njegovo mjesto dolazi prof. *Franjo Bačić* (1923. – 2011.)²¹⁴ kao već tada afirmirani kaznenopravni teoretičar u Jugoslaviji. Prof. Bačić studirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a nakon što je diplomirao,

²¹³ Šeparović, Z., *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*, Zagreb, 2003., str. 265.

²¹⁴ Usporedi Novoselec, P., *In memoriam: Franjo Bačić (1923.-2011.)*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 1, 2011., str. 305 – 307. Vidi i *Зборник на трудови на Правниот факултет "Јустинијан први" во Скопје посветен на проф. др. Фрањо Баčić / Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu posvećen prof. dr. sc. Franji Bačiću*, Skopje – Zagreb, 2007.

zaposlio se na Kotarskom sudu u Rijeci te potom u savezним organima pravosuđa. Godine 1954. doktorirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu, obranivši doktorsku disertaciju pod naslovom "Početak izvršenja krivičnog djela i kažnjive pripreme radnje". Od 1957., nakon što je Pravno-ekonomski fakultet u Skopju podijeljen na dva nova fakulteta, počinje raditi na Pravnom fakultetu u Skopju kao docent na predmetu krivično pravo. U akad. god. 1963./64. i 1964./65. na tom Fakultetu obnašao je i dužnost prodekana te je niz godina bio predstojnik tamošnje Katedre za krivično pravo. Danas se smatra "utemeljiteljem makedonske kaznenopravne misli"²¹⁵ te je zaslužan i za uvođenje kriminologije kao zasebnog predmeta na tamošnjem pravnom studiju.²¹⁶ Godine 1977. vraća se u Zagreb na Katedru za krivično pravo na Pravnom fakultetu te ubrzo postaje voditelj Katedre i voditelj poslijediplomskog studija iz kaznenopravnih znanosti.

Prof. Bačić bio je strog profesor, o čemu svjedoči prof. Novoselec: "Kao pedagog profesor Bačić bio je poznat po visokim zahtjevima koje je postavljao pred svoje učenike, i to kako studente dodiplomskog tako i poslijediplomskog studija i doktorande. Nitko nije stekao kod njega ni jednu titulu na jeftin način."²¹⁷

Od 1974. bio je, uz Nikolu Srzentića, glavni član Savezne komisije koja je izradila Krivični zakon SFRJ iz 1976., a i nakon toga se njihova suradnja nastavila kroz koautorstvo u *Komentarima Krivičnog zakonika SFRJ*, koji je imao niz izdanja (u razdoblju od 1978. do 1996.). Godine 1991. kraće vrijeme je bio voditelj radne skupine za izradu novog hrvatskog Kaznenog zakona. Upravo te godine objavio je poznati članak *La fin de siècle: krivično pravo i njegovo društvo* (1991.)²¹⁸ u kojem je istaknuo da kriminalna politika mora imati svoj "liberalni i demokratski kostur", što znači da se kazna zatvora treba izricati samo kada je to nužno, zalažući se za primjenu alternativnih sankcija, ponajprije novčane kazne, ali istodobno zaoštravati represiju prema opasnim društvenim pojavama kao što je organizirani kriminal. Na taj način je prof. Bačić nedvojbeno pokazao pravi smjer novog hrvatskog kaznenog prava. I nakon umirovljenja 1993. aktivno je kritički pisao i utjecao na daljnji razvoj hrvatskog kaznenog zakonodavstva – u radu *Moj alternativni nacrt KZ Republike Hrvatske* (1996.) isticao je dezideologizaciju kaznenog prava, njegovu utemeljenost u okvirima

²¹⁵ Kambovski, V., u: *Zbornik radova posvećen prof. Franji Bačiću*, op. cit. u bilj. 214, str. 156.

²¹⁶ Arnaudovski, Lj., u: *Zbornik radova posvećen prof. Franji Bačiću*, op. cit. u bilj. 214, str. 61.

²¹⁷ Novoselec, op. cit. u bilj. 214, str. 307.

²¹⁸ Bačić, F., *La fin de siècle: krivično pravo i njegovo društvo*, Zakonitost, br. 1, 1991., str. 32 – 47.

pravne države, sintezi njegove zaštitne, preventivne, garantne i socijalno-etičke funkcije, transparentnost u definiranju kriminalnog neprava, ograničenje državne kaznene prinude, načelo krivnje i sl.²¹⁹ Neopravdano je bio zaobiden prilikom izrade novog kaznenog zakonodavstva Republike Hrvatske 1997. godine, ali je zato detaljno kritički prokomentirao novi Kazneni zakon u radu *Marginalije uz novi Kazneni zakon (1997./1998.)* koji je izašao u dva dijela.²²⁰ Također, kasnije je bio ponovo uključen kao vanjski suradnik radne skupine za izradu novog hrvatskog Kaznenog zakona iz 2011., kojoj je do pred smrt dostavljao svoje rukom pisane primjedbe i sugestije.

Prof. Bačić posebno se zanimao za filozofiju kaznenog prava, pa je nerijetko raspravljao i o pitanjima kao što su bit i svrha kaznenog prava. Shvaćajući čovjeka kao slobodno i odgovorno društveno biće, bio je determinist, kritičan prema novoj društvenoj obrani, priklanjajući se neoklasičnoj školi kaznenog prava pod utjecajem suvremenih europskih kaznenopravnih teoretičara na čelu s H. H. Jescheckom. U svojim radovima se zalagao za *liberalno kazneno pravo* utemeljeno na načelu zakonitosti i načelu krivnje.

Nema sumnje da je njegovo kapitalno djelo *Кривично право: општ дел / Krivično pravo: opći dio / Kazneno pravo: opći dio*, u koje je ugrađivao svoje stavove o temeljnim pitanjima kaznenopravne dogmatike, u nizu izdanja u razdoblju od 1961. do 1998., u početku na makedonskom jeziku, a kasnije na hrvatskom. U svakom novom izdanju prof. Bačić je ugrađivao najnovija dostignuća kaznenopravne dogmatike te su ona ujedno i svjedočanstvo razvoja naše kaznenopravne znanosti u drugoj polovici 20. stoljeća. Kazneno djelo u formalnom smislu prof. Bačić definira kao “ponašanje čovjeka koje je protupravno, skrivljeno i kažnjivo”.²²¹ Na taj način odriče biću kaznenog djela status samostalnog elementa kažnjivosti, već ga smatra pozitivnim vidom protupravnosti. To stajalište u biti nije pogrešno, međutim, takva struktura odriče potrebu razlikovanja zablude o biću kaznenog djela i zablude o okolnostima koje isključuju protupravnost, a koje prof. Bačić razlikuje u poglavlju o krivnji. Pod utjecajem njemačke kaznenopravne dogmatike prof. Bačić je shvaćao krivnju ponajprije u normativnom smislu – kao socijalno-etički utemeljen prijekor ubrojivom po-

²¹⁹ Bačić, F., *Moj alternativni nacrt KZ Republike Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 3, br. 1, 1996., str. 128 – 131.

²²⁰ Bačić, F., *Marginalije uz novi Kazneni zakon (opći dio)*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 4, br. 2, 1997., str. 419 – 435; i Bačić F., *Marginalije uz novi Kazneni zakon (posebni dio)*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 5, br. 1, 1998., str. 115 – 141.

²²¹ Bačić, F., *Kazneno pravo: opći dio*, Zagreb, 1998., str. 104.

činitelju, koji je djelo počinio s namjerom ili iz nehaja te je bio znao ili je bio dužan znati da je djelo zabranjeno. Zbog toga je zagovarao ekskulpirajući učinak zablude o protupravnosti, a koja je stupanjem na snagu Kaznenog zakona 1997. takav učinak i dobila. Ipak, nije bio posve dosljedan u normativnom shvaćanju krivnje pa je zagovarao da krajnja nužda kod koje je učinjeno zlo jednako zlu koje je prijetilo bude razlog isključenja kažnjivosti²²², što je u biti blisko sadašnjem zakonskom rješenju jer je posljedica ista – da nema kaznenog djela. Raspravljajući o svrsi kažnjavanja, priklanjao se mješovitim teorijama smatrajući da se kaznom istodobno ostvaruju retribucija i prevencija.²²³ U udžbenik je uvijek na kraju uključivao i maloljetničko kazneno pravo, držeći da opasni počinitelji najtežih kaznenih djela, recidivisti, svoju kriminalnu karijeru započinju tako što su najprije kao maloljetnici počinili kazneno djelo i za to su bili kažnjeni. Pritom je isticao da se srž borbe protiv maloljetničke delinkvencije putem kaznenog prava nalazi u prevenciji.

Prof. Bačić pisao je i o temama iz posebnog dijela, koje je u većem opsegu obradio u udžbeniku koji je pisao najprije u koautorstvu s prof. Šeparovićem (1982., 1985., 1989. i 1993.), a kasnije s odvjetnikom Šimom Pavlovićem (2001.). S Pavlovićem je objavio i opsežni Komentar Kaznenog zakona 2004. godine (i dodatak iz 2006.), a u njega su uglavnom “u novo ruho” bile ponovno pretočene njegove ranije rasprave o problemima općeg i posebnog dijela.

Prof. Bačić bio je poznat kao teoretičar dogmatičar, normativist koji pripisuje kaznama visoku moć u suzbijanju kriminaliteta. Kao i prof. Zlatarić, bio je pod snažnim utjecajem njemačke kaznenopravne dogmatike, ali mu se (za razliku od Zlatarića) može prigovoriti da je ponekad ulazio u duboke teorijske rasprave koje nisu imale praktičnog značenja, zbog nedostatka uvida u sudsku praksu. Međutim, na prvi pogled čvrste dogmatske strukture za njega nisu bile nepromjenjive. U radu pod zagonetnim naslovom *Kuda ide krivično pravo?* (1970.)²²⁴ dao je odgovor koji glasi: “onamo kamo ide i čovječanstvo” – jer kazneno se pravo mora stalno razvijati i biti uvijek u korak s vremenom. To objašnjava i promjene u nekim njegovim stavovima – tako je u radu *Miniogled o smrtnoj kazni* (1987.) opravdavao postojanje smrtno kazne²²⁵, da bi se u kasnijim radovima ipak priklonio abolicionizmu.²²⁶

²²² *Ibid.*

²²³ *Ibid.*, str. 187.

²²⁴ *Ibid.*, str. 382 – 388.

²²⁵ Bačić, F., *Kuda ide krivično pravo?*, Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 3, 1970.

²²⁶ Bačić, F., *Miniogled o smrtnoj kazni*, Naša zakonitost, br. 4, 1987., str. 532.

Imao je istančan osjećaj za preciznu upotrebu termina – po uzoru na njemačku dogmatiku, smatrao je da pravni pojmovi moraju imati točne izraze kako ih se ne bi miješalo i time izazivalo pravnu nesigurnost. Zbog toga prof. Bačić bio je kritičan prema nekim lošim terminološkim rješenjima koja su uvedena u hrvatsko pravno nazivlje Kaznenim zakonom iz 1997. kao npr. “neizravna namjera”, izraz koji je, iz posve razumljivih razloga (jer je to ustvari prijevod izraza za jedan drugi pojam: *dolus indirectus*²²⁷), uporno odbijao koristiti pa je radije pribjegavao terminu “eventualna namjera” odnosno latinskom *dolus eventualis*.²²⁸ Isto vrijedi i za podvođenje počinitelja, poticatelja i pomagatelja u Kaznenom zakonu iz 1997. pod zajednički naziv “sudionici” (njem. *Beteiligung*, franc. *participation*), zbog čega se izgubio zajednički termin za poticatelja i pomagatelja (njem. *Teilnahme*, franc. *complicité*), pa je potomje prof. Bačić nazvao “dionici” (po uzoru na Šilovića i Franka). Premda su “dionici” bili prihvaćeni u dijelu sudske prakse²²⁹, u literaturi se uglavnom izbjegavao ovaj termin, a ni novi Kazneni zakon iz 2011. ga nije prihvatio, već je umjesto toga suzio pojam sudionika na poticatelja i pomagatelja. Međutim, prof. Bačić je autor niza pravnih termina koji su danas široko prihvaćeni. Zalažući se za ograničenja nužne obrane, tvorac je termina “inscenirana nužna obrana”, koji ne predstavlja doslovni prijevod njemačkog *Absichtsprovokation* (“namjerna provokacija”), nego čak i bolje označava sadržaj ovog pravnog instituta. Također, za situaciju kada se počinitelj sam doveo u stanje neubrojivosti prof. Bačić je uspješno skovao izraz “samoskrivljena neuračunljivost” odnosno “samoskrivljena neubrojivost”,²³⁰ koji je od 1997. postao i zakonski termin. Upravo ovi izrazi, koje danas redovito koristimo, uvijek će nas podsjećati na veliki doprinos prof. Bačića našoj kaznenopravnoj znanosti.

²²⁷ Bačić, *op. cit.* u bilj. 221, str. 406.

²²⁸ *Dolus indirectus* je, naime, oblik objektivne odgovornosti koji, polazeći od teorije *versari in re illicita*, počinitelju uračunava sve posljedice koje proizađu iz njegove radnje.

²²⁹ Nažalost, izraz “neizravna namjera” ušao je i u novi Kazneni zakon iz 2011.

²³⁰ Vidi npr. VSRH I Kž 492/2007-8 od 20. 2. 2008.; VSRH I Kž 206/2005-7 od 23. 2. 2006.; VSRH I Kž 581/2007-5 od 19. 11. 2008.; VSRH I Kž 211/2006-6 od 8. 6. 2006.; VSRH I Kž 476/2008-7 od 17. 12. 2008.; VSRH I Kž 742/2008-4 od 14. 1. 2009.; VSRH I Kž 1268/2007-7 od 10. 9. 2008.; VSRH I Kž 921/2007-3 od 15. 11. 2007.; VSRH I Kž 45/2003-3 od 29. 6. 2006.; VSRH I Kž 49/2004-3 od 9. 12. 2004.; VSRH I Kž 854/2004-3 od 25. 11. 2004.; VSRH I Kž 200/1999-5 od 16. 12. 2003.; VSRH I Kž 718/2003-9 od 28. 10. 2003.

7.3. Profesor emeritus Željko Horvatić

Uz Šeparovića i Bačića 1987. na Katedru dolazi prof. *Željko Horvatić* (rođ. 1934.)²³¹ koji je dotad djelovao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Diplomirao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1956. godine, a iste godine zaposlio se kao sudski vježbenik Kotarskoga suda u Zagrebu. Od 1957. radio je kao sudac Kotarskog suda u Delnicama te je u tom razdoblju bio i njegov predsjednik. Magistrirao je 1962. na Pravnom fakultetu u Zagrebu s temom magistarskog rada "Sudska opomena u našem krivičnom pravu i njena primjena u NR Hrvatskoj od 1. I 1960. do 31. XII 1961. godine". Od 1963. bio je pravni savjetnik i voditelj pravnih poslova poduzeća Hidrotehna-Ingra, a od 1967. je savjetnik u hrvatskom Republičkom sekretarijatu za pravosuđe. Nakon što je 1977. g. doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu, obranivši disertaciju pod naslovom "Izbor, vrste i mjere kazne učinocima krivičnih djela u jugoslavenskom krivičnom pravu i sudskoj praksi", iste godine zapošljava se na novoosnovanom Pravnom fakultetu u Rijeci. Tamo je napredovao do zvanja redovitog profesora, predavao kazneno pravo i kriminologiju, bio prodekan i dekan Fakulteta, a potom i prorektor Sveučilišta u Rijeci. U tom razdoblju bio je i predsjednik Zajednice Sveučilišta u Hrvatskoj.

Od 1987. g. zapošljava se na Pravnom fakultetu u Zagrebu, gdje predaje do umirovljenja 2004. godine. Predavao je kazneno pravo, kriminologiju i međunarodno kazneno pravo, a bio je dekan Fakulteta (1991. – 1993.), predstojnik Katedre za kazneno pravo, voditelj Poslijediplomskog studija iz kaznenih znanosti Pravnog fakulteta u Zagrebu, dopredsjednik Upravnog vijeća Sveučilišta u Zagrebu, predavao kriminologiju, politiku suzbijanja kriminala i kazneno pravo na višem i visokom kriminalističkom studiju Visoke policijske škole Ministarstva unutarnjih poslova RH, predavao kriminologiju i pravni status duševno abnormalnih osoba na poslijediplomskim studijima iz socijalne psihijatrije i sudske psihijatrije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Održao je gostujuća predavanja na Sveučilištima u SAD-u (Yale i Duke), Njemačkoj (Freiburg i. B.), Italiji (Trst, Padova, Catania, Rim), Austriji (Graz, Beč), Sloveniji (Ljubljana), Poljskoj (Toruń, Krakov), Mađarskoj (Budimpešta), Nizozemskoj (Den Haag) i dr.

Objavio je preko stotinu stručnih i znanstvenih radova te je bio autor i koautor desetak knjiga. Godine 2004. objavljeno je posebno antologijsko izda-

²³¹ U ranijoj literaturi se ovaj institut označavao latinskim terminom *actio libera in causa*, što nije bilo posve točno jer je to ustvari širi pojam koji se odnosi i na situaciju kada se počinitelj sam doveo u stanje nesposobnosti za radnju.

nje njegovih najznačajnijih radova: *Kazneno pravo i druge kaznene znanosti*, koje obuhvaća otprilike pedesetak odabranih radova objavljenih u razdoblju 1963. – 2003. iz područja kaznenoga prava i kaznenih znanosti. Već i sumaran uvid u sadržaj ovog djela odaje da je riječ o svojedobno vrlo aktualnim temama našeg kaznenog prava. U prvom poglavlju pod naslovom “Kazneno pravo – opće teme” svrstani su radovi koje je pisao povodom velikih zakonodavnih reformi hrvatskog kaznenog zakonodavstva – od 1977. godine kada su se u sustavu podijeljene nadležnosti stvarali temelji budućeg samostalnog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, tako i nakon 1990. uoči stupanja na snagu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva. S obzirom na to da je prof. Horvatić bio aktivni sudionik u oba ova projekta (1970-ih kao član radne skupine, a 1990-ih kao voditelj radne skupine za izradu novog kaznenog zakonodavstva), značajno je utjecao na oblikovanje hrvatskog kaznenog prava. Baveći se općim kaznenopravnim temama, prof. Horvatić je propagirao kazneno pravo kao jedan od najznačajnijih instrumenata suvremene politike suzbijanja kriminala te vladavine prava. U drugom poglavlju pod naslovom “Kaznenopravne sankcije i njihova primjena” sadržano je četrnaest članaka vezanih uz problematiku kaznenopravnih sankcija, čime se prof. Horvatić bavio i u svojoj disertaciji, a u kojima obrađuje neka najznačajnija pitanja kažnjavanja i primjene drugih kaznenopravnih sankcija u hrvatskom zakonodavstvu. Ovdje se nalaze članci o primjeni nekadašnjih mjera upozorenja (sudske opomene i uvjetne osude), načelu zakonitosti i individualizacije u kaznenom pravu, sigurnosnim mjerama, instituciji oslobođenja od kazne i ublažavanja kazne, svrsi kažnjavanja, izboru vrste i mjere kazne i dr. Također, ovdje se prof. Horvatić bavio i povijesnim temama (npr. novčanom kaznom u Korčulanskom statutu). Treće poglavlje pod naslovom “Međunarodno kazneno pravo” obuhvaća tri članka. Premda se međunarodnim kaznenim pravom autor više bavio u monografskim izdanjima i udžbeničkoj literaturi, u ovim radovima se posebno bavio principom neizručjenja za političke delikte, pravima žrtava rata te globalnim suprotstavljanjem kriminalu na prijelomu milenija. U okviru potonje teme ukazao je na to da je “čovječanstvo u dubokoj krizi”, da je ono “danas međusobno povezano više nego ikad prije” te da je prisutan “osjećaj nesigurnosti”²³², što potkrepljuje i

²³² Usporedi Horvatić, Ž., *Kazneno pravo i druge kaznene znanosti: Odabrani radovi (1963-2003)*, Zagreb, 2004., str. I – II; Cvitanović, L., *Željko Horvatić: Kazneno pravo i druge kaznene znanosti (1963-2003), recenzija*, str. 1 – 3, dostupno na: https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Datoteke/Recenzija-L-CVITANOVICA-doc.pdf (27. 10. 2014.).

statistikama o porastu kriminala²³³ te ističe važnost međunarodnog kaznenog prava kao “supranacionalnog prava” u suzbijanju globalnog kriminala.²³⁴ Četvrta cjelina obuhvaća problematiku prekršajnog prava kao dijela kaznenog prava u širem smislu, a sadrži četiri članka. Prof. Horvatić pokazuje visoku kompetentnost u ovom području te je bio i voditelj radne skupine za uređenje novog hrvatskog prekršajnog prava, koje je usvojilo koncept o prekršajima kao posebnom obliku kažnjivih ponašanja, za što se prof. Horvatić zalagao još 1980-ih godina.

Peto poglavlje nosi naslov “Politika suzbijanja kažnjivih ponašanja (Kriminalna politika)”, a obuhvaća pet članaka u kojima prof. Horvatić izražava svoj pogled na kazneno pravo kao autonomni čimbenik u borbi protiv kriminala, ujedno svjestan njegovog supsidijarnog i fragmentarnog karaktera. Smanjenje kriminala, kao “nedostižan cilj”, za prof. Horvatića nije bio ujedno i “cilj koji opravdava sredstva”, već se temelji na nastojanju pojedinaca i društva u potrazi za idejom “općeg dobra”. U tom smislu protivio se zaoštavanju kaznenopravne represije, koju je zagovarala neoklasična škola kaznenog prava. Šesti dio nije usko vezan uz kazneno pravo, već obuhvaća radove prof. Horvatića u kojima se bavio pravosuđem kao cjelinom, zasigurno utemeljene na vlastitom iskustvu rada u pravosuđu kao savjetnika. Već i naslov prvog teksta “Pravosuđe kasni, kasni”, koji je izvorno bio objavljen u Vjesniku 1971., ukazuje na sporost pravosuđa koje je prisutno i danas, a prof. Horvatić smatra da se to može prevladati modernizacijom pravosuđa, koja se “ne smije više odgađati jer svaki propušteni dan znači zakašnjanje za mjesec i godine.”²³⁵ Koncept kaznenoga prava u funkciji politike suzbijanja kriminala ostvariv je prema prof. Horvatiću jedino i samo uz pravilno funkcioniranje kaznenog pravosuđa pod uvjetom da se njime ne dovode u pitanje temeljna ljudska prava, čime se bavi u posljednjoj skupini odabranih radova. Prof. Horvatić se 1990-ih, kada su i nastali ovi radovi, posebno zanimao za ljudska prava te je, među ostalim, bio i hrvatski kandidat za suca Europskog suda za ljudska prava u Strasbourgu.

U ovom prikazu djela prof. Horvatića nužno je osvrnuti se i na neke knjige koje je napisao. Ovdje posebno valja izdvojiti njegovu knjigu *Elementarna kriminologija: osnove učenja o pojavnim oblicima i uzrocima kažnjivih ponašanja*. U tom djelu najprije uvodno raspravlja o predmetu i pojmu kriminologije i njegovu mjestu u sustavu znanosti, a zatim daje prikaz povijesnog razvitka kri-

²³³ Horvatić, *op. cit.* u bilj. 232, str. 422 – 423.

²³⁴ *Ibid.*, str. 426 – 430.

²³⁵ *Ibid.*, str. 433.

minologije. Nakon toga sistematski obrađuje kriminološke teme polazeći od bipartitne strukture u kojoj najprije stavlja fokus na fenomenologiju (pojavne oblike), a zatim na etiologiju (uzroke) kažnjivih ponašanja. Pojedine pojavne oblike grupira prema različitim kriterijima te komentira statističke pokazatelje, ukazujući pritom na određene trendove u kriminalitetu te vodeći računa i o "tamnoj brojci" kažnjivih ponašanja, koja je kod nekih djela više ili manje izražena. Sistematičnost izlaganja o uzrocima kažnjivih ponašanja ogleda se u prihvaćanju podjele na egzogenu i endogenu etiologiju, a konačni zaključak temelji se na kombiniranju egzogenih i endogenih uzroka kriminaliteta. Valja napomenuti da je ova knjiga doživjela još dva izdanja (1993. i 1998.), a u posljednjem izdanju (*Osnove kriminologije: temelji učenja o pojavnim oblicima i uzrocima kažnjivih ponašanja*) mu se koautorskim doprinosom pridružio i prof. Davor Derenčinović.

Zajedno s prof. Derenčinovićem napisao je i knjigu u seriji *Criminal Justice Systems in Europe and North America: Croatia* (Helsinki, 2002.), djelo u kojem je prvi put na engleskom jeziku sistematski prikazano hrvatsko kazneno pravo. Zbog toga je ova knjiga predstavljala polaznu točku svakom strancu koji se, istražujući poredbeno pravo, zanimao za osobitosti hrvatskog kaznenopravnog sustava u razdoblju tranzicije.

Kao što je već spomenuto, prof. Horvatić bio je voditelj radne skupine koja je izradila prvi poslijeratni hrvatski Kazneni zakon, a kao svjedočanstvo procesa izrade tog zakona te radi objašnjenja pojedinih novina objavio je knjigu *Novo hrvatsko kazneno pravo*.²³⁶ Osim Kaznenog zakona s komentarskim bilješkama, knjiga sadrži još dva teksta prof. Horvatića: *Povijest hrvatskoga materijalnog kaznenog prava*²³⁷ i *Temeljne postavke za oblikovanje hrvatskoga materijalnog kaznenog prava* de lege ferenda. Također, ukazao je i na niz pogrešaka u tekstu Kaznenog zakona, koje su u narednim zakonskim izmjenama bile otklonjene.

Prof. Horvatić je i koautor udžbenika općeg i posebnog dijela kaznenog prava. *Kazneno pravo: opći dio* je najprije napisao s prof. Novoselcem (1999. i 2000.)²³⁸, a zatim odabrana poglavlja samostalno (2003.). *Kazneno pravo: posebni dio* (1999.) objavio je u koautorstvu s prof. Šeparovićem i suradnicima. Oba udžbenika su na jezgrovit način obradila složenu materiju kaznenog prava i svojom koherentnom strukturom približila gradivo studentima.

²³⁶ *Ibid.*, str. 607.

²³⁷ Horvatić, Ž., *Novo hrvatsko kazneno pravo*, Zagreb, 1997.

²³⁸ Vidi i prikaz akademika L. Margetića: *Željko Horvatić: Povijest hrvatskoga materijalnog kaznenoga prava u knjizi: Željko Horvatić, Novo hrvatsko kazneno pravo, Zagreb, 1997, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 48, br. 1-2, 1998., str. 221 – 228.*

Svoja međunarodna iskustva, kao član brojnih radnih skupina i konferencija u inozemstvu, pretočio je u knjigu *Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala*.²³⁹ U njoj je posebno obradio odnos Republike Hrvatske prema različitim međunarodnim organizacijama: Ujedinjenim narodima, Vijeću Europe, Europskoj uniji i dr. Upozoravao je da bi se brojne međunarodne obveze Republike Hrvatske samo u području kaznenog prava, osobito kada se najavljuju opsežne zakonodavne reforme radi usuglašavanja našeg pravnog sustava sa standardima i zahtjevima Vijeća Europe, morale pomno i stručno analizirati. Bez takve analize smatra da “svaka, pa i naša država može se naći na ‘vjetrometini’ stalnog i nesustavnog djelovanja radi udovoljavanja zahtjevima kojima je nerijetko već udovoljeno ili kojima se ne može ili ne treba udovoljiti jer su u suprotnosti s već preuzetim međunarodnim obvezama o istoj stvari.”²⁴⁰ Citirane riječi posebno vrijede i za neke pothvate našeg zakonodavca u procesu pristupanja Europskoj uniji. Trebalo bi, smatra prof. Horvatić, prije intervencije u bilo kojem dijelu pravnog sustava, djelovanjem zakonodavne, izvršne ili sudbene vlasti, pa i kada se radi o obvezama suprotstavljanju kriminalu, jasno razlučiti obveze prema pojedinim međunarodnim organizacijama jer se sve one smatraju neupitnim autoritetima: “Državna vlast mora jasno znati što joj je u tom smislu činiti i zašto, osobito ako su neke obveze, preuzete od dviju ili više međunarodnih organizacija, u međusobnom nesuglasju”.

Zbog širine znanstvenih interesa teško je ukratko iznijeti ocjenu doprinosa prof. Horvatića, ali je nesporno da je on jedan od glavnih kreatora tranzicijskog hrvatskog kaznenog zakonodavstva, da je ostvario značajne angažmane na međunarodnom planu te da je doprinio razvoju kriminologije u Hrvatskoj. Upravo je u međunarodnim krugovima uspio ostvariti prijateljstva s brojnim poznatim kriminolozima i teoretičarima kaznenog prava, među ostalim, i s “ocem međunarodnog kaznenog prava” M. Cherifom Bassiounijem. Kriminologiju, kojom je posebno zainteresirao i mlađe nastavnike na Katedri, i danas predaje na poslijediplomskom studiju iz kaznenopravnih znanosti. Kao predavač, prof. Horvatić će ostati zapamćen kao karizmatični nastavnik i vrstan retorikar koji povremeno voli podizati ton na predavanjima, čime vješto privlači pozornost studenata.

Zbog svega navedenog Pravni fakultet u Zagrebu mu je u čast njegova 80. rođendana priredio poseban broj Zbornika Pravnog fakulteta. Prof. Horvatić je danas predsjednik Akademije pravnih znanosti Hrvatske te predsjednik Društva

²³⁹ Horvatić, Ž., *Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala*, Zagreb, 2002.

²⁴⁰ *Ibid.*, str. 111.

tva sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika u Zagrebu, a na Katedri za kazneno pravo i dalje djeluje kao *professor emeritus*.

7.4. Profesor Petar Novoselec

Nakon odlaska u mirovinu prof. Šeparovića na upražnjeno mjesto 1999. izabran je prof. *Petar Novoselec* (1938.)²⁴¹, tada redoviti profesor na Pravnom fakultetu u Osijeku i donedavni sudac Vrhovnog suda. Na Pravnom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1962. godine, a tijekom studija bio je kao stipendist francuske Vlade *auditeur libre* na Sveučilištu u Strasbourgu (akad. god. 1960./61.). Nakon studija zaposlio se u upravi Općine Bjelovar, a zatim je prihvatio posao voditelja službe općih poslova u jednoj bjelovarskoj banci. Međutim, kako je od ranije pokazao interes za filozofiju, odlučio je uz rad upisati studij filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji međutim nije dovršio²⁴² jer mu se 1969. otvorila prilika da se zaposli kao istražni sudac Okružnog suda u Bjelovaru, što je prihvatio. Ubrzo upisuje poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti na Pravnom fakultetu u Zagrebu te je 1976. obranio magistarski rad pod naslovom "Ideja društvene obrane u kaznenopravnoj znanosti". Ovaj rad bio je radikalna kritika nove društvene obrane, pokreta koji je imao odjeka i u tadašnjoj jugoslavenskoj kaznenopravnoj znanosti, posebno među slovenskim autorima (npr. Bavcon). Prof. Novoselec je polazište predvodnika nove društvene obrane Marca Ancela označio kao scijentizam, kao vrhunac filozofskog pozitivizma, što je izvodio iz Ancelova odbijanja moralnog prijekora, zalaganja za monistički sustav sankcija (integraciju kazni i sigurnosnih mjera) te prihvaćanja terapijskog kaznenog prava kao isključivo specijalno-preventivno orijentiranog kaznenog prava u kojem će glavnu riječ voditi stručnjaci nepravnici. Neprihvatljivim je smatrao Ancelovo zalaganje za dejuridizaciju, koje je vodilo u zanemarivanje, pa i podcjenjivanje kaznenopravne dogmatike. Prof. Novoselec se tako i danas radije priklanja shvaćanjima neoklasične škole, koja kazneno pravo temelji na krivnji i na djelu, usvajajući pritom dualistički sustav sankcija (kazne i sigurnosne mjere).

Kao sudac, prof. Novoselec bio je suočen s hrvatskim proljećem (1971.) te je, unatoč nekim oslobađajućim presudama u predmetima političkih verbalnih delikata i članstvu u Matici hrvatskoj, zadržao posao suca. Paralelno uz rad na

²⁴¹ Usporedi Maršavelski, A., *Petar Novoselec: Opći dio kaznenog prava (drugo izdanje, Zagreb, 2007.)*, prikaz, *Pravnik*, br. 84, 2007., str. 227 – 229.

²⁴² Interes za filozofiju iz mladih dana zadržao je i danas, što pokazuje činjenica da je nedavno preveo knjigu Émila Ciorana *O nedaći biti rođen*, Zagreb, 2013.

sudu pisao je doktorsku disertaciju te ostvario nekoliko istraživačkih posjeta Max Planck institutu za strano i međunarodno kazneno pravo, gdje je bio pod snažnim utjecajem H. H. Jeschecka, s kojim je uspostavio dugogodišnje prijateljstvo, a kasnije je prijateljske odnose nastavio i s njegovim nasljednicima Albinom Eserom i Ulrichom Sieberom. Doktorsku disertaciju pod nazivom "Temeljni aktualni problemi krivnje u kaznenom pravu" obranio je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1985., a mentor mu je bio prof. Bačić. Krivnju prof. Novoselec promatra kao socijalno-etički sud, kritizirajući one autore koji krivnju pokušavaju nadomjestiti raznim oblicima socijalne odgovornosti, ali i one koji je prihvaćaju, ali je tumače u pravcu objektiviziranja odgovornosti. Tako se, analizirajući sukob između psiholoških i normativnih teorija krivnje, priklanja normativnim teorijama, u čemu se ogleda i Bačićev utjecaj. Prof. Novoselec se zalagao za to da neotklonjiva zabluda o protupravnosti isključuje krivnju, a otklonjiva da ima učinak fakultativnog oslobođenja od kazne, što je kasnije bilo i prihvaćeno u Kaznenom zakonu iz 1997., kao i u novom Kaznenom zakonu iz 2011. Međutim, za razliku od prof. Bačića, prof. Novoselec se zalagao za preoblikovanje krajnje nužde sukladno diferencirajućim teorijama na način da jedna isključuje protupravnost, a druga krivnju, što je najprije želio implementirati u hrvatsko zakonodavstvo novelom Kaznenog zakona iz 2003., a kasnije je to bilo prihvaćeno u novom Kaznenom zakonu iz 2011.

Godine 1988. izabran je za docenta na Pravnom fakultetu u Osijeku, a 1990. za izvanrednog profesora na predmetu kazneno pravo. Nakon osamostaljenja Hrvatske 1991. izabran je za suca Vrhovnog suda Republike Hrvatske, zadržavši profesuru u Osijeku. Tada je osnovano i Društvo hrvatskih sudaca, na čijem čelu je bio prof. Novoselec. Međutim, za vrijeme rata su počeli politički pritisci na Vrhovni sud, koji je tim pritiscima odolijevao do 1995. kada je počela velika čistka u kojoj je 13 sudaca Vrhovnog suda smijenjeno, među kojima je bio i prof. Novoselec. Međutim, i dalje je predavao na Pravnom fakultetu u Osijeku te je tamo 1996. izabran u zvanje redovitog profesora, a od 1992. do 1997. predavao je kazneno pravo i na Pravnom fakultetu u Mariboru. Od 1999. godine postaje profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a osim obaveza na dodiplomskom studiju, tamo je počeo predavati i na poslijediplomskom studiju. Također, držao je gostujuća predavanja 1995. na poslijediplomskom studiju na Pravnom fakultetu u Ljubljani, 1997. u okviru projekta CEEPUS na Pravnom fakultetu u Grazu i 2003. na Sveučilištu Paris II Assas.

Iste godine, kada počinje djelovati na zagrebačkoj Katedri kaznenog prava, objavljuje udžbenik *Kazneno pravo: opći dio* (1999., 2. izd. 2001.) u suautorstvu s prof. Horvatićem, a kasnije će sam obraditi cjelokupnu materiju općeg dije-

la u knjizi *Opći dio kaznenog prava* (2004., 2. izd. 2007., 3. izd. 2009., 4. izd. 2013.).²⁴³ Ova knjiga je zasigurno kapitalno djelo prof. Novoselca te možemo reći da je riječ o jednom od najboljih udžbenika općeg dijela kaznenog prava koji je dosad Hrvatska imala. Kvalitete ove knjige rezultat su iskustva prof. Novoselca, koji je, posvetivši svoj radni vijek kaznenom pravu, uspio postići potpuni sklad u povezivanju prakse i teorije kao dugogodišnji sudac, a zatim i znanstvenik. Ta stalna povezanost s praksom ostavila je tragove u autorovim veoma vrijednim komentarima odluka naših kaznenih sudova (od kojih je većina publicirana u Hrvatskom ljetopisu za kazneno pravo i praksu). Tako u ovoj knjizi nalazimo oko 500 primjera iz sudske prakse, koji se pojavljuju pretežito u sitnom slogu, a na brojne sudske odluke autor upućuje i u samom tekstu. Nijedna vrijedna knjiga nije nastala “preko noći” pa tako možemo reći da i ova ima relativno dug razvojni put. Njezine korijene nalazimo u knjizi prof. Novoselca *Krivično pravo: krivično djelo i njegovi elementi* iz 1990. (1. i 2. izdanje), u kojoj je autor obradio manji, ali središnji dio općeg dijela kaznenog prava – tzv. pretpostavke ili uvjete kažnjivosti, a to su četiri elementa formalnog pojma kaznenog djela: radnja, predviđenost djela u zakonu, protupravnost i krivnja.²⁴⁴ Taj dio materije obradio je i kasnije u spomenutom udžbeniku u koautorstvu s prof. Horvatićem, u kojem je napisao i poglavlja o stadijima kaznenog djela, o sudioništvu te o stjecaju i produljenom kaznenom djelu – što je zajedno sačinjavalo treći dio knjige (*Kazneno djelo*), a Novoselec je bio autor i drugog dijela (*Kazneni zakon*).

Sadržaj knjige *Opći dio kaznenog prava* (2013.) koncipiran je u sedam dijelova: 1. *Kazneno pravo*, 2. *Kazneni zakon*, 3. *Kazneno djelo*, 4. *Posebni pojavni oblici kaznenog djela*, 5. *Kaznenopravne sankcije*, 6. *Odgovornost pravnih osoba za kaznena djela*, 7. *Kratak uvod u međunarodno kazneno pravo*. Prvi dio knjige počinje definiranjem pojma, predmeta i svrhe kaznenog prava; slijedi analiza odnosa kaznenog prava prema drugim granama prava; zatim se opisuje kriminalitet i znanosti o kriminalitetu; iznesene su glavne odrednice povijesti kaznenog prava i kaznenopravne znanosti; opisane su škole kaznenog prava; u kratkim

²⁴³ U posljednjem izdanju mu se priključio kao suautor prof. Igor Bojanić, njegov nekadašnji učenik.

²⁴⁴ Prof. Novoselec je ispravno u kasnijim radovima pojam “predviđenosti djela u zakonu” zamijenio pojmom “bića kaznenog djela” (njem. *Tatbestand*). U spomenutoj knjizi bilo je riječi i o posebnim pretpostavkama kažnjivosti, ali ne u zasebnoj glavi, već je u okviru I. glave (*Pojam krivičnog djela*) bio iznesen osvrt na “dopunske uvjete kažnjivosti”.

crtama autor nastoji prikazati i povijest hrvatskog kaznenog prava²⁴⁵; također, analiziran je i odnos kaznenog, stegovnog i prekršajnog prava. U drugom dijelu autor navodi glavno i sporedno kazneno zakonodavstvo Republike Hrvatske; definira i razrađuje načelo zakonitosti; bavi se problematikom tumačenja kaznenog zakona; razlučuje primjenu hrvatskog kaznenog zakonodavstva u prostoru. Treći i četvrti dio bave se ključnim pitanjima kaznenopravne dogmatike vezanim uz pojam kaznenog djela, tj. uz njegove elemente (radnja, biće kaznenog djela, protupravnost, krivnja, posebne pretpostavke kažnjivosti) i njegove posebne pojavne oblike (pripremne radnje, pokušaj, dovršeno kazneno djelo, sudioništvo, stjecaj, produljeno kazneno djelo). Prof. Novoselec je kritizirao formulaciju Kaznenog zakona iz 1997. prema kojoj pokušaj čini “tko s namjerom započne ostvarenje kaznenog djela” te se zalagao za recepciju austrijske inačice individualno-objektivne teorije²⁴⁶, što je i prihvaćeno u novom Kaznenom zakonu. U petom dijelu prof. Novoselec analizira kaznenopravne sankcije (kaznama i sigurnosnim mjerama). On je bio predvodnik grupe naših autora koja je kritizirala odredbu čl. 4. Kaznenog zakona iz 1997. koja definira načelo krivnje tako da “nitko ne može biti kažnjen niti se prema njemu može primijeniti druga kaznenopravna sankcija ako nije kriv za počinjeno kazneno djelo”. Smatra da je ta odredba sugerirala monistički sustav sankcija, a trebala je opravdati stajalište Zakona prema kojem neubrojivi počinitelj izlazi iz kaznenog prava, pa mu se u posebnom (izvanparničnom) postupku određuje liječenje koje se ne smatra sigurnosnom mjerom. U novom Kaznenom zakonu iz 2011. stajalište prof. Novoselca je prevladalo (čl. 4.: “Nitko ne može biti kažnjen ako nije kriv za počinjeno kazneno djelo”), premda se nije diralo u rješenje prema kojem je obvezno psihijatrijsko liječenje neubrojivih počinitelja uređeno izvan kaznenog zakonodavstva. Svrha kažnjavanja je za prof. Novoselca na liniji mješovitih teorija, prihvaćajući istodobno pravednost i prevenciju kao svrhe kazne. Zalagao se za uvođenje doživotnog zatvora s mogućnošću uvjetnog otpusta, a tu ideju je ugradio i u novelu Kaznenog zakona iz 2003., zbog čega je naišao na žestoku kritiku većine autora koja odbija takvu

²⁴⁵ Ovdje autor obrađuje razvoj hrvatskog kaznenog zakonodavstva, a smatramo posebnom vrijednošću to što su iznesene i sažete biografije glavnih pisaca u razvitku hrvatske kaznenopravne znanosti: Josipa Šilovića, Stanka Franka i Bogdana Zlatarića. Dakako, s obzirom na tematiku udžbenika, razumljivo je što se autor u svojem prikazu morao ograničiti na znanstvenike koji su se bavili kaznenim materijalnim pravom.

²⁴⁶ Vidi i izvrsnu raspravu prof. Novoselca o pokušaju u članku *Razgraničenje pripremnih radnji i pokušaja*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, vol. 29, br. 2, 2008., str. 721 – 759.

sankciju. Šesti dio (u prvom izdanju peti dio) obrađuje tematiku odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, koju je prof. Novoselec prvi unio u udžbenik iz kaznenog prava, a bio je i voditelj radne skupine koja je izradila Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela iz 2003. Sedmi dio (u prvom izdanju šesti dio), zamišljen kao uvod u međunarodno kazneno pravo, obrađuje najprije njegov razvitak, a zatim u osnovnim crtama i njegov današnji izgled u svjetlu Rimskog statuta iz 1998.²⁴⁷ Kvalitete knjige *Opći dio kaznenog prava* kao udžbenika očituju se ponajprije u izrazitoj sistematičnosti, jasnoći, preciznosti, izbjegavanju retorike i ponavljanja, kao i u već spomenutim primjerima iz sudske prakse koje nalazimo uz svaki institut. Na taj način je složena materija općeg dijela kaznenog prava, i po obujmu i po načinu izlaganja, u ovoj knjizi približena potrebama i mogućnostima današnjeg studenta. S druge strane, ova knjiga po pristupu, obradi i koncepciji ispunjava najviše kriterije i daleko nadmašuje udžbenički karakter, imajući posebnu važnost za našu kaznenopravnu znanost. Naime, knjiga sadrži brojne zanimljive finese koje nalazimo pretežno u sitnom slogu, a tu se čitatelj susreće s različitim komparativnim analizama, spornim teorijskim pitanjima, autorovom kritikom pojedinih pozitivnopravnih odredaba i prijedlozima novih zakonskih rješenja – ponajviše onih koja su trebala stupiti na snagu novelom Kaznenog zakona iz 2003., čiju je izradu vodio upravo prof. Novoselec.²⁴⁸

Prof. Novoselec je okupio veću skupinu autora u izradi udžbenika *Posebni dio kaznenog prava* (2007.)²⁴⁹ u kojem je on dao najveći doprinos, pa se i u ovom udžbeniku čitatelj susreće s citatima brojnih sudskih odluka. Kao što prof. Novoselec navodi u uvodu, analiza sudske prakse studentima omogućava da “apstraktnu materiju zorno dožive na konkretnim primjerima” te je “nužni uvjet produbljenog i produktivnog učenja”,²⁵⁰ s čime se svakako treba složiti.

Iste odlike koje krase njegove udžbenike mogu se pripisati i prof. Novoselcu kao pedagogu. U svojim predavanjima temeljito bi obradio ključne teorijske probleme kaznenog prava uz brojne životne primjere iz sudske prakse pomoću kojih su studenti lakše razumijevali institute kaznenog prava. Ovaj tip predavanja se danas sve više usvaja i kod drugih nastavnika na Katedri.

²⁴⁷ Ovom tematikom bavio se i kao koautor knjige Josipović, I.; Krapac, D.; Novoselec, P., *Stalni međunarodni kazneni sud*, Zagreb, 2001.

²⁴⁸ Opsežna novela je donesena 2003., ali nije stupila na snagu jer ju je ukinuo Ustavni sud zato što, kao tzv. organski zakon, nije bila izglasana apsolutnom većinom. Vidi odluku Ustavnog suda RH U-I-2566/2003 i U-I-2892/2003 od 27. studenog 2003.

²⁴⁹ Novoselec, P. (ur.), *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007. (suautori: K. Turković, D. Derenčinović, L. Cvitanović, I. Bojanić, V. Grozdanić i A. Kurtović).

²⁵⁰ *Ibid.*, str. XVIII.

Premda primarno orijentiran na hrvatsku kaznenopravnu znanost i praksu, prof. Novoselec je objavio više radova i u stranim publikacijama – uglavnom na njemačkom te francuskom jeziku.²⁵¹

Nakon odlaska u mirovinu 2008. godine prof. Novoselec je i dalje veoma aktivan kao stručnjak i znanstvenik. Godine 2009. izlazi njegova knjiga *Uvod u gospodarsko kazneno pravo*²⁵², prva znanstvena monografija iz ove relativno mlade grane kaznenog prava u Hrvatskoj. Premda pripada generaciji koja se školovala u vrijeme socijalističke ekonomije, prof. Novoselec je temeljito i vrlo uspješno obradio tematiku gospodarskog prava, pri čemu su na njega najveći utjecaj imali radovi njemačkog teoretičara Klaus Tiedemanna. Prof. Novoselec bio je veoma kritičan prema inerciji hrvatskog zakonodavca koji je u osnovi zadržao

²⁵¹ Radovi prof. Novoselca objavljeni u inozemnim publikacijama: *Der Verbotsirrtum im jugoslawischen Strafrecht*, Jahrbuch für Ostrecht, vol. 1., 1983., str. 89 – 97; *Détermination d'une peine unique*, Yugoslav Law, 1987., str. 195 – 212; *Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich – Landesbericht Jugoslawien*, u: Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1: Europa, 1988., str. 891 – 951; *Wesentliche Strafbarkeitsvoraussetzungen einer modernen Strafgesetzbuch aus kroatischer Sicht*, u: Eser, A.; Kaiser, G.; Weigend, E. (ur.), *Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht*, Freiburg, 1993., str. 165 – 182; *Notwehr gegen Erpressung i.e.S. und Chantage*, NSStZ, 1997., str. 218 – 221; *“Kriegsschiff-Fall” (Urteil des Obersten Gerichtshofs der Republik Kroatien vom 7.9.1994)*, u: Eser, A.; Huber, K.; Cornils, B. (ur.), *Einzelverantwortung und Mitverantwortung im Strafrecht*, Freiburg, 1998., str. 415 – 417; *Das neue kroatische Strafgesetz von 1998*, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, vol. 111, 1999., str. 521 – 538; *Materielles Völkerstrafrecht in der Novelle des kroatischen Strafgesetzes vom 9. Juli 2003*, u: Roggemann, H.; Kurtović, A.; Novoselec, P. (ur.), *Rechtsfragen der Zusammenarbeit mit der Internationalen Strafgerichtbarkeit in Kroatien und Deutschland*, Berlin, 2004., str. 67 – 77; *Kroatien (Landesbericht)*, u: Eser, A.; Sieber, U.; Kreicker, H. (ur.), *Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen*, vol. 3, 2004., str. 19 – 83; *Grundelemente subjektiver Verantwortlichkeit im neuen kroatischen Strafrecht*, u: Eser, A.; Arnold, J.; Trappe, J. (ur.), *Strafrechtsentwicklung in Osteuropa. Zwischen Bewältigung und neuer Herausforderungen*, Berlin, 2005., str. 200 – 214; *Conception de la peine dans la philosophie et le droit pénal d'ex Yougoslavie*, u: Delpla, I.; Bessone, M. (ur.), *Peines de guerre*, Paris, 2010., str. 85 – 92; *Die Rezeption der Tatherrschaftslehre im kroatischen Strafrecht*, u: Heinrich, M.; Jäger, C.; Schünemann, B. (ur.), *Strafrecht als Scientia Universalis, Festschrift für Claus Roxin zum 80. Geburtstag*, vol. 2, Berlin, New York, 2011., str. 1643 – 1657; Novoselec, P.; Roksandić Vidlička S.; Maršavelski, A., *Retroactive prosecution of transitional economic crimes in Croatia – testing the legal principles and human rights*, u: Van Erp, J.; Huisman, W.; Vande Walle, G. (ur.), *Routledge Handbook of White-Collar and Corporate Crime in Europe*, (u pripremi, 2015.).

²⁵² Novoselec, P., *Uvod u gospodarsko kazneno pravo*, Zagreb, 2009. Nakon promjena u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu prilagođeni dijelovi ove monografije uključeni su u knjigu Barbić, J.; Čolaković, E.; Novoselec, P., *Odgovornost direktora*, Zagreb, 2012.

gospodarska kaznena djela iz socijalističkog razdoblja i na taj način zaostajao za potrebama novog tržišnog gospodarstva. Prvi pokušaj revizije gospodarskih kaznenih djela prof. Novoselec izveo je u noveli Kaznenog zakona iz 2003. Međutim, kako je ta novela propala, pri donošenju novog Kaznenog zakona iz 2011. zalagao se za uvođenje glave u posebnom dijelu koja će se zvati *Kaznena djela protiv gospodarstva*. Među brojnim predloženim novinama posebno je zaslužan za uvođenje zloporabe povjerenja u gospodarskom poslovanju kao ključnog gospodarskog kaznenog djela, recipirajući tako njemački i austrijski model (*Untreue*), čime su jasnije razgraničena gospodarska od službeničkih kaznenih djela.

Prof. Novoselec je od 2009. bio, uz voditeljicu prof. Kseniju Turković, ključna osoba u radnoj skupini za donošenje novog Kaznenog zakona, pri čemu se iz već spomenutog može lako uočiti da je svoj najveći doprinos dao reformi općeg dijela (do sankcija) te gospodarskih kaznenih djela. Od 2013. voditelj je radne skupine za praćenje primjene novog Kaznenog zakona i za njegove daljnje izmjene i dopune.

Broj objavljenih radova prof. Novoselca je hvalevrijedan: desetak knjiga (kao autor ili suautor) te oko 200 članaka, prikaza, recenzija i komentara sudске prakse. Doprinosi prof. Novoselca hrvatskom kaznenom pravu su mnogobrojni, a možemo zaključiti da je najveće među njima ostvario kao: (1) borac protiv jaza između teorije i prakse, (2) istinski dogmatičar sklon recepciji suvremenih dostignuća njemačke kaznenopravne dogmatike²⁵³ te (3) tvorac modernog hrvatskog gospodarskog kaznenog prava.

8. KATEDRA ZA KAZNENO PRAVO I KATEDRA ZA KAZNENO PROCESNO PRAVO U VRIJEME PRISTUPANJA HRVATSKE EUROPSKOJ UNIJI (2013. – DANAS)

Novi izazovi pred nastavnike Katedre za kazneno pravo i Kazneno procesno pravo postavili su se povodom približavanja i pristupanja Hrvatske Europskoj uniji. U tom smislu posebno je značajno osnivanje modula *Jean Monnet* iz europskog kaznenog prava. Nastavnici obiju katedri danas izvode niz izbornih predmeta na engleskom jeziku, uglavnom stranim studentima u okviru programa studentske razmjene *Erasmus*. Suradnja s Max Planck Institutom za

²⁵³ Tijekom svojih boravaka u Njemačkoj prijateljske kontakte ostvario je i s Clausom Roxinom, danas vodećim njemačkim kaznenopravnim dogmatičarom, te je u zborniku u povodu njegova 80. rođendana nedavno objavio i rad o recepciji teorije o vlasti nad djelom u hrvatskom kaznenom pravu. Novoselec, P., *Die Rezeption der Tatherrschaftslehre, op. cit.* u bilj. 251.

strano i međunarodno kazneno pravo formalizirana je osnivanjem Max Planck partnerske grupe "Balkan Criminology".²⁵⁴

Članovi Katedre za kazneno pravo danas su: prof. dr. sc. Davor Derenčinović (predstojnik), prof. dr. sc. Leo Cvitanović, doc. dr. sc. Anna-Maria Getoš Kalac, doc. dr. sc. Maja Munivrana Vajda, Marta Dragičević Prtenjača, mr. sc. Sunčana Roksandić Vidlička i Aleksandar Maršavelski. Potonja dva člana Katedre djeluju i u okviru *Max Planck partnerske grupe "Balkan Criminology"* koju vodi doc. dr. sc. Anna-Maria Getoš Kalac, a članovi grupe su i Reana Bezić, Karlo Ressler te Filip Vojta. Donedavno je na Katedri djelovala i prof. dr. sc. Ksenija Turković, koja je trenutačno sutkinja Europskog suda za ljudska prava u Strasbourg.

Članovi Katedre za kazneno procesno pravo su: prof. dr. sc. Zlata Đurđević (predstojnica), izv. prof. dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas, mr. sc. Marin Bonačić, Zoran Burić i Marina Gutschy. Na Katedri djeluje i akademik Davor Krapac, koji je trenutačno sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske, a član Katedre bio je i prof. dr. sc. Ivo Josipović, aktualni predsjednik Republike Hrvatske.

9. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

S obzirom na zamršenu povijest Pravnog fakulteta u Zagrebu od Političko-kameralnog studija (1769. – 1777.), preko Kraljevske akademije znanosti (1777. – 1850.), Pravoslavne akademije (1850. – 1874.), Pravoslavnog i državnoslavnog fakulteta (1874. – 1926.) do Pravnog fakulteta (od 1926.), teško je odrediti i početak djelovanja katedri za kazneno i kazneno procesno pravo. Iz iznesene povijesne analize proizašle su sljedeće godine koje se mogu uzeti kao počeci njihova djelovanja:

1777. – osniva se katedra pod naslovom "Domovinsko pravo skupa s prihvaćenim običajnim pravom" na Juridičkom fakultetu Kraljevske akademije, a obuhvaćala je studij povijesti ugarskog prava, građansko i kazneno pravo (prvi nositelj katedre: Josip Petrović)

1850. – "pravo kazneno i postupnik kazneni" postaje zaseban "učevni predmet" na novoosnovanoj Pravoslavnoj akademiji (prvi predavač: Emerik Šuhaj)

1868. – osniva se "učiteljska stolica za kazneno pravo" (prvi nositelj: Milan Mikanec)

²⁵⁴ Vidi Getoš, A.-M., *Max Planck partnerska grupa za "Balkan Criminology" ~ "Criminologia Balcanica"*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 63, br. 1, 2013., str. 228 – 238; vidi i mrežnu stranicu <http://balkan-criminology.eu> (27. 10. 2014.).

1874. – osniva se “Katedra kaznenog prava, kaznenog postupka i filozofije prava” (prvi nositelj: Napoleon Špun-Strižić).

Drugim riječima, ove godine (2014.) katedre za kazneno i kazneno procesno pravo u najmanju ruku slave *140 godina postojanja*. Prof. Bogdan Zlatarić je uz pedesetogodišnjicu smrti Franza von Liszta napisao da godišnjice “nisu samo povod da izrazimo dužno poštovanje i osvježimo uspomenu na djelovanje i djela priznatih i zaslužnih ličnosti. To su istom prilika koje se ne bi trebalo odreći, naime, da se preispita utjecaj njihovih ideja na suvremenost”.²⁵⁵ Iz onoga što smo iznijeli u ovom radu nedvojbeno proizlazi da se u današnjem hrvatskom kaznenom pravu još uvijek osjeća utjecaj velikih imena Katedre za kazneno i kazneno procesno pravo zagrebačkog Pravnog fakulteta. O problemima s kojima su se susretali tražeći bolja zakonska rješenja pisali su u nizu znanstvenih i stručnih radova, koji i danas zauzimaju veoma važno mjesto u hrvatskoj pravnoj literaturi. Evaluirajući znanstvene doprinose pojedinih članova ovih dviju katedri tijekom povijesti, iz današnje perspektive možemo zaključiti da su se pod njihovim utjecajem razvile škole koje danas predvode hrvatsku kaznenopravnu znanost: *materijalnopravno-dogmatska škola* (Zlatarić – Bačić – Novoselec), *procesnopravno-povijesna škola* (Bayer – Damaška), *viktimološko-penološka škola* (Šeparović) te *kriminološka škola* (Horvatić). Međutim, ovu kategorizaciju valja uzeti s rezervom jer su njihovi doprinosi od iznimnog značaja i u drugim (interdisciplinarnim) područjima, a različitost interesa uspješno su usadili i kod mlađeg naraštaja. Posebno, treba istaknuti da se pod njihovim utjecajem danas razvijaju škola međunarodnog kaznenog prava, škola medicinskog kaznenog prava, škola europskog kaznenog prava i dr., koje u Hrvatskoj predvode članovi obiju katedri.

Na kraju valja istaknuti da biti nastavnik kaznenog prava (u širem smislu) nije samo znanstveno-obrazovno radno mjesto, nego predstavlja status neodvojiv od socijalnog angažmana. Odgovorne društvene pozicije pojedinih članova Katedre (prije i nakon razdvajanja) u svim sferama državne vlasti (od vođenja zakonodavnih radnih skupina do položaja sudaca visokih sudova, bana, ministra ili predsjednika države) ukazuju na to da je učenje studenata kaznenopravnim teorijama i pisanje znanstvenih radova samo dio radnih aktivnosti profesora kaznenog prava. Odgovornost za društvene promjene jest ono što su nam naši profesori ostavili u naslijeđe te bi to trebala biti motivacija i budućim generacijama da prihvate poziv nastavnika kaznenog prava na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

²⁵⁵ Zlatarić, B., *Uz pedesetogodišnjicu smrti Franza von Liszta*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 19, br. 3-4, 1969., str. 37.

Summary

Aleksandar Maršavelski***THE HISTORY OF CRIMINAL LAW AND CRIMINAL
PROCEDURE DEPARTMENTS AT THE FACULTY OF LAW,
UNIVERSITY OF ZAGREB**

The article presents a historical analysis of the theory of criminal law and criminal procedure in Croatian legal thought, from the 18th century Political-cameral studies to present-time activities of the Department of Criminal Law and the Department of Criminal Procedure of the Faculty of Law, University of Zagreb. The author, inter alia, provides a critical analysis of the contributions of scholars affiliated with these two Departments in the past, among which the most notable are the contributions of Josip Šilović, Stanko Frank, Bogdan Zlatarić, Vladimir Bayer, Mirjan Damaška, Franjo Bačić, Zvonimir Šeparović, Željko Horvatić and Petar Novoselec. The author concludes that their scholarship substantially influenced the development of Croatian criminal law, criminal procedural law, criminology, penology, victimology and related sciences; while their social, judicial and political engagement substantially contributed to the rule of law in Croatia.

Keywords: history, criminal law, criminal procedural law, Faculty of law

* Aleksandar Maršavelski, LL.M., Assistant, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

